ŽIVOT I OBIČAJI
NARODA SRPSKOGA

OPISAO IH I ZA ŠTAMPU

PRIUGOTOVIO

VUK STEF. KARADŽIĆ.

Troškom narodnijeh priloga.

Mit Vorbehalt des Uebersetzungsrechtes in fremde Sprachen.

U BEČU
U nakladi Ane udove V. S. Karadžića.
1867.

MJESTO PREDGOVORA.

Rukopis ove knjige našao se poslije smrti VUKOVE zamotan u hartiji na kojoj je on svojom rukom napisao ove riječi: „Život i običaji naroda Srpskoga, prilično u red namješteni, samo još ima gdješto da se doda i popravi.“ Iz toga se vidi, da bi ova knjiga da je nju VUK kojom srećom sam još za života svoga naštampao, mnogo pot-punija i savršenija izišla, ali Odbor za izdavanje VUKOVIJEH djela, odgovarajući svome zadatku, volio je naštampati je bez ikakve promjene vjerno onako kako se našla, kao što je to i u književnome oglasu kazato, pa zato nije mogao ni one natpise izostaviti

koji se našli u rukopisu na praznim listovima, nadajući se, da će svakome ko umije da cijeni VUKOVA djela milije biti što je ova knjiga i tako izišla na svijet, nego nikako, ili da je nju ko koječime ispunio i time može biti — nagrdio.

Gdje je što u ovoj knjizi.

I. Običaji o različnijem praznicima.

Varin dan **1**
Oci, materice i mladijenci **2**
Božić **3**
Koleda **6**
Mesojeđe i Bijela nedjelja **17**
Svatovi s mladom **19**
Bukara **21**
Bogojavljenije ..... **—**
Zadušnice **23**
Časni post ..... **—**
Blagovijest i babini kozlići **24**
Lazareva subota i cvijeti **25**
Veliki četvrtak **26**
Vaskrsenije ..... **—**
Družičalo, ružičalo i pobušeni ponedjeljnik **27**
Burđev dan **28**
Zavjetine i Krstonoše **29**
Prvi dan mjeseca Maija **30**
Na Spasov dan ..... **—**
O Spasovu dne. Jasenak **34**
Trojice ili Duhovi **35**
Moba i prelo.. ..... **51**
Prelo i supredak **57**
Dodole, prporuše i čaroice **61**
Ilijn dan **66**
Ivanj dan i Petrov dan **67**
Međudnevica **68**
Lučin dan ..... **—**
Krsno ime **69**
Manastir **86**

II. Običaji o najznatnijim ljudskijem događajima.

Babine **91**
Podrijetlo **93**
Nadimak **96**
Ženidba **97**
Zlatoje **153**
Smrt **154**
Zagorske jaukalice **179**
Tužbalica jedne Budvanke **197**
Tužbalica jedne Krivošinke **201**
Tužbalica jedne Risanke **206**
Tužbalica sestre popa Marka Semardžića **206**
Narikača **210**
Daća ..... —

III. Vjerovanje stvari kojijeh nema.

Vila **211**
Vještica ..... —
Vukodlak ili vampir **213**
Posvinjiti se **215**
Vjedogonja ili jedogonja ..... —
Stuhać ..... —
Mora **216**
Džoćnica **218**
Karakondžola ..... —
Usud ..... —
Suđenje ..... —
Cpeća **219**
Kuga ..... —
Vrzino kolo, grabancijaš **220**
Repač **221**
Haždaha, hala i zmaj ..... —
Čaratan ..... —
Madijonik ..... —
Avet utvara **222**
Srebrni car ..... —

IV. Postanje gdjekojijeh stvari.

Kornjača **223**
Kumovska slama ..... —

Kain i Abel 223
Kukavica 224
Vukova međa 225
Gavanovo jezero 226
Svraka i ljudski taban ..... —
Jabučica 227
Stidak 228
Golubačka muha ..... —
Kako je postalo nme Obilić 229
Krasa 230
Krijesnica ..... —
Jasika ..... —
Smrdljika 231
Duvan ..... —
Dečani 232
Carigrad ..... —
Kotor 234
Skadar 235
Bogati Gavan ..... —
Badalj ..... —
Ljeskova mela 236
Trusovina ..... —
Sjenovit ..... —
Pleće 237
Kopanje novaca 238

V. Junaci i konji njihovi.

Marko Kraljević 240
Miloš Obilić 242
Relja Krilatica ..... —
Visoki Stefan ..... —
Sibinjanin Janko ..... —
Zmaj Ognjeni Vuk 244
Trojan ..... —
Dukljan ..... —
Porča od Avale ..... —
Šarac ..... —
Jabučilo ..... —
Tamni vilajet ili samo tama ..... —

VI. Život.

Selo 245
Kuća 248
Zadruga ..... —
Kućni starješina 249
Jela 250
Knez ..... —
Kmet 253
Vojvoda 255
Kapetan 256
Spahija 257
Čitluk Sahibcja 258
Subaša poljar 262
Krčma ..... —
Odijelo 263
Zanati ..... —
Šegrt ..... —
Muselim 264
Globa ..... —
Krv i osveta 265
Krvnina 266
Hajduk ..... —
Okleština 271
Ličiti 272
Zakletve ..... —
Sok 273
Mazija 274
Pobratim ..... —

VII. Igre.

Bananje 276
Vino 277
Gavranje 278
Gađanje u nišan ..... —
Gonetalica ..... —
Zec ..... —
Iz kola kučke 279
Jastuk ..... —

Klis 279
Krmača 280
Kupa 281
Lončnć 282
Lopta ili top ..... —
Laganja ..... —
Metanje ili bacanje kamena ..... —
Navlačkapa 283
Nožak ..... —
Od koliko ..... —
Opa cupa lijevke ..... —
Papučica 284
Na ti kasa lisa ..... —
Paun pase, trava raste ..... —
Pipavica ..... —
Poigraj lepi Pavle 286
Poletiš ..... —
Plojka 287
Popik ili Čug ..... —
Provođač ..... —
Prsten 288
Saljevanje zvona 290
Skok ..... —
Slijepi miš ..... —
Titra ..... —
Treskavica ..... —
Trka 291
Ćeralica ..... —
Đulanje ili Grabikapa ..... —
Fen 292
Fus ..... —
Halka ..... —
Car, Ciganin i Haračlija 293
Cic koza ..... —
Četvorka 294
Čigra ..... —
Čunj ..... —
Šapac ..... —
Šparta ..... —

VIII. Zakon ili vjera.

Zakon.....295
Poct..... —
Popovi i kaluđeri..... —
Moliti se Vogu..... 296
Molitva..... 298
Škola..... —

Dodatak.

Svatovski običaji u Srijemu.....302
Djevojačka vračanja u Srijemu (šta treba raditi da se su-đenik u snu vidi).....323

I.

OBIČAJI O RAZLIČNIJEM PRAZNICIMA.

VARIN DAN.

Ako uzmemo da u nas narodna godina nastaje s jeseni, pošto se ljetina sabere, kao i crkvena što nastaje 1. Septemvrija, onda se može reći da je Varin dan prvi dan od godine o kome se počinje vračati.

U oči Varina dne u veče metne se u lonac ili u kotao svakoga žita i variva te se skuva zajedno, i ovo se zove *varica,* a gdješto i *vara.* Varica se u veče ostavi kod vatre te vri pa se u jutru gleda s koje je strane navrela, te na onoj strani siju žita one godine, jer kažu da će onamo najbolje roditi. U Boci nastave varicu po večeri samo da se malo stlači, pa u jutru (na Varin dan) gledaju kakva je odozgo: ako nađu po njoj guke i bregove onda vele da sluti na dobru godinu i na bogastvo; ako li budu putovi i pukotine, onda vele da sluti na smrt i na grobove. U Boci varicu nose i na vodu ne govoreći ništa putem i njome posipaju vodu govoreći: „Dobro jutro, ladna vodo! mi tebe varice, a ti nama vodice i jarice, janjice i muške glavice i svake srećice!“ Vrativši se s vode pospu njome po kući govoreći:

„Ovoliko ljudi, volova, brodova, konja, ulišta, pila, koša da se plodi plod i rod!“ Po tom idu te posiplju njome uljanike govoreći: „Uročnici i uročnice niz ulicu; — nenavidnici i nenavidnice niz ulicu; — bjegunci i bjegunice niz ulicu; — more i vještice niz ulicu, a moje čele put istoka uz ulicu. Ni na moru mosta, ni na psu roga, ni na dlanu dlaka, ni na moje čele uroka!“ Onamo varu meću u so i daju stoci, a gdjekoji mažu njome i volovima vratove da im se ne nabija orući. Kad se varica vari, djeca pjevaju:

Vara, vari varice,
Da se rađu jarice
I bijele jagnjice
I đetići i junčići.

Varica se jede hladna i čak drugi i treći dan, za to se pjeva:

Varvarica vari,
A Savica ladi,
Nikolica kusa.

Od Varina dne kažu djeci da se već može pjevati Božiću, i ovako počinju:

Poručuje Varica Božiću:
Pošli mene od prasca nožicu,
Da začinim varicu šenicu.

OCI, MATERICE I MLADIJENCI.

Nedjelja pred Božić (bila uoči Božića ili prije njega na šest dana) zove se *oci* a nedjelja pred oce zove se m*aterice.* Za oce se misli kao da su krasno ime sviju ludi koji su se oci nazvali, zato

je običaj da ih uoči otaca ili na oce ujutru mladež i muška i ženska a i žene vežu za noge: mala djeca gdjekoje vežu za noge bez šale a ostali donesu pred njih samo kakvu uzicu po varošima pantljiku ili gajtan ili dadu jabuku u nakrst svezanu pantljnkom, pa se već zna šta to znači i valja da se odkupljuju: djeci se da po koja para ili drugi kakav novac, drugima što drugo, a svi kućani valja da se časte i u veče i sjutra dan lijepijem jelom i pićem. Kakogod što su oci za ljude tako su materice za žene koje su djecu imale; one se u male djece otkupljuju orasima, suhijem šljivama i jabukama a u ostalijeh kućana lijepom časti kao i ljudi. Ovdje se mogu spomenuti i *mladijenci* koji padaju četvrti dan po Božiću (29. Dekemvrija). Na ovaj dan u Risnu rano ujutru biju djecu kakvom grančicom šale radi, govoreći: „Pušti zlo, uzmi dobro!“. A djeca opet između sebe biju se vazdan govoreći tako jedno drugome.

BOŽIĆ.

Bolje je *Božić* kužan nego južan; južnu *Bo~žiću* i prijateljskom kolaču ne valja se radovati. Uoči Božića, pošto se badnjaci unesu u kuću i nalože na vatru, uzme domaćica slame i kvočući (a za njom djeca pijučući) prostre po sobi, ili po kući, ako nema sobe. Po tom uzmu nekolika oraha i bace po slami. Poslije večere pjevaju i vesele se. Kad u jutru ustanu, najprije otide jedno te donese vode, ali ponese žita te pospe vodu (kao polazi je) kad k njoj dođe. Tom vodom umijese česnicu i naliju

ručak te pristave.*) Kad se poodjutri, pošto namire stoku, onda sjedu za ručak. Ali prije nego sjedu za ručak, izbace po nekolike puške (tako i u jutru rano kad ustanu), pa se onda skupe svi oko sofre te se mole Bogu (držeći svako po jednu voštanu svijeću u ruci) i *mirbožaju se,* t. j. izljube se svi redom govoreći: „Mir Božji! Ristos se rodi, vaistinu rodi, poklanjamo se Ristu i Ristovu rožanstvu.“ Potom domaćin pokupi sve one svijeće u jednu rukovet i usadi u žito, koje stoji na sofri u kakvoj karlici ili u čanku (svakojako žito pomiješano zajedno: u tom žitu stoje i kolači kojekakvi), te ondje malo pogore, pa ih ugase onijem žitom. Ono žito daju poslije žene kokošima da nose jaja. Kad počnu ručati, neki najprije okuse sira, neki pečenice, a neki (kao po Srijemu i po Bačkoj) prije svega srču *varenik,* ali rakije mnogi ne piju prvi dan zbog vrućice. Oko pola ručka ustanu u slavu i lome kolač kakogod i o krsnom imenu, samo što nema koljiva. Na Božić se obično ruča s vreće (prostre se prazna vreća mjesto čaršava ili po čaršavu), i sofra se ne diže (niti se kuća čisti) za tri dana. Prvi dan Božića niko nikome ne ide u kuću, osim *polažajnika.* O Božiću se opiti i pobljuvati nije nikakove sramote. („Ako sam se opila, Božić mi je došao“). Od slame, s ko-

*) Kao što se u nas mijesi česnica, tako u Kastelima kršćaii (koji su upravo čakavci, ali se sve više i više srbe, miješajući se različnijeh poslova radi s ljudima sa sela) mijese bravaricu, koja se tako zato zove što su po njoj načinjeni različni bravi (n. p. ovce, volovi i t. d.) a dijete u kolijevci.

jom se na badnji dan kvoče i pijuče, ostavi domaćica po nešto, pa kad nasađuje kokoši, pod svaku metne po malo. Ono uže u kojemu se slama donese, ne razdriješi se, nego se samo raspusti, pa se na Božić u jutru pred kućom baci po njemu žita, te kokoši zoblju, a domaćica rekne: „Kako mi u skupu zobale, tako mi u skupu i nosile!" Na nekijem mjestima (kao po Bosni i po Hercegovini) *sjaču* na Božić, t. j. domaćin rano u jutru viče: *„Bože i Božiću našemu* ili *našoj* (po imenu svijem kućanima! redom)" Pripovijedaju da je otišao nekakav Srbin svom begu u Skočić (niže Zvornika) da ište šenice za česnicu, a beg mu kazao: „Daću ti šenice, ali ako ćeš jedanput i meni *sjaknuti."* Srbin kazao da hoće, pa uzeo šenicu i *sjaknuo* mu na Božić: *„Sjaj Bože* i *Božiću i našemu begu na Skočiću'."* U Risnu se u crkvi poslije jutrenje ljube na Božić u jutru svi jedan s drugijem, i tako se onda pomire mnogi koji su dugo vremena bili u zavadi. Koji se u crkvi ne izljube, oni se ljube poslije pred crkvom. Ko ima konja, na Božić poslije ručka valja da ga projaše. U Bačkoj momčad posjedaju na konje pa po polju vijaju *Božić.* Gdjekoji kažu da se na Božić ne mogu verige ugrijati. U Grblju gledaju na Božić s koje će im strane pinjata navreti, pa kome navri od istoka, onaj se nada sreći one godine. U Boci mnogi ljudi pred Božić načine slamnicu te s nje kao s trpeze jedu od badnjega dne do maloga Božića. U Dubrovniku mijese za Božić kolače kao mjesec, koji se o Božiću daju služiteljima i kad ko donese što sa sela; ovakovi se kolač zove *luk.* Od božitnje slame gdjekoji nose na njive da bi bolje rodile. Gdjekoji udaraju ro-

gom od božitnjega peciva voćku nerotkinju po žilama govoreći: „Ja tebe rogom, a ti mene rodom!“ Gdjekoji opet uzmu na Božić sjekiru i zamahnu kao da posijeku voćku nerotkinju, a drugi mu ko reče: „Ne sijeci, rodiće“, i kad se to učini triputa zasopce, kažu da će voćka poslije roditi. Pepelom s česnice posipaju svilene bube, da ih bude dosta kao i prašaka u pepelu. Gdjekoji ugljenom od badnjaka mažu gubave smokve. Do malog Božića govori se, kad se dvojica sretu na putu ili kad koji kom dođe u kuću: *„Ristos se rodi“* (mjesto *dobro jutro, pomoz' Bog* i *dobar veče),* i odgovara se: *„Va istinu rodi“;* tako i kad se pije mjesto *spasuj se* i *na zdrablje.*

KOLEDA.

Od prije su išla momčad uoči Božića od kuće do kuće te pjevala pjesme *od kolede*, u kojima se uza svaku vrstu pripijeva: *koledo!* Nekoliko ovakijeh pjesama naštampano je u prvoj knjizi Srpskijeh narodnijeh pjesama 1841., a opominjem se da sam još u djetinjstvu slušao u ovakoj jednoj pjesmi kako žele da im krave budu mliječne, da namuzu pun kabao mlijeka:

Da okupam, *koledo!*
Malog Boga, *koledo!*
I Božića, *koledo!*

Momčad ona što igraju i pjevaju zovu se *koledani.* Ovaj se običaj među ljudima našega zakona gotovo sa svijem izgubio, ali u kršćana još traje. *Čišava koleda,* reče se i sad kad ide mnogo ljudi zajedno.

Kad se pred kuću dolazi.

Otvorite vrata,
Vrata su vi zlatna.
Šikom šikosana,
Perjem iskićena,
Perjem i koviljem,
Smiljem i bosiljem.

Pjesma domaćinu.

Domaćine gospodine,
koledo!
Plovka šeta po polati,
Nije plovka, mila snaja
Svekra budi: „Digni mi se,
Mili svekre, eto tebi
Dobri gosti, čim ćemo ih
Darivati?“ Al’ govori
Mili svekar: „Eto, snajo,
Eto čoja nerezana,
Eto blaga nebrojena,
Eto konja nejahana,
Daruj ti nji čim ti drago.“

Pjesma domaćinu od bolje ruke.

Vojevao beli Vide, koledo!
Tri godine s kleti Turci
A četiri s crni Ugri.
Kade Vide s vojske dođe,
Sede Vide da večera.
Stade gromot, stade tropot
Oko dvora Vidojeva.
Al’ govori beli Vide:

„Iziđ', ljubo, te pogledaj,
„Šta je gromot, šta je tropot
„Oko dvora Vidojeva."
Kad iziđe verna ljuba,
Konji mu se kopitaju,
Raduju se gospodaru,
Da je skoro s vojske doš'o;
I golubi s krilma biju,
Raduju se gospodaru,
Da je skoro s vojske doš'o.

Pjesma domaćinu.

Domaćine gospodine, koledo!
Zastasmo te za trpezom;
Na trpezi zlatna čaša,
Zlatna čaša i pogača,
Okroj nama kraj ibrišim,
Da šibamo vrane konje,
Nam su puti nadaleko,
Daljni puti kaloviti. —
Mi dođosmo, glas donesmo,
Trmke ti se izrojile,
Sve rojaci ka' oblaci,
Krave ti se istelile,
Sve volovi vitorozi,
Mi dođosmo, glas donesmo,
Ovce ti se izjagnjile,
Sve ovčice kalušice.

Pjesma domaćici.

Domaćice gospođice, koledo!
Lepo si se opasala

Čistom svilom po košulji,
Ibrišimom po avdiji;
Ako oćeš i bolje ćeš.
Slava i čas da je na čas
Gospođici.

Pjesma djevojci.

Oj djevojko bledoliko, koledo!
Što si tako bledolika?

Jel' si suncu dvore mela,
Jel' mjesecu konj' sedlala? —
Nisam suncu dvore mela,
Ni mjesecu konj' sedlala,
Tek stojala te gledala,
De se vile s gromom bile,
Vile groma nadolješe,
Sestre brata nadigraše.
Slava i čast i t. d.

Pjesma opet djevojci.

Devojčice kaičice, koledo!
Teb' se čini da t' ne vidim,
Ja ti vido duge kose,
Duge kose do pojasa,
Svilen gajtan do zemljice.
Slava i čas da je na čas
Devojčici.

Pjesma snasi.

Bubanj bije u potoku, koledo!
Bubanj nije u potoku,

Već snašica soli tuče,
Da posoli silno stado.
Slava i čas da je na čas
Miloj snaji.

Pjesma volu.

Cvili, tuži žeronjica, koledo!
Sredi noći, polunoći,
Njega pita domaćine:
„Kakva ti je nevoljica,
Te ti cviliš sredi noći,
Polunoći ?“ Al’ govori
Žeronjica: „Duga njiva,
Nes’ orana, a široka,
Nevlačena.“

Pjesma petlu.

Petlovane brzovane, koledo!
„Daj ti mene konjma zobi.“
Al’ govori petlovane:
„Ja mog’ biti odabaša
„Na stotinu kokošaka,
„Da ih vodam od bunjišta
„Do bunjišta.“

Pjesma mačku.

Mačak čuči na prekladnju, koledo!
Otegao repetinu,
Izbučio očetine.
Njega pita domaćine:

„Mar macane, macacane,
„Kakva ti je nevoljica
„Te si setan, neveseo?“
A govori macacane:
„Kako neću setan biti,
„Setan biti neveseo,
„Kad i mene gazdarice
„Potvaraju da sam njima
„Sir izeo; ja im nisam
„Ni video: same su ga
„Obubale s kaluđere
„Pod gubere a sa vlasi
„Pod orasi.“

Pjesma kad se iz kuće izlazi.

Ustaj gore naš vojvoda, koledo!
Naši puti kaloviti,
Praoviti.

Pjesma kad su koleđani gdjegod pri trpezi.

Tekla voda kroz kalinu,
Kalino,
Kalin vilin
Vitopero
Zeleno.
Kad je tekla de se dela ?
Kalino,
i t. d.

Popili je trudni konji,
Kalino,
i t. d.
De su bili te su trudni,
Kalino,
i t. d.
Bili su mi po devojku,
Kalino,
i t. d.
Jel' kolika ta devojka?
Kalino,
i t. d.
Jes' deveru do ramena,
Kalino,
i t. d.
A sa momkom ravna rasla,
Kalino,
Kalin vilin
Vitopero
Zeleno.

Pjesme koje se brojnice zovu.
Pjesma prva brojnica.

Što taj Dunav, Simune,
Mutan teče, Ugrine,
Simune jelo,
Ugrine brajko,
Javorov momak,
Javorova biljka,
Na crkvencu,

Na zlaćencu,
Ran' poje. *)

Dal' se njemu, Simune,
Brezi lome, Ugrine?

Jel' ga vila, Simune,
Prebrodila, Ugrine?

Ni ga vila, Simune,
Prebrodila, Ugrine.

Tek po njemu, Simune,
Plovke plove, Ugrine.

Pjesma druga brojnica.

Gradila, tedenom,
Bela vila, oj ladom!
Tedenki
Zelen bor,
Arbanaski
Mlad javor,
Beli Vide, mile moj. **)

Na tem gradu, tedenom,
Troja vrata, oj ladom!

Koja vrata, tedenom,
U krs zlatna, oj ladom!

***) Ovo se pripijeva uza svaku drugu vrstu.**
****) Ovo se uza svaku drugu vrstu pripijeva.**

Na nji vila, tedenom,
Sina ženi, oj ladom!

Koja vrata, tedenom,
Od zapada, oj ladom!

Na nji vila, tedenom,
Ćer udaje, oj ladom!

Tpeća vila, tedenom,
U krs zlatna, oj ladom!

Na nji vila, tedenom,
Sama poje, oj ladom!

Pjesma treća brojnica.

Ovu su mi pjesmu dvojica i to različito pjevali. Prvi mi je pjevao ovako:

Jelen prepliva
Mutnu Moravu.
Na le lej lero
Na saraj savo
Samo veženo. *)
I na jelenu
Zlatni rogovi.

Na jednom sjedi
Milja vezilja.

Na drugom sjedi
Petre zlatare.

***) Ovo se pripijeva uza svaku drugu vrstu.**

Ali govori
Petre zlatare.

Tako ti Boga,
Miljo veziljo!

Ti se začula,
Milja vezilja!
Da ti ja dadem
Jedno povesmo.

Te mi ispredi
Malu košulju.

Od sto lakata,
Od devet kata.

Što ti ostane,
Predi darove.

Predi darove,
Pođi za mene.

Ali govori
Milja vezilja.

Tako ti Boga,
Petre zlatare!

Ti se začuo,
Petre zlatare!

Da ti ja dadem
Jednu aspricu.

Te mi sakovi
Jedne oboce.

Jedne oboce
Od sto dukata.

Od sto dukata,
Od devet kata.

Što ti ostane,
Petre zlatare!

Potkovi konja.

Dođi za mene.

Dođi za mene,
Poću za tebe.

Drugi mi je istu pjesmu do petog stiha tako isto pjevao, ali od petog ovako:

Pođi za mene,
Miljo veziljo!

Ali govori
Milja vezilja.

Da ti men' dadeš
Zlatna đerdana.

Ali govori
Petre zlatare.

Da ti ja dadem
Zlatna đerdana.

Da ti men' dadeš
Zlatnu košulju.

Ovo se pjeva kad koleđani hoće da promjene pjesmu.

Oj koledo, koledo!
Koleđani, koledo!
Braćo vaša
Nerođena,
Nerođena,
Ka' rođena.

Ovo se pjeva kad se ide preko sela.

Pošla Lila, liljanom,
S bratom gostom, liljanom.
Kad se beše, liljanom,
Nakitila, liljanom,
Bratac seji, liljanom,
Govorio, liljanom:
Poď' za me, liljanom.

Ove sam pjesme ja slušao od onijeh, koji su sami koleđani bili, a naime od Jove Petrovog iz Bubušinaca i Jove Grka iz Bradarica, u okruž. Požarevačkom.

MESOJEĐE I BIJELA NEDJELjA.

Ni u kakvo doba od godine ljudi se u nas tako ne časte i ne vesele kao uz mesojeđe i uz bijelu nedjelju (od Božića do časnoga posta), jedno za to što su onda ljudi najbesposleniji, jer je stara ljetina sabrata a zima ne da nanovo još ništa raditi, a drugo što mesa i svakoga drugoga mrsa a i pića ima dosta. U to se vrijeme ljudi najviše i žene, prijatelji

jedan drugoga pohode, mnogi idu u lov i sami i u društvu. A kašto biju i nišan, noći se i po selima i po varošima ide na igre i na sijela. Po selima se skupe momčad u kaku veliku kuću *na igru:* ako u kući onoj ima soba oni se igraju u sobi; ako li sobe nema a ono ukući kod vatre, zapalivši još kakvo vidjelo. Po selima se na ovakijem igrama najviše igra *prstena* a igra se i drugijeh različnijeh igri. U Paštrovićima mlade žene idu s djeverom ili s kim drugijem iz kuće u rod na p*obožićnu* čast i onamo provedu po nekoliko dana. Što se više prikučuje k postu, to se sve više časti i veseli. Uz bijelu nedjelju grade se ljuljaške a gdješto i obrtaljke kod kojijeh se danju kupi mladež te se ljulja i obrće: na ljuljaške se najviše kupi ženskinje a na obrtaljke muškinje. U ovo vrijeme pogdjekojijem mjestima idu danju *maškare* t. j. ljudi preobučeni u druge haljine i s obrazinama na licu. U Crnoj Gori idu po selima uz bijelu nedjelju maškare: djeca se nagare i objese o sebi zvona i svakojako drukčije nagrde se pa idu po selu od kuće do kuće, te ištu sira, masla, jaja i t. d. pa jaja prodaju te kupe vina, a od ostaloga zgotove jelo, te se časte donesavši od kuće svaki sebi ožicu i hljeb. Gdje im se ništa ne bi dalo ondje potegnu jajetom u vrata. Tako djevojke gotove *pokladnicu:* skupe se u jednu kuću i svaka donese što od svoje kuće n. p. sira, skorupa, masla, jaja i t. d., pa gotove jelo i časte se.

U Risnu na bijele poklade obuku se nekoliko momaka u kožne haljine izvrnuvši dlaku napolje, nakite se različnijem repovima ž dronjcima, i objese

niza se zvona; jednoga obuku u ženske haljine i dadu mu u naručje kao povijeno dijete; ovi se momci zovu *đedovi,* a onaj u ženskijem haljinama *đedova baba.* Oni idu po varoši čitav onaj dan skačući, grleći babu i ljubeći nju i dijete, i tako zbijajući smijeh; za njima pristane sila djece, koja viču: „Bu đede! bu baba!“

SVATOVI S MLADOM.

U Risnu **na bijele poklade obuče se nekoliko momaka u najljepše haljine, a jedan se obuče u ženske: oni se zovu svatovi, a ovo je *nevjesta.* Jedan od njih uzme nevjestu za ruku kao djever, pa onako idu od kuće do kuće i ppoce jaja, a pred veče dođu na pijacu gdje se gotovo svi varošani iskupe. Djever se ondje s nevjestom poklanja pred starješinama i s njome poigra, pa onda nevjesta dohvati češljem ljude do kose i popa do brade, te je daruju novcima, i od ovoga svega oni poslije gotove večeru i časte se.**

U Dubrovniku **za vremena republike išla su uz mesojeđe po gradu i po njegovijem predgrađima *čoroje, vila* i *turica.* Čoroje je imao haljinicu čupavu, po kojoj su bili ispršivani kojekakvi repovi, a najviše lisičji, na licu obrazinu, a u ruci zelenu grančicu ili kitu cvijeća. Vila je bila obučena u bijelu žensku haljinu po kojoj je opasana crvenom pantljikom, a takom su joj i rukavi više lakata bili svezani; na glavi je imala bijelo pokrivalo i vijenac od cvijeća, a preko lica, na kom je bila obrazina, crvenom pantljikom naokolo**

opšiven komad sure čohe, koji je podizala kad je igrala, a kad bi pošla, opet bi ga spustila. U ruci je nosila kao luk na tri ugla iskićen sav cvijećem. U turice, koja je bila kao najglavnija među njima, nije se ljudska glava ni vidjela, nego je više nje na dugačkome čupavome vratu bila konjska s velikijem zubima, koja je tako načinjena da su se usta odozdo mogla lasno otvoriti i zatvoriti, te je sve klocala; a noge je imala sve čupave i na dnu kao u tice. Uza njih je išao čovjek jedan s bubnjem, te je unj jednako udarao. Oni su izlazili prvi put na sretenije, i po tom svakoga sveca do časnoga posta; prvi dan su prolazili kroz sabornu crkvu, a na svetoga *Vlaha* (3. Fevr.) izlazili su i pred kneza. Idući po ulicama gdješto bi se ustavljali te su vila i čoroje igrali, a turica je jednako klocala svojijem zubima. Prosti ljudi po Dubrovniku pripovijedaju da je takova životinja kao turica zaista negda bila, pa je uhvatili i ubili: književnici pak njihovi kažu da se to činilo za uspomenu negdašnjemu ratnome bogu *Turu.* Bila je riječ (kao poslovica):

Čoroje, vila i turica
Maškarani sva trojica.

Na turičinu glavu mnogo je nalik *klocalica,* koju sam ja 1827. godine uz mesojeđe gledao u Požarevcu u dvoru kneza Miloša Obrenovića: jedan se momak bio obukao od prilike kao turica, da mu se ljudsko ništa nije vidjelo, pa je gore klocao klocalicom te plašio žene i djecu.

BUKARA.

U Srijemu je običaj da se uz mesojeđe svako veče skupe djevojke (male i velike) i mlade (a i od muškinja dođe gdjekoje) nasred sela, pa nalože vatru (ponajviše od đubreta i od smetlišta) i oko nje igraju i pjevaju; i to se zove *bukara* ili *vatrište* (ajdemo na *bukaru,* pjevaju djeca na *bukari).*

U Šajkaškom batalijunu pjevaju djeca uz časni post u veče:

Oj *straore, straore!*
Oj javore *straore!* —
Čujem, čujem nebore!

A babe ih karaju da ne slute na rat. A i u Srijemu pjevaju djeca u igri:

Oj *straore, straore!*
Umre, umre *straore!*
Dozov'te mu teticu
I očinu sestricu,
Nek donese tamnjana
I struk bela bosiljka,
Da okadim *straore,*
Ustaj, ustaj *straore.*

BOGOJAVLjENIJE.

(Bogojavljenje, po zapadnijem krajevima *vodokršće,* a u Crnoj Gori *vodice.)*

Srbi pripovijedaju da se noću uoči Bogojavljenja svake godine otvora nebo, i da će onda Bog dati svakome koji što zaište, samo da se ne ište više nego

jedno. Gdjekoji stoje na polju po cijelu noć, ne bi li vidjeli kad se nebo otvori, ali to svaki ne može vidjeti. Tako se nekakav dogodio u sobi kad se nebo otvorilo, i ne imajući kad izići na polje (da se u tom ne bi zatvorilo), promoli glavu krov prozor da reče: „Daj mi Bože osmak blaga“; pa u onome strahu i u hitnji mesto toga reče: „Daj mi Bože od osmak glavu!“ U taj čas postane mu glava koliko osmak, tako da je nije mogao kroz onaj provor uvući u sobu dok nijesu ljudi došli sa sjekirama i načinili prozor veći. Mnogi se na Bogojavljenje u jutru prije sunca kupaju u potoku ili u rijeci (ako je voda smrzla a oni probiju led, kao što sam ga i ja probijao na Žeraviji. Ako je o Bogojavljeniju veliki mraz, onda se misli da će biti dobra godina, za to i Turci zapitaju kašto naše ljude: „Jeli se, more, smrzao krst?“ Gdje se narod naš u življenju po svojemu zakonu ne boji nikoga, ondje se na Bogojavljenije poslije leturđije voda sveti na rjekama i na izvorima, kao n. p. u Karlovcima na česmi nasred pijace, u Zemunu na Dunavu a i u Biogradu sad na Savi; pod vladom pak turskom to se po varošima do sad nije smjelo činiti, nego se opominjem da su Lovničani 1796 godine sa svojijem popom i s učiteljem i đacima (među kojima sam i ja bio) išli iza varoši na jedan točak koji se zvao *Danilova voda,* i to bez leturđije, jer kako nijesu imali crkve, ni ostale oprave ona im se nije ni služila.

ZADUŠNICE.

Zadušnice imaju dvoje: uoči mesnijeh poklada i u nedjelju po Trojicama (na Petrove poklade); ali su prave zadušnice one prve, kao što se i ona sva nedjelja, između bijele i sebične, zove *zadušna nedjela.* Na ove zadušnice običaj je da svaki domaćin svima mrtvima svojijem, koje on pamti ili ima zapisane u čituli, načini po svijeću voštanu, pa sve te svijeće sastavi u jednu rukovet i zapali te izgore mrtvima za dušu, ali najprije valja svakome da namijeni, n. p. ova ocu, ova materi, ova babi i t. d. Ako li je blizu namastir ili crkva, onda se te svijeće odnesu onamo, i svaki svoju čitulu da svešteniku te sve mrtve spomene na službi, i tu onda kad sveštenik stane spominjati svaki svoje svijeće zapali. Pošto sveštenik spomene sve mrtve, zađu đaci s leđenom vode i s kotaricama, te svijeće pogase i pokupe, pa poslije kaluđeri ili popovi grade od njih druge svijeće i pale u crkvi. Na gdjekojijem mjestima idu na zadušnice i na groblje s popom, te i ondje spominju mrtve, čate im molitve, pale svijeće i dijele za dušu, dajući prosjacima i siromasima koji se ondje skupe jela i pića a pomalo i novaca.

ČASNI POST.

(U rukopisu našao se pod ovijem natpisom samo prazan list, a poslije praznoga lista sljedeće:)

Baba Korizma. **U Risnu na čisti ponedjeljnik obuče se kakav momak u ženske haljine i načini se kao *đedova baba,* pa noseći na ramenu sedam štapova i za sobom vukući komostre (verige) ide no varoši**

i skače ispred kuća i viče: „Bu! bu! bu!“ i ovo se zove *baba korizma,* kojom žene plaše djecu da ne ištu mrsna jela, govoreći im i poslije onoga dana, kad bi koje zaiskalo mrsa: „Eno babe korizme sa štapovima pod tiglama“ (na tavanu)! Sedam štapova babe korizme znače sedam nedjelja časnoga posta, zato kad jedna nedjelja prođe govori se djeci: „Bacila baba korizma jedan štap,“ ili: „Ispade babi zub.“ Tako i kad prođe druga nedjelja i t. d. Babom korizmom plaše i male prelje i pletilje, kao u Zemunu *gvozden-.zubom.*

BLAGOVIJEST I BABINI KOZLIĆI.

Dok blagovijest ne prođe ljudi se naši jednako boje zime, i ko ima stoke štedi sijeno. Da čovjek ubije zmiju prije blagovijesti i u njezinu glavu da usadi česno bijeloga luka da nikne do blagovijesti, pa da ga zadjene za kapu na blagovijest kad pođe k crkvi, onda bi poznao sve žene koje su vještice: sve bi se kupile oko njega da mu otmu ili ukradu ono česno (tako se pripovijeda). Vrijeme ono oko blagovijesti, osobito poslije koji dan, kad udari snijeg ili cigani, zove se *babini kozlići, babini jarci, babini pozajmenici i babini ukovi.*

Pripovijedaju da je u to vrijeme nekakva baba istjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla: „Prc Marcu! ne bojim te se: moji jarčići petoroščići.“ Na to se rasrdi Mart, pa uzajmivši u Fevruarija nekolika dana, navali snijegom i mrazom, te se smrzne i okameni i baba i njezini jarići. Kažu da se i danas može vidjeti u nekak-

voj planini (gdje se to dogodilo) ono kamenje što je postalo od babe i od jarića: baba stoji u srijedi i jarići ako nje. Pošto je Mart ovo učinio kažu da je rekao: „Da mi je još samo jedan dan, smrzao bih u kravi tele i u ženi dijete.“ Valja da je od ovoga pripovijedanja ostalo i ono što se kaže: „Blagovijest pripovijest.“

LAZAREVA SUBOTA I CVIJETI.

Do skora je bio običaj u Srbiji (a može biti do gdješto i sad) da nekoliko djevojaka u oči Lazareve subote idu od kuće do kuće te igraju i pjevaju pjesme od Lazara onoga što ga je Hristos vaskrsao. Djevojke ove zvale su se *Lazarice.* U Srijemu i danas skupe se djevojke uoči toga dana i stanu u kolo a pruže ruke od sebe pa dignu malo dijete muško te ide preko ruku a one pjevaju:

Lazi, lazi Lazare!
Te dolazi do mene,
Privataj se za mene:
Za svilene rukave,
Za svilene marame,
Za klečane kecelje.

Na Cvijeti (a gdješto i na Blagovijest) u jutru porane djevojke prije sunca na *ranilo* na vodu, pa ondje uhvate kolo te igraju i pjevaju različne pjesme n. p.

Poranile devojke:
Jelo le, Jelo, dobra devojko,
Poranile na vodu,
Jelo le, Jelo dobra devojko,

Al' na vodi jelenče,
Jelo le, Jelo, dobra devojko,
Rogom vodu mućaše,
Jelo le, Jelo, dobra devojko,
A očima bistraše,
Jelo le, Jelo, dobra devojko.
Rani konja, Radivoje!
Devojke te pretekoše,
Vedrom vodu zamumiše. —
A što će im rano voda? —
Da operu bratu ruo,
Da ga pošlju u svatove i t. d.

VELIKI ČETVRTAK.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

VASKRSENIJE.

U narodu našemu zove se *vaskrsenje* i *vaskrs* i *uskrs,* po istočnijem krajevima i *veligdan* a po zapadnijem (osobito kod kršćana) *vazam.* Ovo je praznik tako veliki kao i Božić. Na vaskrsenije treba svako da uzme navoru: Za to u Srbiji zađu pred vaskrsenije po selima namastirski đaci s kotaricama te daju navoru za jaja. O vaskrseniju se tuku šarenijem n crvenijem jajima, t. j. udaraju vrhovima jaje o jaje, pa koje se razbije ono uzme onaj koji ga je razbio. To čine kod namastira i kod crkve i nepoznati ljudi, ali treba najprije da vide jaje jedan drugome: jer gdjekoji probiju jaje od ozdo i iscijede žujce i bjelance, pa naliju voska da je tvrđe. Drugi dan vaskrsenija (u ponedjeljnik) ko ne ode u crkvu na jutre-

nju, ovoga (n. p. u Srijemu i u Bačkoj) hoće da poliju vodom ili da bace u vodu; za to se kaže onda: Danas idu godišnjaci u crkvu (t. j. oni koji idu samo od godine do godine). U Dubrovniku se za vaskrsenije mijese kolači u srijedi s bijelijem jajetom koji se o uskrsu daju služiteljima i kad ko donese što sa sela; i ovakovi kolač zove se *teharica.* Od vaskrsenija do Spasova dne govori se, kad se dvojica sretu na putu, ili kad koji kome dođe u kuću: *„Ristos vaskrs“* (mjesto *dobro jutro, pomoz' Bog* i *dobar veče),* i odgovara se: *„Va istinu vaskrs“;* tako i kad se pije, mjesto *spasuj* se i *na zdravlje.*

DRUŽIČALO, RUŽIČALO I POBUŠENI PONEDJELjNIK.

Tako se zove drugi ponedjeljnik po uskrsu. Na ovaj dan idu ljudi (a osobito žene) poslije leturđije na groblje te pobušavaju grobove od one godine, dijele za dušu, i popovi čate molitve i spominju mrtve. Na nekijem mjestima (kao n. p. u Negotinu i u Ršavi) skupe se momčad i djevojke poslije podne na jedno mjesto, pa igraju i *družičaju se* (ponajviše muško s muškijem, a žensko sa ženskijem), t. j. opletu vijence od vrbovijeh mladica, pa se kroza njih ljube i mijenjaju jaja (šarena i crvena), pa poslije promijene i vijence (metnuvši ih jedno drugom na glavu) i zakunu se da će biti muškarci *pobratimi* a ženskinje *druge* (Vlasi kažu *kumača)* do ono doba godine. Takovi se pobratimi i druge po tom paze onu svu godinu kao braća i sestre, i u različnijem igrama i zbiljskijem svađama pomažu jedno drugome,

kad opet dođe družičalo, onda se gdjekoji ponove, a gdjekoji ostave.

BURĐEV DAN.

Na Đurćev dan u jutru, prije sunca, počinju se prvi put kupati; muškarci se ponajviše kupaju u potoku, a žene i djevojke donesu u veče kući *omaje* (t. j. vode s kola vodeničnoga, da se od njih svako zlo i nevaljalština otrese i otpadne, kao omaja od kola) i metnu u nju svakojaka bilja, a osobito selena, te prenoći, pa se u jutru njom kupaju u gradini kod selena i kod ostalog cvijeća. Prije Đurđeva dne ne valja selena brati ili mirisati, a na Đurđev dan svako uzme po jedan stručak te omiriše i zadjene za pojas, ili (djevojke i mlade) za đerdan. A gdjekoji se valjaju po zelenoj šenici. Mnogi Srbi, osobito k istoku, prije Đurđeva dne ne jedu jagnjećega mesa, a na Đurđev dan svaki gleda da zakolje jagnje. Pripovijeda se da ovaj običaj i Turci drže. Oko Timoka svaki domaćin dotjera na Đurđev dan k crkvi po muško jagnje, i ondje mu na svaki rog prilijepi po voštanu svjećicu, pa pop poslije leturđije iziđe među jaganjce, kojima se onda svijeće na rozima zapale, te im čati molitvu i blagoslovi ih (da se kolju i jedu); drugi dan zađe pop s đakom od kuće do kuće te kupi kože od onijeh jaganjaca, koje njemu pripadaju kao plata za molitvu i za blagoslov. Tako onamo i kad je zavjetina u kome selu, svaki ispeče po jagnje, i donese ga na ono mjesto gdje će ručati, po tom zađe pop te od svakoga jagnjeta otsiječe plećku, i metne je u vreću, koja se za njim nosi; što odonijeh plećaka on kod kuće sa ženom i s djecom ne može po-

jesti, ono prodaje. Gdjekoji na Đurđev dan izbace puške preko stoke, da bi im stoka napredovala. U Boci se sastanu po tri djevojke koje su već za udaju, pa na Đurđev dan rano otidu na vodu, noseći jedna u ruci prosa, a druga u njedrima grabovu grančicu, pa jedna od ove dvije zapita onu treću: „Kuda ćeš?“ A ona odgovori: „Idem na vodu; da vode i mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ Onda ona zapita onu što nosi proso: „Šta ti je u ruci ?“ A ona joj odgovori: „Proso, da prose i mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ Po tom upita onu što ima grabovu grančicu šta joj je u njedrima, a ona joj odgovori. „Grab, da grabe i mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ U Hrvatskoj oko Karlovca djevojke kršćanske po selima u oči Đurđeva dne a u varoši na Đurđev dan u jutru *ladaju,* t. j. nakićene vijencima idu od kuće do kuće te pjevaju. Na Đurđev dan ne valja spavati (da ne boli glava); ako li ko spava a on treba na Markov dan (25. Aprila) da otspava na onome istom mjestu. Koliko nedjelja prije Đurđeva dne zagrmi, po onoliko groša kažu gdjekoji u Srbiji da će biti tovar žita one godine (ili kako su sad groševi spali valjalo bi mjesto nedjelja uzeti dane, ili mjesto groša pare, pa mjesto sto oka reći jedna oka, ili još kako drukčije).

ZAVJETINE I KRSTONOŠE.

U Srbiji svako selo ima po jedan dan koji slavi i svetkuje (i to obično biva ljeti od vaskrsenija do Petrova posta): Skupe se svi seljaci (žensko i muško) na kakvo brdo ili na drugo lijepo mjesto u selu, tu izvedu svoje prijatelje koji im dođu iz

drugijeh sela, i dozovu popove i kaluđere te čate molitvu, sveštaju masla i svete vodicu, pa se onda dignu svi s krstovima i s ikonama po polju (po žitima i po livadama) a gdješto i od kuće do kuće; po tom dođu opet na ono mjesto, pa ondje ručaju i čitav se dan časte, igraju i pjevaju. Takovo se veselje po Braničevu zove *zavetina* (ajdemo na zavetinu; sutra je zavetina u tom selu), a u Jadru govore: *nositi krsta* (krste?), ili *krstonoše* (oni što idu s krstovima i s ikonama po polju i po selu). U Tršiću, gdje sam se ja rodio, nose krsta drugi dan Trojičine dne.

PRVI DAN MJESECA MAIJA.

U Dubrovniku za vremena republike izlazio je *bembelj* prvoga Maija kao čoroje, vila i turica na sretenije. On je imao haljinu svu iskićenu zelenijem lišćem i svakojakijem cvijećem; oko njega su se vili blavori, i jednoga je u ruci nosio i s njime se igrao. Išao je onaj dan i k namastiru sv. Jakova (oko po sahata od grada).

NA SPASOV DAN.

Do prije neko dvadeset godina bio je u Budvi običaj, da svake godine na Spasov dan rano u jutru iziđe mnoštvo ženskinja i muškinja na brdo, koje se zove *Spas.* Svi, koji su tamo izlazili, bili su obučeni u stajaće haljine, a osim toga momci i djevojke s vijencima na glavi od različnoga cvijeća. Navrh toga brda imaju zidine od crkve, za koju se pripovijeda, da se zvala *„Sveti Spas,“* po čemu se

i brdo sad tako zove; pred ovijem zidinama bilo je upravo za ovaj dan načinjeno (po običaju onijeh krajeva) veliko gumno, koje se i danas premda je već razvaljeno, zove: *Vilino gumno.* Kako bi Budljani na brdo izišli, odmah 6i se mladež na gumnu uhvatila u kolo, pa bi muškarci, koji su svi jedan do drugoga pohvatani, zapjevali:

„Dobro jutro, b'jele vile!
I nama ga dajte!"

Pošto bi ovo ženskinje otpjevale, onda bi svi pjevali ovu prvu pjesmu, a kad bi nju ispjevali i u govoru se malo odmorili, onda bi drugu, a tako po tom i treću. Poslije ovoga pjevanja počastili bi se čime, što sa sobom donesu, pa bi se onda mladež proigrala i prošalila, a potom bi se vratili svako svojoj kući. Kao što u početku rekoh već ima oko dvaestina godina, kako je ovaj običaj prestao, a pjesama evo:

1.

Rano rani đevojčica
Na veseli Spasov danak;
Nešto pred njom rosu trese,
Boga moli đevojčica:
„Daj mi, Bože, da ja vidim
„Svako zv'jere s očicama,
„Razma zmaja planinskoga!"
Još te r'ječi ne izreče,
K njoj doleće plahi zmaje;
Savi mladu pod krilima,
I poletnu s đevojčicom
U te spilje kamenite.

Tu je drža dugo vreme;

Kad je doš'a Spasov danak,
Ljuto cmili đevojčica,
Ljuto cmili, ne prestaje;
Ćešio je ljuti zmaje:
„Što m' je tebe, đevojčice?“ —
„Kako što je, plahi zmaje?
„Danas mi je Spasov danak:
„Sve đevojke ružu beru,
„Ružu beru, v'jence viju,
„A ja jadna luda, mlada,
„Niti berem, niti vijem.“
Tu se zmaju ražalilo,
I pušti ju ružu brati,
Ružu brati, v'jence viti.
Al' jošt plače ćevojčica,
Ljuto plače, ne prestaje;
Ćešio je plahi zmaje:
„Što m' je tebe, đevojčice?“ —
„Kako što je, plahi zmaje?
„Danas mi je Spasov danak:
„Sve đevojke v'jence nose,
„Vjence nose, majke diče,
„A ja jadna majke želim.“
Tu se zmaju ražalilo,
Đevojci je govorio:
„Hol'mi, dušo, vjeru dati,
„Da ćeš k mene povratit' se,
„Puštiću te tvojoj majci.“
Ona mu je vjeru dala,
Da će mu se povratiti;
Pušti zmaje đevojčicu,
Da u majke svoje pođe.

Kad đevojka k majci dođe,
Već za zmaja i ne haje.
Zmaje čeka đevojčicu,
Čeka danas, čeka sjutra;
Puče zmaje na kamenu
Čekajući đevojčicu.

2.

Viša je gora od gore,
Najviša Lovćen planina;
U njoj je trnje i grablje,
U njoj su sn'jezi i mravi
U svaka doba godišta;
Vilenski u njoj stanovi,
Sveđ' vile tance izvode;
Junak mi konja jezdaše,
Predragu sreću iskaše;
Vile mi njega viđeše,
Junaka staše dozivat':
„Ovamo svraćaj, junače!
„Tvoja se sreća rodila,
„Sunčanom ždrakom povila,
„Mjesecem sjajnim gojila,
„Zv'jezdama sjajnim rosila."

3.

Pala magla u primorje,
Al' se vidi krajem mora,
Mlado momče jezdi konja,
Koje nema ljube doma;
To gledala mlada moma
S b'jela dvora nje prozora,

Sama sobom govorila:
„Daleko je dvor od polja
„Rad' prostrana slana mora!
„Višnji! Višnji! razberi me?
„Snim li sanak, ili vidim:
„Jeli ono mlad na konja,
„Al' je ono sivi soko,
„Ne razbira moje oko.

„Ah! satvori ovo more
„U zeleno ravno polje!
„U košulji bosonoga
„Preigraću preko polja,
„Ako bude sivi soko,
„Reći ću mu: Pogled' s okom
„Put istoka udno polja,
„Tu ćeš viđet' svakog lova;
„Ako bude mlad na konja,
„Reći ću mu: Vod' me doma."

O SPASOVU DNE.
Jasenak.

(Cvijet koji se latinski zove dictamnus albus Linn.)

U Srijemu se pripovijeda da u oči Spasova dne noću vile otkinu vrh jasenku; za to alosanu čeljad nose te ostave onu noć pod jasenkom metnuvši kod bolesnika kolač hljeba i jednu čašu vode a drugu vina (kao večeru vili), pa sjutradan u jutru kopaju pod jasenkom, i šta nađu (n. p. crva ili bubicu kaku), ono dadu bolesniku te izije ili u vodi popije (kao lijek, koji mu je vila ostavila). — Pripovijeda se da u jasenku cvijeta noću nestane kad se u veče uzbere i ostavi gdje.

TROJICE ILI DUHOVI.

Trojice se svetkuju tri dana kao i Božić i vaskrsenije, i budući da su u prvu nedjelju po njima Petrove poklade (koja se nedjelja zove i *male trojice),* zato se cijele nedjelje ne radi gotovo ništa nego se prijatelji pohode i časte i vesele.

O trojicama idu od kuće do kuće te igraju i pjevaju *kraljice,* koje su sastavljene od 10 do 15 lijepo obučenijeh i nakićenijeh djevojaka. Jedna se djevojka (koja valja da je lijepa i srednjega rasta) među njima zove *kraljica,* druga *kralj,* treća *barjaktar, a* četvrta *dvorkinja.* Kraljica se pokrije bijelim peškirom po glavi i po licu, kralj ima na glavi klobuk iskićen cvijećem i u ruci mač, a barjaktar nosi na koplju barjačić bijel i crven. Kad dođu pred čiju kuću, onda kraljica sjede na malu stoličicu (kakove su obično po Srbiji i po Slavoniji) a dvorkinja stane više nje, a ostale djevojke uhvate oko nje kolo kao srp, pa se okreću na lijevo stupajući po dvije stope u napredak i pjevajući. Kralj stoji na lijevom kraju kola, a barjaktar na desnom, ali se oni ne hvataju za kolo, nego kralj sam za sebe (s licem okrenutim kolovođi) jednako igra uzmahujući i izmičući se natraške, a barjaktar (s licem okrenutim zavrćkoli) s barjakom u ruci igra pred kolom. Poigravši tako malo, okrenu se kralj i barjaktar po jednom svaki na svome mjestu, pa onda optrče oko svega kola, i dođu opet svaki na svoje mjesto, i počnu na novo igrati. Najprije započnu od kraljeve kuće; i prva pjesma što pred svakom kućom pjevaju, zapovijeda domaćinu ili domaćici da

iznesu kraljici stolicu, pa onda započnu pjevati redom svima (muškome i ženskom, malome i velikom) koji se nalaze u kući (ako će ih koliko biti, one će svakome osobito i prema njemu pripjevati). Kraljičke su pjesme sve od šest slogova, i u pjevanju se svaka vrsta (osim prve i pošljednje) po triput govori, i drugi se put dodaje na kraju *leljo!* n. p.

(djevojci)

Ovde nama kažu,
Ovde nama kažu, leljo!
Momu neudatu,
Momu neudatu,
Momu neudatu, leljo!
Jal' je vi udajte
Jal' je vi udajte,
Jal' je vi udajte, leljo!
Jal' je nama dajte,
Jal' je nama dajte,
Jal' je nama dajte, leljo!
Da je mi udamo i t. d.

Budući da u svakom selu nema toliko odabranijeh djevojaka za to one idu i iz jednoga sela u drugo; i da bi im slobodnije bilo, prate ih dva ili tri oružana momka. Kraljice igraju u današnje vrijeme po Srbiji od Cera i od Međednika do Timoka i po Slavoniji kod Srba Rimskoga zakona; po Srijemu, po Bačkoj i po Banatu igrale su do skora, pa su novi sveštenici zabranili i iskorijenili govoreći da je to idolopoklonički običaj. Meni je u Šišatovačkom prnjavoru pripovijedala jedna baba kako je nekakav kaluđer odande iz manastira s batinom gonio i rastjerao kraljice među kojima je i

ona bila. Kraljice slabo ištu da se daruju, nego ovaj posao čine samo radi svojega veselja, ali ako im ko što pokloni ne odbacuju: gdješto mladi ljudi uzmu srebrn novac po polovini u zube pa ga kraljica svojijem zubima vuče i otima iz njegovijeh zuba. Ovu šalu mladi ljudi čine samo za to da bi im usta dohvatila do djevojačkih usta.

Ovo su kraljičke pjesme koje sam ja do sad skupio:

1.

Kod kraljeve kuće.

Kralju, svetli kralju!
Kralju, svetli kralju, leljo!
Kraljice banice!
Kraljice banice!
Kraljice banice, leljo!
Ustaj, te pošetaj,
Ustaj, te pošetaj,
Ustaj te pošetaj, leljo!
Od dvora do dvora,
Od dvora do dvora,
Od dvora do dvora, leljo!
Do careva stola,
Do careva stola,
Do careva stola, leljo!
Gde car vino pije,
Gde car vino pije,
Gde car vino pije, leljo!
Carica mu služi,
Carica mu služi,
Carica mu služi, leljo!
Iz zlatna kondira.

2.

Domaćinu.

U ovoga doma
Dobra domaćina
Jeleni volovi,
Kaloper jarmovi,
Bosiljak palice,
Žito kao zlato.
Kralju, svetli kralju!
Divan barjaktaru!
Obrni se, pokloni se,
Poklon domaćinu.

3.

Djevojci.

Ovde nama kažu
Momu neudatu;
Jal' je vi udajte,
Jal' je nama dajte,
Da je mi udamo
Za Ivana đaka,
Popova nećaka.
Koji perom piše
Po orlovu krilu,
Te on zapisuje
Oči devojačke
I lice junačko.

4.

Opet djevojci.

Oj devojko plava!
Čula ti se vala
Čak do Carigrada.
Ti si posejala
Šestoper kaloper
I rani bosiljak;
Tu su s' navadili
Momci neženjeni,
Bosiljak ti beru,
Kaloper ti seku,
I tebe vrebaju,
Mladu da obljube.
Ne daj se, devojko,
Mlada prevariti.

5.

Momku neženjenu.

Ovde nama kažu
Momče neženjeno;
Il' ga vi ženite,
Il' ga nama dajte,
Da ga mi ženimo
Tankom Podunavkom
Ili Pomoravkom.
Tanka Podunavka
Mnogo dara nosi,
Tri torara dara:

Jedan tovar dara
Svekru i svekrvi,
Drugi tovar dara
Kumu i deveru,
Treći tovar dara
Ostalim svatov'ma.

6.

*Opet momku neženjenu *).*

Ovi dvori paunovi
A pendžeri đinđerovi,
Tu mi sedi mlado momče
Nakićeno, naređeno,
Manj što nije oženjeno.
Ženite ga, ne držte ga,
Da ga brada ne prevari,
Da mu moma ne zabavi.

7.

Mladi.

Ovde nama kažu
Mlado i zeleno
Skoro dovedeno;
S deverom se igra,
Prsten izgubila,
Burmu sakrušila.
Svekrva je kara,
Dever odgovara:

***) Jedina kraljička cjesma koju sam dosad čuo od četiri tro-hejske stope.**

„Ne karaj je, majko!
„Zlatari će doći,
„Prsten sakovati,
„Burmu pozlatiti“.

8.

Popu.

Mi dođosmo ovde
Pred popove dvore.
Popovi su dvori
Borjem ograđeni,
Borjem i javorjem;
I po njima šeta
Mlada popadija,
A za njome ide
Đerka Sinđelija,
Pak majci govori:
„Ustan’, mila majko!
„Te daruj kraljice:
„Podaj svetlom kralju
„Onog vrana konja,
„Mladom barjaktaru
„Barjak od ilinče,
„A svetloj kraljici,
„Od zlata minđuše;
„A onim ostalim
„Po kitu ružice,
„Po drugu ljubice.
„Neka su rumene
„Kao i ružica;
„Neka su ljubezne
„Kao i ljubica.“

9.

Opet popu.

Kod popova dvora
Guvno preruvljeno,
Zlatom popleteno;
Na guvnu je rpa,
Rpa od bisera,
I po rpi palo
Jato golubova;
Svi golubi guču,
Golubica ne će.
Pitao je golub
Svoje golubice:
„Oj tako ti Boga,
„Moja golubice!
„Što ja s tobom gučem,
„A ti sa mnom ne ćeš?‘‘
Govori golubu
Svome golubica:
„Ti si zaleteo
„U to tuđe jato,
„Za to ja ne gučem“.

10.

Gospodaru.

Gospodar gospođi
Na krilu zaspao,
Gospođa ga budi,
U oči ga ljubi:

„Ustaj, gospodaru!
„Sablja ti se vadi
„Na tri nova grada;
„U tri nova grada
„Tri sindžira roblja.“

11.

Gospođi.

Zaspala gospođa
Pod žutom nerandžom,
Gospodar je budi,
U oči je ljubi:
„Ustani, gospođa'
„Kraljice su došle,
„Daj, da darujemo;
„Ne ćeš mnogo dati:
„Kralju vrana konja,
„A kraljici vence,
„Vence i oboce,
„Mladom barjaktaru
„Svilenu košulju,
„A beloj dvorkinji
„Burmu pozlaćenu“.

12.

Rataru.

Mi dođosmo ovde
Pred ratarske dvore,
Ratareva majka
Sve devojke kara,

Jednoj prigovara:
„Oj kučko devojko!
„Ne plet' na mač kose,
„Ne mami mi sina
„Leti od oranja,
„Zimi od ovaca."
Govori devojka
Izmeđ' devojaka:
„Oj tako ti Boga,
„Ratareva majko!
„Ako ti je žao
„Tvog sina ratara,
„A ti ga zagradi
„Od sela selenom,
„Od mene bosiljkom;
„Na vodu ću ići,
„Bosiljak ću brati,
„Ratara ljubiti."

13.

Đaku.

Ovde nama kažu
Đače samouče:
Samo knjigu uči.
Njemu knjiga kaže,
Konja da ne jaše,
Sablju da ne paše,
Vina da ne pije,
Dragu da ne ljubi;
To đače ne sluša
Što mu knjiga kaže,

Više konja jaše,
Bolje sablju paše,
Većma vino pije,
Većma dragu ljubi.

14.

Majstoru.

Mi dođosmo ovde
Pred majstorske dvore,
Majstorski su dvori
Skoro sazidani:
Kamen po kamenu,
Iver po iveru;
I po njima šeta
Mlada majstorica,
U naručju nosi
Sina Panteliju,
Za ručicu vodi
Đerku Anđeliju,
Treće joj se vata
Skut' svil'na zubuna.
Gledale je druge,
Pak joj zavidele:
„Blago tebe, drugo!
„Majstorova ljubo!
„U naručju nosiš
„Sina Panteliju,
„Za ručicu vodiš
„Ćerku Anđeliju,
„Treća ti se vata
„Skut' svil'na zubuna."

15.

Starcu.

Ovde nama kažu
Staroga vlastelja;
Kad u crkvu ide,
Žubori mu brada
Kao žuborika;
Kad iz crkve ide,
Miriše mu duša
Kao ran' bosiljak.

16.

Trojici braće.

Ovde nama kažu
Dvore ponajbolje,
Ponajbogatije,
Srebrom pokrivene;
I u njemu kažu
Tri zlatne trpeze:
Na jednoj trpezi
Knjige nečaćene,
Na drugoj trpezi
Blago nebrojeno,
Na trećoj trpezi
Svila nekrojena.
Zovite popove,
Neka knjige čate;
Zovite trgovce,
Neka blago broje;

Zovite trzije,
Neka svilu kroje.

17.

Bratu i sestri

Ovde nama kažu
Brata i sestricu;
Seju na udaju,
Bratac na ženidbu;
Jal' ga vi ženite,
Jal' ga nama dajte,
Da ga mi ženimo
Našom kolovođom.

18.

Djetetu.

O snašice Nedo!
Otkup' ovo čedo;
Ako li ga mlada
Otkupiti ne ćeš,
Mi ćemo g' odneti
Tam' u našu zemlju;
Tam' u našoj zemlji
Po dva sunca greju,
Po dva sunca greju,
Po dva vetra veju;
Čedo nama treba,
Kao struka bosiljka.

19.

Momku kakom koji stoji kod kola.

Momče, perjaniče!
Ne stoj, ne pogledaj,
U kolo ne gledaj,
U kolu ti nema
Slike ni prilike,
Već eno ti slike,
Oko Kola igra;
Mačem uzmahuje,
Na se pogleduje,
Stoji li joj lepo
Ruo sakrojeno.

20.

Opet kakom momku.

Momče, perjaniče;
Crn ti obraz bio
Kao gruda snega!
A srce ti ladno
Kao jarko sunce!

21.

Đurđu i Milici.

Oj Milje, Milice!
Srebrno putašce!
Svuda si nošeno,

Nikom' nesuđeno,
Do menika Buru
Na stolu sedeći,
Dukate brojeći.

22.

Kosani.

Sedila Kosana,
Te kosu češljala,
Pak Boga molila:
„Daj mi ti, o Bože!
„Svekrve kneginje,
„Devere levere,
„Jetrve gospođe,
„Zaove vezilje."

23.

Relji i Jeli.

Relja konja sedla,
Jela odsedlava,
Maša joj se Relja
Preko bojna sedla
U svilena nedra;
Al' govori Jela:
„Ne mašaj se, Relja,
„Preko bojna sedla
„U svilena nedra;
„Ja sam isprošena
„Davno, na daleko,
„U veliko selo."

24.

Javoru.

Javor išetao,
Devojke gledao,
Pak je govorio:
„Koja je tu moja,
„Javi se, devojko,
„Izmeđ' devojaka.“
„Evo me, Javore,
„Al' ti ne ću doći,
„Dok mi ne sakrojiš
„Od maka košulju,
„Od svile rukave!“

25.

Putujući pjevaju.

Oj višnjo, višnjice,
Digni gore grane,
Ispod tebe vile
Divno kolo vode,
Pred njima Radiša,
Bičem rosu trese,
Do dve vile vodi,
A trećoj besedi:
„Poď' za mene, vilo!
„Kod moje ćeš majke
„U ladu sediti,
„Tanku svilu presti
„Na zlatno vreteno.“

MOBA I PRELO.

Kod Srba je običaj da idu ljeti u neke svece, kad ne smiju sebi raditi, gazdama na mobu, t. j. bez plate, samo za jelo i za piće. Najviše idu na mobu te žanju (rijetko kose, kopaju kukuruze, kupe sijeno ili šljive; kašto se i prede na mobu), za to se žetelačke pjesme zovu i *mobarske pjesme.* Na mobu najviše idu mladi momci, djevojke i mlade, i svako se obuče i nakiti, kao na vaskrsenije ili na cvijeti, kad ide crkvi ili manastiru, pa cijeli dan žanjući pjevaju, *čepaju se,* šale se i vesele, a poslije večere igraju i pjevaju do neko doba noći. Na nekijem mjestima (kao u Srijemu) kad dožanju njivu pa pođu kući na večeru, onda djevojke načine od marama barjake, pa onako s barjacima idu pjevajući, kao kakvi svatovi ili vojnici; kad dođu pred kuću, onda pobodu barjake u zemlju. Moba se obično kupi na mrsku, a domaćin treba da je časti kao kad slavi krsno ime (za to svagda i zovu gazde na mobu, jer siromasi nemaju čim da časte). Na mobu dođu i prijatelji iz drugijeh sela, i svaki dovede sa sobom po nekoliko momčadi, đevojaka i mladi. Na mobu se otimaju koje će poći.

Ovo su pjesme koje se najviše na mobi pjevaju:

1.

Nadžnjeva se momak i djevojka.

Nadžnjeva se momak i djevojka:
Momak nažnje dvadest i tri snopa,

A djevojka dvadest i četiri.
Kad u veče o večeri bilo,
Momak pije dvades't i četiri.
Kad u jutru beo dan osvanu,
Momak leži ni glave ne diže,
A djevojka sitan vezak veze.

2.

Kad žanju Turcima u nedjelju.

Vala Bogu! vala jedinome!
Gde mi vlasi žanju u nedjelju!
Nad njima se tri oblaka viju:
Jedan oblak gromovit Ilija,
Drugi oblak Ognjena Marija,
Treći oblak sveti Pantelija.
Progovara sveti Pantelija:
„Udri gromom, gromovit Ilija,
„Udri ognjem, Ognjena Marija,
„A ja vetrom, sveti Pantelija.
Al' govori Ognjena Marija :
„Nemoj gromom, gromovit Ilija,
„Nemoj vetrom, sveti Pantelija,
„Ni ja ognjem, Ognjena Marija;
„Jer vlasima Turci ne veruju,
„A pšenica težatka ne čeka.“

3.

Mobi.

Na kraj, na kraj, moja silna mobo,
Na kraju je voda i devojka,

Voda ladna, a devojka mlada:
Vodu pijte, devojku ljubite.

4.

Opet mobi.

Naval', mobo, ja i moja žena :
Žena spava, a ja vodu nosim.

5.

Opet mobi.

Na kraj, mobo, na kraju je torba,
I u torbi paučljiva proja.
Navalite, mobo moja, pod veče,
Biće vama šugav jarac do veče.

6.

Saraorima.

Navalite pod noć, saraori,
Da otmemo iz mobe devojku.
Majka veli: još joj je nejaka,
Još joj nisu noge za pašmage,
Još joj nisu prsti za prstenje,
Ni bijelo lice za ljubljenje.

7.

Tri jetrve žetelice.

Žetvu žele tri jetrve,
Legoše mi pospavati,

Dok sa žita rosa spane;
Kad se one poprenule,
Ali sunce na zaodu.
Otud ide svekre Petre,
Da on vozi trudne snae,
Trudne snae i umorne;
Pa besjedi svekre Petre:
„Šta ste take, mile snae!
„Kan' da su vas zmije pile,
„Zmije pile p gušteri?"
Al' besjede, mile snae:
„Bre Boga mi, svekre Petre!
„Duge njive i široke,
„Vazdan žesmo, kraj ne višmo." *)

8.

Ovčar i djevojka.

Zaspala devojka drenku na korenku,
Otud ide stado s dva mlada ovčara,
Jedan s mirom prođe, drugi ne hte s mirom;
Govori devojci: „Ustani, devojko!
„Ajdemo tam' dole u to zlatno polje,
„Da žnjemo pšenicu, da se nadžnjevamo:
„Ako me nadžnješ, daću ti ja stado;
„Ako l' te nadžanjem, ljuba da si moja."
Ustade devojka, metnu srp na rame,
Odoše tam' dole u to zlatno polje.
Žnjeli su pšenicu od jutra do mraka,

****) Višmo*** **mjesto** ***vidjesmo*** **ili** ***vidismo.***

Za devojkom veže devet mile braće,
A za momkom veže devet mili druga.
Devojka nažnjela trista i tri snopa,
Momak je nažnjeo dvesta i dva snopa.
Govori devojka: „Čuješ li, čobane!
„Stado da mi dadeš, ja sam te nadžnjela.“
Moli se čobanin, pak joj progovara:
„Što će tebe stado s premlogim ovcama,
„Kad ti trave nemaš, stado da napaseš.
„A na vodu ne znaš, stado da napojiš,
„Niti lada imaš, stado da planduje?“
Govori devojka: „Čuješ li, čobane!
„Ja polja imadem, stado da napasem:
„Moja sitna kosa, zelena livada;
„A i vode imam, stado da napojim:
„Moje čarne oči, dva bistra kladenca;
„Ladak će mu biti moje obrvice.“

9.

Opet ovčar i djevojka.

Žetvu žela lepota devojka
Zlatnom rukom i srebrnom srpom.
Kad je bilo oko pola dana,
Zapevala lepota devojka:
„Ko bi mene snoplje povezao,
„Dala bi mu moje belo lice;
„Ko li bi mi vodice doneo,
„Dala bi mu moje čarne oči;
„A ko bi mi ladak načinio,
„Ja bi njemu verna ljuba bila.“

Ona misli, niko je ne sluša,
Slušao je ovčar od ovaca:
Rogozom joj snoplje povezao,
Od leske joj ladak načinio,
I doneo lađane vodice,
Pa besedi lepotn devojci:
„Daj, devojko, što si o6ećala.“
Al’ devojka polukava bila,
Pa se ona mlada odgovara:
„Id’ odatle, mladi čobanine!
„Ako si mi snoplje povezao,
„Tvoje ovce po strnjiki pasu;
„Ako si mi vodice doneo,
„I ti si se lađane napio;
„Ako si mi ladak načinio,
„I ti si se pod njim odmorio.“

10.

Kad se hvataju slamke.

Kad se njiva dožanje, onda se žeteoci hvataju slamke: jedan uzme onoliko slamki u pola, koliko ima žetelaca (da svakome po jedan kraj od slamke može dopasti), pa sve te slamke stisne rukom preko srijede; a žeteoci stanu oko njega, i ovu pjesmu pjevajući hvataju se svako po za jedan kraj od slamke. Kad se svi uhvate, onda onaj pusti slamke, pa se lju-6e, ko se s kim bude uhvatio.

Da s’ vatamo tanke slamke, tanke, tanane,
Da gledamo, ko će s kime da se ljubimo.
Vatajte se tanke slamke, tanke, tanane,

Da gledamo, ko će kome u sreći pasti.
Kome staro, kome mlado, kom' što sreća da;
Bilo staro, bilo mlado, ljubiću ga ja.
Ko se neće poljubiti, ubio ga Bog!
Ubila ga sveta Petka Paraskevija!
Puštajte se, bele ruke, ne držite se,
Ko se s kime uvatio, da se ljubimo.

11.

Poslije večere.

Domaćine, gospodine, puštaj nas doma;
Daleko su naši dvori preko lugova:
U koga je stara majka, zastaraće se;
U koga je muško čedo, uplakaće se;
U koga je mladi vojno, pokaraće ga.

PRELO I SUPREDAK.

Biva obično noću s večera. To se razumije da na prelo idu djevojke i mlade, i kašto dođe po koje i od poznate momčadi te se s djevojkama i s mladama razgovoraju i šale. Na prelu se noću prede ili domaćici na mobu ili svaka prelja sebi: ako se prede na mobu, onda domaćica valja prelje da časti; ako li prede svaka sebi, onda im domaćica ne daje ništa za jelo, nego ako koja donese što od kuće. Iz Reljkovićeva satira vidi se da su po Slavoniji noćna prela bila vrlo u običaju, na koja su i momčad išla s tamburama; ali ja mislim da se to već umalilo. Danju se ide na prelo samo na mobu kakoj velikoj gospođi gotovo kao na begluk ili kuluk.

Na prelu između ostalijeh pjesama se pjevaju pjesme najviše ove:

1.

Prelja i car.

(Pripijevaju prelje jedna drugoj.)

Prele su prelje s večera.
Koja je više naprela?
Majkina Ruža najviše;
Stigla je vala do cara,
Posla joj care povesmo:
„Naj tebi, Ružo, povesmo,
„Opredi mene šatore,
„Što od tog tebi ostane,
„Opredi sebi darove,
„U mom ih dvoru derala,
„Na mojoj ruci spavala!“
Mudrija Ruža od cara;
Poslala caru srdačku:
„Naj tebi, care, srdačku,
„Načini meni stan od nje.
„Što od tog tebi preteče,
„Načini sebi dvorove,
„Po njima ja ti šetala,
„Na tvojoj ruci spavala!“

2.

Pripijeva se ženama.

(U Crnoj Gori.)

Preslica *) na policu puna bisera,
Pri nju sjedi Stankovica **) vazda vesela,
Sreća joj se veselila s Stankom zajedno!

3.

Prelja i kujundžija.

Dva se grada vrlo bijeljahu,
U jednom je karanfile Jovo,
U drugom je šećerli djevojka.
Poručuje karanfile Jovo,
Poručuje šećerli djevojci:
„Oj Boga ti, šećerli djevojko!
„Ja sam čuo, da si tankoprelja;
„Poslaću ti Misirsko povjesmo,
„Uz povjesmo šimširli vreteno:
„Predi meni sto aršina platna,
„I k otome, što od tog ostane,
„Opred' sebi tananu košulju,
„Te je nosi, mnome se ponosi."
Kad to čula šećerli djevojka,
Otporuči karanfilu Jovi:

) U Crnoj Gori, kao i onuda po primorju, preslica u govoru zove se *kuđelja.

****) Tako se i ostalima redom pripijeva, koja je čija.**

„Oj Boga mi, karanfile Jovo!
„Ja sam čula, da si kujundžija:
„Poslaću ti sitnu trepetljiku,
„Sakuj meni statve i brdila,
„I ostalo, što stanu valjade;
„I od toga, što tebi preteče,
„Sakuj sebi toke na jeleke,
„Toke nosi, mnome se ponosi.“

4.

Kujundžija i hitroprelja.

Što se sija kraj gore zelene:
Da l’ je sunce, da l’ je mjesečina?
Nit’ je sunce, nit’ je mjesečina,
Već dva zlatna roga od jelena,
U njima su dva grada građena,
U jednom je kujundžija Janko,
U drugome Janja hitroprelja,
Poručuje kujundžija Janko,
Poručuje Janji hitroprelji:
„Oj Boga ti, Janjo hitropreljo!
„Da ti pošljem maleno povjesmo,
„Opredi mi šator i košulju,
„A što tebi od toga ostane,
„Ti opredi sebi u darove.“
Janja bila mudrija od Janka,
Poručuje kujundžiji Janku:
„Oj Boga ti , kujundžija Janko!
„Da ti pošljem malenu paricu,

„Sakuj meni vjence i oboce,
„A što tebi od toga ostane,
„Potkuj tvoga dobra konja vranca,
„Neka ti je među braćom fala.“

5.

Predi, momo, darove.

Pasla moma jelenke,
Na vodu ih navraća,
Jelenci joj pređoše,
Al’ ne može ta moma,
Osvrte se jelenak,
Uze momu na roge,
Pak je hita na brege.
Gdje je moma panula,
Tu je rasla brekinja,
K njoj dohode čobani,
Presjekoše brekinju,
Od nje prave svirale,
U svirale govore:
„Predi, momo, darove.“

DODOLE, PRPORUŠE I ČAROICE.

Nekoliko djevojaka kad je suša idu po selu od kuće do kuće, te pjevaju i slute da udari kiša. Jedna se djevojka svuče do košulje sa svijem, pa se onako gola uveže i obloži različnom travom i cvijećem tako, da joj se koža nigdje ne vidi ni malo, i to se zove *dodola,* pa onda zađu od kuće do kuće. Kad dođu pred kuću, onda dodola igra sama, a one druge djevojke stanu u red i pjevaju različne pjesme; po tom doma-

ćica ili drugo kakvo čeljade uzme pun kotao ili kabao vode, te izlije na dodolu, a ona jednako igra i okreće se. U dodolskijem se pjesmama pripijeva na kraju uza svaku vrstu: *oj dodo! oj dodo le* n. p. Naša doda Boga moli; *oj dodo! oj dodo le!*

Da udari rosna kiša, *oj dodo! oj dodo le!*

U Srbiji su od prije u dodole išle po selima naše kućevne djevojke, a sad ponajviše idu Ciganke, da bi što isprosile. U vojvodstvu novi sveštenici zabranjivali su dodole, kao i kraljice, ali se opet mogu još gdješto vidjeti.

Ovo su dodolske pjesme koje su meni dosad poznate:

1.

Pred kućom, kad igra dodola.

Molimo se višnjem Bogu,
Oj dodo, oj dodo le!
Da udari rosna kiša,
Oj dodo, oj dodo le!
Da porosi naša polja,
Oj dodo, oj dodo le!
I šenicu ozimicu,
Oj dodo, oj dodo le!
I dva pera kukuruza,
Oj dodo, oj dodo le!

2.

Opet kad igra dodola.

Naša doda Boga moli,
Oj dodo, oj dodo le!

Da udari rosna kiša,
Oj dodo, oj dodo le!
Da pokisnu svi orači,
Oj dodo, oj dodo le!
Svi orači i kopači,
Oj dodo, oj dodo le!
I po kući poslovači,
Oj dodo, oj dodo le!

3.

Opet kad igra dodola.

Udri, udri, sitna kiša,
Oj dodo le!
Moj božo le!
Te porosi žito, vino,
Oj dodo le!
Moj božo le!
I tri pera kukuruza,
Oj dodo le!
Moj božo le!
I lanove za darove,
Oj dode le!
Moj božo le!
I kudelju tankoviju,
Oj dodo le!
Moj božo le!

4.

Kad idu preko sela.

Mi idemo preko sela,
Oj dodo, oj dodo le!

A oblaci preko neba,
Oj dodo, oj dodo le!
A mi brže, oblak brže,
Oj dodo, oj dodo le !
Oblaci nas pretekoše,
Oj dodo, oj dodo le!
Žito, vino porosiše,
Oj dodo, oj dodo le!

5.

Opet kad idu preko sela.

Mi idemo preko sela,
Oj dodo le!
Moj božo le!
A oblaci preko neba,
Oj dodo le!
Moj božo le!
Iz oblaka prsten pade,
Oj dodo le!
Moj božo le!
Ujagmi ga kolovođa,
Oj dodo le!
Moj božo le!

Kao što u Srbiji idu dodole, tako u Dalmaciji (u Kotarima) idu *prporuše* samo što one nijesu djevojke nego momci neženjeni i idu sa zelenijem granama i s cvijećem od kuće do kuće te igraju i pjevaju. Njihov se starješina ili kolovođa zove *prpac*, i on je uvijen pavitinom i dračom. U pjevanju i

igranju žene ih poljevaju vodom gledajući da bi najvećma polile prpca; a pošto svrše pjesmu i igranje, domaćica valja da ih daruje vunom, solju, sirom, skorupom, maslom, jajima i t. d., pa ovako što skupe onijem se u veče časte, a što im preteče ono podijele. Prporuše pjevaju pred kućama:

Prporuše hodile,
Terem Boga molile,
Da nam dade kišicu,
Da nam rodi godina
I šenica bjelica
I vinova lozica,
I nevjesta đetića
Do prvoga božića.

Daruj nama, striko naša, *)
Oku brašna, striko naša,
Bublu masla, striko naša,
Runce vune, striko naša,
Jedan sirčić, striko naša,
Šaku soli, striko naša,
Dva, tri jajca, striko naša.
Ostaj s Bogom, striko naša,
Koja si nas darovala.

Koliko sam ja sad u novija vremena vidio u Biogradu i Loznici, najviše sad Ciganke idu u koledu, i one obično ištu da im se što daruje (jer toga radi i čine taj posao); ali dok su Srpkinje išle u koledu, ja mislim da su one slabo marile za

***) Ako je domaćica vrlo stara, govore joj *majko* mjesto *striko*, a vrlo mladoj može biti da bi kazali *snašo* i *nevo*.**

darivanje kao i kraljice; ali prporuše, kao što pokazuje ova njihova pjesma, čine ovaj posao samo dobitka radi. Kao što su u Srbiji dodole i u Dalmaciji prporuše, tako su u Turskoj krajini *čarojice,* o kojima dosad ništa više nijesam mogao doznati.

ILIJN DAN.

U narodu se našemu misli i govori da sveti Ilija upravlja gromovima (gdjekoji još kažu da trči po nebu na kolima, pa od one lupe postaje grmljava); za to se on i zove u narodnijem pjesmama *gromovnik.* Kad grom udara, onda kažu da sveti Ilija po zapovijesti Božijoj gađa đavole („uzvrdao se kao đavo ispred groma"); za to govore da se ne valja krstiti kad grom puca, da ne bi đavo u nevolji pobjegao pod krst u koji grom ne će udariti. Što je u puške i u topa tane, ono je (kao što narod misli i govori) u groma *strjelica*: kad grom gdje udari, ona otide u zemlju, a poslije nekoliko godina iziđe na zemlju, pa je onda mnogi nađu (kamen bjelutak koliko veliki orah, glatko zatesan sa mnogijeh strana te su na njemu postali mnogi uglovi), i ostave je ili nose uza se, kao kakvu amajliju (valja da od groma ?). Tri dana prije Ilijina dne i tri poslije zovu se u Srbiji *kresovi,* i žene ovijeh dana ne će košulje da peru niti ikakvoga drugoga prtišta da kvase, jer kažu da 6i se *iskresalo.* U Hrvatskoj vatra što se na polju loži uoči Đurđeva dne, uoči Vidova dne, uoči Ivanja dne i uoči Petrova dne zove se *krijes* (u množini *kresovi).* Onamo se ona bubica što ljeti noću leti i svijetli, zove *krijesnica* (u Srbiji svitac, u Sla-

voniji *svitaljka* a u Dubrovniku *svijetnjak),* i pripovijeda se da su iskre od krijesa oživljele i da je ona tako postala. Kad grmi na Ilijn dan, kažu da će se onoga ljeta ucrvljati ili onako pokvariti i opasti orasi i lješnici i žir. Mnogi, osobito djeca, kad čuju prvi put od godine da zagrmi, valjaju se po zemlji, da ih one godine leđa ne bole.

IVANj DAN I PETROV DAN.

Srbi pripovijedaju da je Ivanj dan tako veliki svetac da na njega sunce na nebu triput od straha stane. Uoči Ivanja dne je obično na nekijem mjestima (kao n. p. u Jadru) paliti lilu oko tora: nagule čobani lile (brezove ili trešnjove) i metnu u procjepove, te načine kao velike kite, pa uoči Ivanja dne, pošto se smrkne, zapale one procjepove i obnesu oko torova, po tom neke zadjenu u tor te izgore, a neke uzmu čobani i iznesu na kakvo brdo, gdje dođe i više čobana, te se igraju. Tako se pali lila i uoči Petrova dne. U Dalmaciji i u Dubrovniku mladež, osobito ženska, uoči Ivanja dne i uoči Petrova dne a i uoči Vidova dne naloži vatre po polju pa ih preskače namjenjujući svaki put *za koga,* n. p. ovo za oca, ovo za Mater, ovo za Miloša, ovo za Milicu i t. d. Na nekijem mjestima (kao po Srijemu) uoči Ivanja dne beru djevojke Ivanjsko cvijeće te viju vijence i meću ispred kuće po stresi ili po plotu. Berući djevojke cvijeće pjevaju različne pjesme, a osobito ovu:

Ivanjsko cveće, Petrovsko,
Ivan ga bere te bere:

Majci ga baca u krilo,
A majka s krila na zemlju —

Gdješto djevojke metnu na Ivanj dan u lonac zemlje i u nju posiju nekoliko zrna šenice, pa na Petrov dan gledaju, kako je nikla ili uklijala: ako su klice savijene kao prsten, onda vele da će se one godine udati. Uoči Ivanja dne gdjekoje djevojke metnu bjelance od jajeta u čašu vode te prenoći pod strehom, pa na Ivanj dan ujutru po njemu nekako pogađaju, hoće li se skoro udati.

Pred Petrov dan sire stanarice i domaćice čobanima sirce i metnu ih u tvorila te se osuše pa im ih daju na Petrov dan u jutru.

MEĐUDNEVICA.

Tako se zovu one tri nedjelje između Velike i Male Gospođe. U ove dane obično žene i ljudi beru i ostavljaju trave lijeka radi. Žene kažu da jaja međudnevička mogu najdulje stajati da se ne pokvare; jedna žena iz Tršića reče meni preklani u Loznici: „Jaje koje se snese na Simeuna *Stupnika* može stajati godinu dana.

LUČIN DAN.

U Hercegovini na Lučin dan podrani domaćin u tor te gleda, kako mu stoka leži: ako je podavila noge poda se, onda vele da će biti zla zima i godina; ako li je noge opružila, onda vele da će biti dobra i zima i godina.

KRSNO IME.

Osim ovijeh općijeh običaja o različnijem praznicima svaki Srbin ima po jedan dan u godini kojega on *slavi,* i to se zove *Krsno ime, Sveti, Sveto* i *Blag dan.* Riječ *krsno ime* pokazuje da je ova slava postala od imena koje se u prvome kršćavanju naroda našega nadjenulo kome, n. p. kome je nadjeveno Đorđije, on je počeo slaviti dan Svetoga Đorđija t. j. Đurđev dan; a budući da on nije gledao da se i njegovu sinu nadjene ime kakvoga sveca, nego mu je nadjenuo ime Srpsko, n. p. *Živan* ili *Radovan,* tako je po smrti njegovoj i njegov sin (ne imajući sveca imena svojega) počeo slaviti onaj dan koji mu je slavio i otac, i tako je to ostalo u cijelome onome potomstvu.

Domaćin se stara i pripravlja za cijelu godinu, kako će i čim proslaviti krsno ime. Kad bude uoči krsnoga imena pred noć, onda zađe jedan iz kuće (obično mlađi) po selu te zovne (na krsno ime) sve seljake, koji ono krsno ime ne slave; taj pred svakom kućom skine kapu i obično ovako počne: „Božja kuća i vaša! pozdravio je otac (ili brat) da dođete doveče na čašu rakije, da se razgovorimo i da malo noći potkratimo; što bude sveti Nikola (ili koji bude) donio, ne ćemo sakriti; dođite, ne mojte da ne dođete.“ Kad bude uveče, onda nekom otide domaćin, nekom pošlje sina, nekom najamnike (žene uveče slabo idu) ili drugoga koga iz kuće. Kad zvanice dolaze svečarima u kuću, obično ovako govore: „Dobar veče i čestito ti sveto! slavio ga mnogo ljeta i godina u zdravlju i veselju!“ Gdjekoji ponesu i jabuku ili (po varošima) limun, te dadu domaćinu kad

mu nazovu dobar veče. A prijatelji iz drugijeh sela dođu i ne zvani, pa tu svi večeraju, piju, razgovaraju se i pjevaju do neko doba noći; po tom seljaci otidu svaki svojoj kući (domaćin kaže svakome na pohodu: „dođite i sjutra na čašu rakije.“ I tako ih svaki dan poziva od večere na doručak, a od doručka na ručak), a prijatelji već ondje i ostanu. Sjutra dan dođu rano na doručak, pa malo docnije na ručak. Prije ručka ili na ručak treba da dođe i pop da p*rekadi* i da očati koljivo. Kad već bude oko pola ručka, onda zapale voštanu svijeću, donesu tamjana i vina, te ustanu *u slavu:* pomole se Bogu, jedu koljivo, obrede se vinom (napijajući: „za slave nebeske, koja može da nam pomože“) i lome (domaćin s popom ili s kim drugim, kad nema popa) *krsni kolač* (koji mora biti od šenična brašna u kiselo umiješen i našaran poskurnjakom); jednu četvrtinu od toga kolača dadu popu, jednu domaćici, a dvije oni jedu; pjevaju (dva i dva) u slavu:

Ko pije vino za slave Božje,
Pomoz' mu Bože i slavo Božja!
A šta je ljepše od slave Božje
I od večere s pravdom stečene?

Potom sjednu opet, i pijući i jedući razgovaraju se i pjevaju do mraka (domaćin ne sjeda za sto, nego stoji gologlav i služi gostima vino i rakiju). Tako slave tri dana (samo što ne ustaju više u slavu; drugi se dan krsnog imena zove pojutarje, a treći ustavci), a prijatelji odlaze čak četvrti dan. U Hercegovini po gdjekojijem mjestima gosti sjede doklegod u domaćina ima pića, a kad on pošljednje iznese na sofru, iznese s njime i prazne

savijene mješine (u kojima se piće iz drugijeh mjesta donosi). Kad to gosti vide, onda kako popiju ono što je na sofri, uzima svaki svoju pušku i odlazi. I najgori siromah treba da proslavi svoje krsno ime, makar prodao kakvo živinče ili drugo što iz kuće, te kupio rakije (ako svoje nema) i ostalo što mu valja. Ponajviše slave Nikolj dan, Jovanj dan, Đurđev dan, Aranđelov dan i t. d., i to se ne mijenja, nego ostaje od koljena na koljeno. Za to se smatraju kao rođaci svi koji slave jednoga sveca. Žena slavi muževlje krsno ime (baš ako bi oj muž i umrъo):

Pomoz' Bože i sveti Đorđije!

Krsno ime gospodara moga —

Bugari svi oko Timoka slave Nikolj dan, i osim krsnoga kolača, koji se siječe kao i u Srba, svaki umijesi po jedan veliki somun, u koji se metne po čitav šaran. Kad pop dođe da prekadi, on somun ovaj presiječe po pola, pa jednu polu uzme sebi, a druga ostane domaćinu; i budući da pop gleda svagda da uzme onu polovinu u kojoj je šaran, za to se domaćica stara, ili somun tako da umijesi, da se ne poznaje, gdje je šaran, već pop neka ga siječe na sreću, ili na onoj strani da ga izvisi, gdje šarana nema, i tako da bi popa prevarila, kao što se često i događa, i domaćica se ovakom prijevarom ponosi, a i pop joj se smije.

U Srbiji gdjekoji ljudi *prislavljaju* još koji dan osim krsnoga imena, a u Crnoj gori, a po svoj prilici i u Hercegovini, to čine svi. Po onijem južnijem krajevima svaki čovjek slavi svoje krsno ime, a kad koje opštine slavi crkva, onda slave

svi: jedno od ovijeh dana zove se *krsno ime,* a jedno u Crnoj gori *prislužba* ili *poslužbica;* koje je pak *glavno,* koje li je *prislužba,* za to sam ja u Crnoj gori pitao mnogijeh, pa mi nijesu jednako kazivali. Da rečemo da je crkvena slava prislužba, ali kad se uzme da onda slavi crkva i sva opština, i da svakome onda najviše dolaze prijatelji iz drugijeh mjesta, kao u Srbiji zavjetinama (kad se krsta nose), onda se lasno može reći da je glavna slava, a krsno ime da je prislužba, ili da se ne zna koje je koje (osobito kod prostijeh ljudi koji pravoga uzroka i jednoj od ovijeh slava slabo znadu). Kad se koji iz Hercegovine sasele u *donju zemlju,* oni iznajprije slave, kao i gore, obadvoje, a poslije malo po malo prema običaju i stanju donjozemskome oni sami ili njihovi potomci jedno izostave po svojoj volji, zadržavši ono koje im se učini lakše i milije slaviti. Tako su i moji stari saselivši se iz Hercegovine iznajprije slavili i Đurđev dan i Aranđelov dan, t. j. jedno slavili, a drugo prislavljali; a poslije su malo po malo Aranđelov dan izostavili sa svijem, a Đurđev dan zadržali, i ja sam se kao dijete čudio gledaju ći u kući ikonu svetoga Aranđela, a Đurđev dan se slavi, i pitao sam oca i strica, kako je i za što je to, a oni mi drugo nijesu znali odgovoriti, nego da smo mi u Hercegovini slavili ta obadva sveca i onu ikonu da je pokojni djed donio iz Hercegovine i da smo ondje, u donjoj zemlji, iznajprije Aranđelov dan *prislavljali* a poslije, osobito kako se stariji brat mojega oca oženio od Aranđelovštaka, da smo ga ostavili savijem. U Srbiji gdjekoji Đurđevštaci prislavljaju

Đurćic (3. Nojemvrija), a Nikoljštaci mali Nikolj dan (9. Maija); ali ovome prislavljanju nema nikakva osobitoga (novog) uzroka.

Zdravice koje se napijaju o krsnijem imenima:

1.

U DOBRI ČAS OD OBJEDA.

„Sve s časom dobrijem a mirom Božijem, da pijemo u dobri čas od objeda, da se namjeri dobri čas na objedu i po objedu našemu bratu domaćinu i ko je u njegovom poštenom domu!“

2.

U BOLjI ČAS OD OBJEDA.

„Pismo u dobri čas, a sad ćemo i u bolji; dobri pomagali a bolji priskakali našemu bratu domaćinu i ko je na njegovom poštenom objedu.“

Poslije ove zdravice ustaje se u slavu, pa pošto sveštenik svrši svoje onda se, dok još svi gologlavi stoje na nogama, napija:

3.

U SLAVU BOŽJU.

„Pismo u dobri i bolji čas, a sad ćemo u prelijepu slavu Božju. Da nam pomože Bog i lijepa slava Božja! Kojigod u slavu Božju ustajao te je spominjao i njoj se molio, njemu i pomogla duši i tijelu; koji li je zaboravljao il’ u strahu il’u stidu il’ u svome sagrješeniju te je ne spomenuo, Bog i lijepa slava Božja njega ne zaboravila, no bila mu najbolja pomotnjica duši i tijelu!“

Poslije ove zdravice gdješto i pjevaju po dva i dva ovu pjesmicu:

Ko pije vino za slave Božje,
Pomoz' mu Bože i slavo Božja!
A šta je ljepše od slave Božje
I od večere s pravdom stečene?

4.

U ZDRAVLjE DOMAĆINOVO.

„Zdrav si mi, brate (poimence)! Pismo u dobri u bolji čas i u Božju lijepu slavu, a sad ćemo piti za zdravlje našega brata domaćina od ovoga poštenoga doma, života i lijepog njegova zdravlja, za zdravlje njegove poštene glave, njegove braće i bratučeda, sinova i sinovica, njegovih unuka i odmladaka i za zdravlje svakoga od njegova doma, roda i poroda! Za zdravlje njegova stada širokoga i rala dubokoga! Za zdravlje njegova tvrdoga i visokoga šljemena i svaioga rodnoga i beričetnoga sjemena; štogod mu je Bog darovao i udijelio, to mu uzdržao, i k onome pridao, koliko je volja i milost njegova! Svašto mu Bog dao, što u njega žudio, i za što mu se molio, to mu udijelio, a najviše srdačnoga veselja i junačkoga zdravlja, koji će junaci*) svud na dobro poteći i svaku sreću steći i u svom domu donijeti; kudgod naš domaćin i njegova đeca iz doma postupali, svud na sreću nastupali! kudgod hodali, hodali putem širokijem a s obra-

***) T. j. pomenuta domaćinova rodbina. Jamačno bi se od kakvoga drugog napijača, i može biti i od ovoga istog drugi put, ovo moglo čuti ljepše i razgovjetnije.**

zom svijetlijem! među tuđom braćom i krajinom bili stimani i pribrani, a od Gospoda Boga pomilovani i ponjegovani! Naš se brat domaćin svuda među ljudma braćom svojom falio i odmijenio, unucima ponosio i dičio, odmladcima dičio i kitio, kako što se diči i kiti Đurđev dan listom i zelenom i travom, a Spasov dan ljetom i cvijetom i Božijem svakijem blagodetom! Da Bog da našemu bratu domaćinu u svačem sreću dobru, sretnu i berićetnu, punu i bogatu, da mu ralo ore u duboko, a stado ide u široko, da mu je šljeme tvrdo, od zemlje visoko, na zidu stasito, a na daleko glasito! bilo mu temeljito, prije zemana nepromjenito, a kad bi se sa zemanom i promijenilo, Bog ga spomenuo, Bog mu pomogao, i niko mu naudit' ne mogao! Da Bog da i velika milost Božja, kojegod naš brat domaćin sjeme iz doma iznosio i preko kutnjeg praga prenosio te ga desnom rukom mahao, mahao ga desno, bilo mu sretno, mahao ga lijevo, rodilo mu lijepo! Gospod mu Bog puštavao i ugađao po njemu, od neba mu rosjelo, te mu dobro i lijepo rodilo! u dno mu se busalo, u srijedi trsalo, na vrhu klasalo! na gumno mnogo bilo a u kuću sporo i berićetno, a od Gospoda Boga blagosloveno! Da Bog daruje da naš brat domaćin u svom domu a pod kutnjem krovu sabira i dočekiva vrsne i izabrane ljude, patrijare i vladike, popove i kaluđere, kumove i prijatelje, dobre junake svoju braću Srblje, ništе i uboge, suzne i nevoljne, i svakoga po licu brata koji se krstom krsti a Boga vjeruje; vrsni i izabrani dohodili na glas i na njegovu lijepu čast, a ništi i ubogi na glas i sretnji udjelak! Žedna napojio, gladna napitao, gola rizom priodio, a svakome dao

dobar čas i voljni napitak, ove godine kako mogao, a do godine kako bi sam htio i mislio! Kogod mu iz doma hodio, lijepi glas po svemu svijetu nosio, kako što nosi čela po medenu cvijetu! Sa svakim se pravo ljubio i bratski grlio! i već kud ćemo dalje? no našemu bratu domaćinu i njegovoj braći i đeci, rodu i porodu daj Bože lijepo i dugovječno zdravlje!“

5.

U ZDRAVLjE PRIJATELjSKO.

Zdrav si mi, brate (poimence) ili sine (poimence)! Za zdravlje našega svakoga kuma i prijatelja ortaka! Đegođ nam je koji, što nam ih je đed i otac stekao, i mi mladi nakon njih, od sinjega mora do tihoga Dunava, i od kojegođ koji vjere i zakona bio, a našemu domu i našemu rodu dobra htio, svakome Bog pomagao i svakoga unaprijed pomakao, koliko je volja miloga Gospoda Boga, ako Bog da; za zdravlje sve gospode ove! koji su dospjeli i prispjeli ove godine, da Bog da i lijepa milost Božja da dođu i prispiju i do godine, i mnogo ljeta i godina, a sve za našega života, ako Bog da! Koji li ni kum i prijatelj nije došao i prispio ove godine a žudio da dođe i prispije, Bog udijelio da dođe i prispije na svako mjesto đe on sreću i blago dijelio, ako Bog da! Vazda, moj brate, naši kumovi i prijatelji napijali i Boga molili u naše domove za naše zdravlje, a mi sa zemanom Božijem u njihove domove za njihovo zdravlje! Pomogao Gospod Bog i nas i naše kumove i prijatelje, đegođ mi i naša đeca i naša braća za njih čuli, otole se pozdravljali, đe li se na putu il’ na divanu

viđeli i sastali, i otole se pozdravljali, i jedan drugom o časti i dobru radili, u lice se ljubili, jedan drugog za zdravlje pitali, dobrijem srcem a pravom ljubavi! Da Bog da i lijepa milost Božja, da za naše kumove i prijatelje vazda čujemo dobri i čestiti glas, i u njima da imamo dobru uzdanicu, a također i oni u nas! Da Bog da, đegođ bio vrsni rod, a bogati dom, pravi Rišćanin, a snažni Srbin, neka nam bio suđeni kum, a neki pravi prijatelj, neki ortak, a neki pobratim! pomagao jaki Gospod Bog i nama i njima sa svake strane, a s nebesa najbolje! Da Bog da i milost Božja, s kumovima se kumili, sve s drage volje, bez nikakve nevolje*), s prijateljima se prijateljili s čistom ljubavi po ćaru, po glasu i po zakonu Ristovu! stare da držimo što nam je stekao đed i otac, a nove i sretne da prifatimo po zapovijesti i volji Božjoj. Da Bog da i milost Božja, da se naši kumovi i prijatelji kažuju i poznaju na divanu gospodskome, na megdanu junačkome, na saboru bratskome, po imenu poštenome, po koljenu junačkome, po ćesi punoj, po sablji britkoj i po svakoj dobroj i čestitoj sreći, kakono se poznaje i danica zvijezda na istoku jutrenome! I već kud ćemo dalje? no našijem kumovima i prijateljima daj Bože lijepo zdravlje, na putu dobri ćar, među ljudma pošteni glas, a najbolje, Bože, pomozi nas koji smo ovđe danas! I zdrav (po imenu)! nadaj se (po imenu)!“

***) Za nevolju se ko kumi s kime n. p. kad čovjek ubije koga pa se poslije moli za mir i oproštenje.**

6.

ZA ČESTITOST ZBORA I SABORA.

„Za slavu i pohvalu našega zbora i sabora svetoga (poimence sveca koji se slavi)! Đegođ se sastajali i radili, dobro satvorili i učinili zbor ni bio zborom, a dogovor dogovorom kao među sretnom i čestitom braćom Rišćanima, ako Bog da! Ni kojoj se krajini riječima ne molili ni asprama otkupljivali, ni sa snagom pokorili, no svakoj obranili i osvetili, prijateljima jezikom iz usta, dušmanima oružjem iz ruka, oštrom sabljom, jakom miškom, dobrom zgodom, a sve s pomoću Božjom, ako Bog da! za zdravlje vašega cvijeta nasred bijedoga svijeta, crkve Jerusalimske, divne naše Rišćanske bogomolje, za koju se svaki pravi Rišćanin Bogu moli i u nju prilog nosi! da joj jaki Gospod Bog pomože i izbavi iz peksijanske ruke, ako Bog da! Za zdravlje svijeh naših okolnijeh crkava i manastira! Đegođ je koja, svaku ni Bog pomogao, da nam budu bijele i lijepe, okićene i oružane, s dvora klakom i kamenom, a iznutra srebrom i zlatom, krstima i ikonama, a najbole milom braćom Rišćanima, kao u prava i sretna mjesta Rišćanska, ako Bog da! Za zdravlje naših sveštenika, koji naprijed idu, crkve otvoraju, leturđije poju, i za nas grešne Bogu se mole! molitva im prijatna bila u Gospoda Boga, ako Bog da! Za zdravlje našega okolišnog kapetana *), kneževa i vite-

***) Ovo je kazao pop Marko iz Krivošija, a Hercegovac iz Turske zemlje mjesto *okolišnoga kapetana* rekao bi *vojvode*.**

zova, brzića i mladića, trgovaca i putnika, kopača i orača! I za zdravlje svakoga junaka brata Rišćanina, voljnoga i nevoljnoga! koji je u volji, Bože ga podrži, koji li je u nevolji, Bože ga iz nevolje izbavi, da se braće nagleda, da se sunca ogrije, da se vinca napije, i da mu Bog da vlast i oblast, kako danas nama u našega brata domaćina, ako Bog da!“

7.

ZA SOFRE, OBRAZA I USTANKA.

„Zdrav si mi brate, zdrav! Za zdravlje ove poštene cofpe i poštenih obraza! Ko je ovu sofru postavio, pošten mu obraz bio! Da Bog da, ko je postavio ove godine, postavljao je i do godine punu i čestitu, sretnu i bogatu, mnogo ljeta, a sve za njegova života, on i njegova đeca nakon njega, ako Bog da! vrhom je stavljao, ravnu je dizao, punu i bogatu, sretnu i čestitu, ako Bog da! I časno sjeli, a pošteno ustali, pomogao Bog sjedeći i ustajući, i vazda na onom mjestu sjedali, s kog mogli lako ustati! I kad ti dođe ova čašica i ova zdravica, po nje popij sjedeći, a po nje stojeći, i zdrav si mi, zdrav!“

Ovijeh sedam zdravica prepisane su ovako od pomenuta dva čovjeka. Drugi bi kazali na mnogo mjesta drukčije, gdješto gore a gdješto i bolje. Osim krsnijeh imena, o drugijem zborovima i gozbama, n. p. o svadbama, daćama, o mirenju i t. d. drukčije se i napija.

Evo još nekolika komada od različnijeh paštrovskijeh zdravica s pripjevima:

1.

„U veliku slavu Božu. Da ni Bog i slava Boža i sveta neđelja *), koja je sjutra, pomože našega brata domaćina, i ko mu dobra xoće!“ **)

Pripjev.

Ko vince pije u slavu Božu,
Slava mu Boža vazda pomogla,
Slava i sila Boga gospoda!

2.

„U slavu svijeh svetijeh Božijeh ugodnikah, koji su oko prijestola Božega i svega dvora nebeskoga. Da ni pomože Bog i svi sveti našega brata domaćina, i ko mu dobra hoće.“

Pripjev.

Još Boga molimo i prečistu slavu!
Sveti Nikola, svjema nam pomozi!
Ti nam daj vince veselo piti,
Veselo piti, u časti *) biti!**

3.

„U zdravlje domaćinovo, njegove braće, njegovijeh sinovah i sinovicah, stričevah i bratučedah,

***) Ili koji bude svetac.**

****) Mjesto: *i ko mu dobra xoće* jedni kažu: *i njegove prijatelje.***

*****) Ovdje, kao i na mnogijem drugijem mjestima čast znači die Ehre, Ruski *честь*.**

vetovah i svatovah *), kumovah i pobratimah, i svakoga njegovoga pravog prijatelja, đegođ ** *) koga ima od vjere i od uzdanice; da ih pomože gospodin Bog i sveti (koji bude)!“**

Pripjev.

Junak junaka okom pogleda,
Đe junak bude, da potrebuje;
A dobar junak svuđe trebuje,
Blago družini, s kojom vojuje,
S kojom vojuje, i vino pije!

4.

„U zdravlje crkovno. Da ni gospodin Bog pomože našega duhovnika (kako mu bude ime), koji nije jutros pojao leturđiju, koji je jutros, i koji je do jutros, i koji će po jutros, i ko mu je pomagao! Da ni gospodin Bog pomože duhovnike i od ostalijex domovah, koji poju po miru rišćanskome! Da ni gospodin Bog pomože četiri patrijare vasilinske, i da ni gospodin Bog namjesti petoga u Peć! Da ni gospodin Bog pomože našega vladiku (poimence, koji bude)! Da ni gospodin Bog pomože četrdeset

***) *Cvat* ovdje znači rodbina zetova.**

****) Paštrovići obnčno govore *ge* mjesto *đe*; no budući da im se susjedi za to podsmijevaju, za to su se preda mnom u ovome govoru čuvali toga.**

*****) *Mup* mjesto *svijet* ja do sad nigdje u narodu našemu nijesam čuo do ovo ovdje, a i ovo je jamačno od popova i od kaluđera, koji na častima ponajviše sjede u gornjemu čelu i počinju napijati.**

mitropolitah od zakona rišćanskoga, kojizi mole Boga za nas grešne, i da ni njihove molitve valjaju na prijestol gospodnji! Da ni gospodin Bog pomože arimandrite, igumne, proigumne, protosinđele, kaluđere, popove, protopope i svakoga crkovnoga čoeka, koji mole Boga za nas grešne! Da ni njihove molitve valjaju pred sudijom pravednijem! I da ni gospodin Bog pomože i starce *) koji sjede sprema gospode crkovne, starce i mladiće i male đetiće!

Pripjev.

Ovi domov dar,
Velji Boži dar.
Ko napit' veli,
Sam se veseli,
Veselio mu Bog kuću i vas dom!
A proljeće ga zdravo zastalo,
Zdravo zastalo, i ostavilo!

5.

U zdravlje glavarah naše komunitadi i našijeh plemenah. Da ni gospodini Bog pomože suđe od našega zbora, suđe i vojvode! Da ni gospodin i Bog pomože plemena, i ko je u plemenu, i naše okomne **) zborove, koji našem zboru za čast rade a za zdravlje Boga mole; da ih pomože Bog!

***) t. j. svjetske poglavice.**

****) Mjesto** *okolne.*

Pripjev.

Junak ide gorama,
Oružan je str'jelama;
Za njim idu drugi dva,
Jedan veli: „Udrimo na nj".
Drugi veli: „Ne bih ja;
Strmo gleda, mnogo zna,
Ubiće nas obadva.

6.

U zdravlje našega pokrovitelja orla ćesara (poimence, koji bude). Da ni gospodin i Bog pomože njega i njegove principe i njegove senature i njegove đenerale i njegove oficijale i njegove vojnike i bojnike! Da ni gospodin i Bog pomože i drugoga svakoga cara i kralja i bana, koji se krstom krsti, a našemu ćesaru pomoć daje!"

Pripjev.

Biserna brada,
Srebrna čaša,
Biser se roni,
U čašu pada,
Svako ga zrno
Po dukat valja,
A sjeda brada
Tri b'jela grada.

7.

U zdravlje naše poštene sofre. Da ni gospodin i Bog pomože sofru i sve svijetle obraze, koji

oko sofre vino piju! *) Da ni gospodin i Bog pomože desnu bandu i lijevu (pokazujući punom čašom oba-dvije strane)! Da ni gospodin i Bog pomože sestru domaćicu, koja ni je čast paricala! Da je paricaje u dugo i u mnogo, nama i ostalijema! I ostale nje sestre i kćeri, koje su došle u ovi dom, da na radosti dohode jedna drugojzi, u čast i u poštenje, dokle kćela volja Boža, na puno i na ramno! Da ovđe na vijeka ljudi dolaze a ljude nalaze u junačkome zdravlju i u veselju! Mi i ostali što spendžali, to Bog namirio domu i domaćinu sa svake bande, a s nebesa najbolje!“

Pripjev.

Podigni se, stari svate, brijeme ti je!
Uzmi zv'jezdu pred sobome, slavja na ruci:
Zv'jezda će ti svijetliti, kud ćeš putovat',
A slavić ti pop'jevati, te te veselit'. **)

Ovo su sve opšti pripjevi uza zdravice, kad se napija; a kad koji čašu pije, onda imaju osobiti te se pjevaju, tako n. p. starome svatu:

Pustila se zlatna žica iz rožanstva luga *)**
Savila se starom svatu okolo klobuka.

***) t. j. i svatove, koji su došli po djevojku, i domaće goste djevojačke.**

****) Mjesto posljednja tri stiha jedni i ovako pjevaju:**

Uzmi zv'jezdu pred sobome,
A sokola na ruci:
Zvjezda će ti svijetliti,
Soko će ti kaževati,
Kudijer ćeš putovati.

*****) t. j. (po kazivanju ljudi, među kojima se ovo pjeva) iz**

ili:

Čast da ti je, stari svate, i crveno vino! Ovako se pripijeva i kumu, djeverima i svima ostalijema; a osim toga pjevaju se još i ove male pjesmice vinu:

Vince je teklo,
Nama je reklo:
„Pijte me, pijte,
„Dobri junaci!
„Mene će biti,
„A vas biti ne će;
„Ali će biti,
„Ko će me piti.“

Ovo je vino crveno,
Popijmo ga veselo,
Nek ne čuje sve selo,
Da smo zdravo i veselo.

Kao što pojedini ljudi imaju i slave krsna imena, tako esnafi ili cehovi slave *pirove, n.p.* ćurčijnski je pir Ilijn dan, terzijnski velika gospođa, zlatarski car Kostantin, ratarski veliki četvrtak i t. d. Svi majstori skupe se na svoj pir u crkvu i poslije leturđije pregledaju i svršuju svoje račune i druge poslove. Po varošima mnogi od esnafa imaju u crkvi svoj barjak s likom onoga sveca koji je njihov pir, koji oni nose kad se nosi litija.

onoga luga, gdje se Hristos rodio; i znači iz *mipa,* da bi svadba na miru prošla, kao što je viđeno, da se i u drugijem pjesmama sluti i želi.

MANASTIR.

U stara vremena bilo je mnogo više manastira u narodu našemu, pak su poslije pod vladom Turskom opustjeli, i sad im još samo zidine stoje. Budući da u Srbiji ni u desetom selu nema crkve, za to ljudi idu uz časpe poste (svake nedjelje), a osobito o *Mučenicima,* o *Blagovijesti,* o *Cvijetima* i o *Vaskrseniju* i o ostalijem velikijem godovima (n. p. o *Trojičinu dne,* o *Petrovu dne, o Preobraženju,* o *Gospođi velikoj* i o *maloj,* o *Vavedeniju,* o *Bogojavljeniju* i o *Zadušnicama)* manastirima, te se ispovijedaju i pričešćuju. Uz časne se poste obično pričešćuju, a o drugijem godovima idu kao na sajam. Kod gdjekojijeh manastira skupi se (kad je lijepo vrijeme) o Blagovijestima, o Cvijetima, o Preobraženju i o Gospođama po nekoliko hiljade *sabora.* Tu prodaju trgovci različnu rubu, krčmari krčme vino, rakiju i jabukovaču; mesari peku jaganjce, ovce, koze i svinje te prodaju meso; tu gledaju momci djevojaka (obično idu djevojke najviše o Cvijetima, a mlade o Vaskrseniju); tu se sastaju kumovi, prijatelji i poznanici i dogovaraju se o svačemu. — Tako idu Bačvani o Trojičinu dne po Sremskijem manastirima, ali se oni slabo bave kod koga manastira, nego samo putuju iz manastira u manastir te cjeluju i gledaju trpezarije (kao n. p. u *Ravanici,* gdje je izmolovana Kosovska bitka, i u *Jasku* smrt cara Uroša), ali u Srbiji dođu crkvari iz daljnijeh sela na konak (uoči praznika), a iz obližnjijeh dođu u jutru, pa tu budu do poslije podne. Kad ljudi idu manastiru, onda svi (i žensko

i muško) obuku stajaće haljine (štogod koje ljepše ima). Gdjekojim manastirima idu ljudi, koji su pobogati, po deset dana hoda daleko(kao n. p. u Studenicu idu — čini mi se o Trojičinu dne — iz cijele Srbije, iz Bosne i iz Hercegovine, i nose prilog. Tako bi isto dolazili i u Sremske manastire da nema lazareta i drugijeh smetnji). Za vladanja Turskoga u Srbiji vladike se ništa nijesu miješale u upravljanje manastirsko: njima su manastiri plaćali što je bilo određeno na godinu, i držala su ih po nekoliko dana kad 6i ondje došli, i više ništa. Kad je u manastiru kome umrъo starješina, iguman ili arhimandrit, novoga je izbirao okolni narod, a vladika mu je samo očitao ono što treba po zakonu. Okolni se narod starao i za popravljanje manastira, n. p. kad je trebalo manastir ponavljati ili kod njega što graditi, jedni su ljudi građu sjekli, jedni vukli, jedni davali što za hranu majstorima, a svi zajedno starali se da sastavljaju novce što će se majstorima platiti. U Austrijskijem pak državama, osobito u Srijemu i u Bačkoj i Banatu, vladike su pravi gospodari od manastira: oni im starješine postavljaju, premještaju i zbacuju, njima manastiri svake godine daju račune šta su odašta dobili i na što potrošili; o novome ljetu šalju po manastirima po nekolika svoja dvoranina u promjenu, te mijenjaju namjesnike, pregledaju riznice i ostale manastirske stvari; onima svaki manastir valja po nešto da plati, a često im se što i poklanja. Koji je starješina u milosti kod vladike, on čini od manastirskoga imanja šta mu je drago, a osobito kad arhimandrit postane vladika, pa odlazi iz manastira; tako

u ovijem manastirima samo starješine žive gosposki, a kaluđeri osim jela upravo siromaški: kad se koji zakaluđeri, manastir mu načini haljine, a kad postane sveštenik, onda mu još pokloni mantoros, pa u napredak u ime haljina i svega ostaloga troška daje mu se na godinu od 25 do 40 forinti u srebru (kako je u kome manastiru određeno). Osim toga još dijele između sebe (gdješto i sa starješinama zajedno) što se skupi od nurijaša i od čitanja molitava, i to su im svi dohodi. Ručak i večeru imaju u trpezariji svi zajedno sa starješinom, i svaki po satljik vina na podne i u veče; rakije daje se svakome po dvije holbe na nedjelju. Svi su naši veći manastiri koje od onijeh koji su ih zidali, koje od drugijeh što su im pridavali, imali od starine (koji manje koji više) sela i zemlje, ali im je to poslije pooduzimano, samo su do našijeh vremena zadržali po jedno selo, koje je kao na njihovoj zemlji naseljeno i koje se zove prnjavor. U Srbiji su manastiri plaćali spahijama osjekom za sebe i za prnjavor, tako je n. p. manastir Tronoša plaćao spahiji (Raščićima iz Loznice) do početka ovoga vijeka po 30 groša i po jednu kravu jalovicu i po koje čarape na godinu; a kad su poslije groševi počeli spadati, i ova je plata stala se podizati, tako da je do 1832 godine bila izišla na 250 groša. Tronoški prnjavorci niti su šta više plaćali spahiji niti kakoga drugoga danka osim careva harača, a kaluđerima su radili najmanje po jedan put u nedjelji dana i to ponajviše u petak, a davali im nijesu ništa. Manastirski je starješina prnjavorcima i sudio za kojekake sitnice, a kašto ih je zatvorao i

bio. Sad kako je u Srbiju epahija ne stalo, vlada je Srpska odredila, da ona sva zemlja na koju su kaluđeri osjekom spahijama plaćali u napredak ostane manastirska, a prnjavorci da drže od nje ono što su do sad držali, ali prikrčivati da ne smiju ništa, i od onoga što drže da ne smiju nikome ništa prodavati, pa kad koja porodica zamre, da ostane manastiru zemlja koju je ona držala. U carstvu Austrijskome manastiri su prave spahije od prnjavora kao i druge spahije od ostalijeh sela. Manastir Grgeteg u Srijemu osim prnjavora ima i jedno svoje selo Neradin, a Bezdin u Banatu nema prnjavora, nego samo selo Munaru. Osim zemlje, vinograda i šljivika, koje im rade prnjavorci, manastiri u Srbiji imaju i po nekoliko sela svoje nurije, koja često pozivaju kao na mobu, ali pored svega toga manastiri su od prije najviše življeli od pisanije i od priloga: gdjekoji su kaluđeri dolazili manastiru gotovo kao gosti, nego su sve išli po narodu (po svoj Turskoj, dokle se Srpski jezik govori), te pisali (novce, stoku, žito, piće, platno i t. d.), pa što nijesu mogli manastiru nositi ili goniti, ono su na mjestu prodavali i činili u novce, a mnogi su ljudi i sami o praznicima donosili manastirima milostinju. Gdjekoji veći manastiri slali su kaluđere radi milostinje i u Karavlašku i Karabogdansku i u samu Rusiju, i onamo su im vladaoci kašto određivali milostinju na godinu, koja se i do danas daje ako manastiri nijesu opustjeli. Ali je sad pisanija u Srbiji zabranjena: prvi je Karađorđije to počeo zabranjivati, i pripovijedali su onda kako je odgovorio nekome manastir-

skom starješini (čini mi se Metodiju Lazareviću, arhimandritu Tronoškome), kad mu je moleći se za dopuštenje da može ići ili poslati kakoga kaluđera u pisaniju, rekao, da bi mu dao put u vilaet: „odavde do tvoga manastira ima 77 putova, kojijem god pođeš, ja ti stojim dobar da ćeš doći u manastir, ali u narod nigdje da se nijesi svratio u ime pisanije, jer ljudi sad nemaju ni sami šta da jedu, a kamo li vama da daju, a ti kad dođeš čovjeku na konak, domaćin valja da traži i tebi i tvome konju šta u kući nema: ti ne možeš jesti kukuruznice, nego ti valja tražiti pogače, a tvoj konj ne će da jede kukuruza, nego hoće ječma, a ako ti dosađuje gostinica, ti načini pored manastira mehanu, pa ko ti god dođe, pokaži mu prstom u nju, te ćeš tako i goste dočekivati i jošte što dobiti.“ Manastiri su se u Srijemu i u Bačkoj i Banatu s pomoću svojijeh spahiluka održali do sad prilično, ali su u Srbiji vrlo posrnuli jedno što je zabranjena pisanija, a drugo što slabo koji valjan čovjek (kao i u Srijemu i u Bačkoj i Banatu) hoće da ide u kaluđere: od prije su jedini kaluđeri bili narodna gospoda, gosposki se hranili, u ćurkove odijevali, na dobrijem konjma jahali i dobro oružje nosili, a sad ko je valjan i što zna, otvoren mu je put k različnijem službama i gospostvima.

II.

OBIČAJI O NAJZNATNIJIM LjUDSKIJEM DOGAĐAJIMA.

BABINE.

Kod Srba traju babine obično sedam dana. Za tijeh sedam dana dolaze danju *žene na babine* i donose čast (n. p. pite, uštipke, rakiju, vino i t. d.) i djetetu darove te se časte i vesele; a noću dođu susjedi i susjede, i poznanici i poznanice te *čuvaju babine,* t. j. sjede svu noć kod porodilje, i razgovaraju se i pjevaju, a osobito treću i sedmu noć („Nije sedmu noć dočuvan“ imaju običaj reći onome koji je malo suludast). Tada ne smije ni jedno zaspati, jer drugi jedva čekaju da ga ogare ili da mu prišiju štogod (kakav dronjak ili čitavo ćebe) za haljine. Na babinama pjevaju svakojake pjesme, a neke imaju koje se samo tada pjevaju, n. p.

1.

Oj na delu na golemu bob se zeleni,
A ko ga je posejao te se zeleni ?
Mirko *) ga je posejao te se zeleni,
Ruža **) ga se nazobala, srce je boli —
Kolalom lalom ko mu otac beše ?
Kolalom lalom taj *) mu otac beše.**
Kolalom lalom ko mu deda beše? i t. d.

***) Ili kako ocu djetinjemu bude ime.**
****) Ili kako bude ime materi.**
*****) Kako mu bude ime.**

2.

Što u dvoru žubor stoji?
Što ono vele?
Jovanu se sin rodio,
Te se vesele.

Ko se tome veseljaše?
Babo najviše.

Vesele se, Boga mole,
Da mu bude živ.

3.

Rano rani mladi Jovan,
Prije zorice,
Te on ide u planinu
Na vrana konja;
Zaboravi žute čizme
I rukavice,
Kad se Jovan povrnuo
U bijeli dvor,
I naodi svoju ljubi
Kao gospođu,
Đe ona leži na dušeku
U meku svilu,
S pored nje je bešičica
Drva šimšira,
U bešiku muško čedo,
Zlatna jabuka;
Al' je Jovan govorio
Svojoj gospođi:
„Ferim tebe, ljubi moja,
Kao gospođi.“

4.

Trepetala trepetljika
Puna bisera,
Pod njom sjedi snaha naša,
Sina rodila;
K njoj dolaze svi svekrovi,
Redom gospoda:
„Ferim tebe, snaho naša,
Sina rodila.“

PODRIJETLO.

U Crnoj gori i u Hercegovini narod naš ima svoja prezimena kojima se porodice pozivaju od koljena na koljeno kao i u ostaloj Evropi: u Srbiji pak toga običaja do našega vremena nije bilo, nego se svaki pozivao po svome ocu dodavši očinome krštenom imenu *ović* ili *ević,* kod imena koja se svršuju na *je* i *o* samo *vić,* a kod onijeh koja se svršuju na *a,* samo *ić,* n. p. *Milanović, Milošević, Milojević, Ranković, Milešić,* (i to je značilo: sin *Milovanov, Milošev, Milojev, Rankov, Milešin*); ako li je kome otac umrъo prije matere, on se je pozivao po materi dodavši materinom krštenom imenu mjesto *a ić* n. p. *Ružić, Smilšnić, Peruničić, Stanić, Nedić, Višnjić, Bojanić* (i to je opet značilo: sin *Ružin, Smiljanin* i t. d.). Tako i kad su se koji iz Hercegovine ili iz Crne gore saselili u Srbiju, oni su počevši se zvat po ovome donjozemskome običaju prezimena svoja malo po malo poizostavljali, gdjekoji i pozaboravljali, a gdjekojima ako se i spominjalo sta-

ro prezime, najviše su ih kao poruge radi njime nazivali. Meni je pripovijedao znatni poglavica za Karađorđijeva vremena Mladen, da je on starinom iz Drobnjaka, iz sela *Tušimnje* od Cerovića, ali se je zvao po ocu Milovanović. Sad se tek od godine 1804 počelo i u Srbiji, osobito kod znatnijeh ljudi, da se ne pišu po očinome krštenom imenu, nego ili kao što su slušali da su im se stari zvali ili onako kako im se otac zvao i pisao. I u Carstvu Austrijskome u današnjemu vojvodstvu naši su se ljudi do skora zvali i pisali po očinome ili po materinome krštenom imenu kao i u Srbiji, dokle im zemaljske starješine, osobito videći da u jednoj kući i u jednoj porodici ima po nekoliko različnijeh prezimena, nijesu to zabranile, te su ona imena kojima se ko po ocu ili po materi zvao ostala u napredak prezimena. Vršački oborknez Ar*o, koji je umrъo prije nekoliko godina, zvao se no svome ocu *Manojlović,* i kad je za zasluge svojega oca Manojla postao Madžarski plemić, primio je njegovo kršteno ime *Emanuel* za prezime. Može biti da je u Crnoj gori i po njezinijem okolinama osveta najveći uzrok što ljudi drže svoja stara prezimena, da bi onaj koji bi pomislio koga da ubije, odmah znao s kim će se zavaditi i kome će krv dužan postati, i za to kad se onamo o kome govori, kaže mu se ne samo čij je sin i kako se po prezimenu zove, ili — kao što oni kažu — od koga je bratstva, nego se još doda i iz koga je plemena, n. p. *Savo Markov Petrović Njeguš;* ako je pleme razdijeljeno na kakova osobita imena kao n. p. što je Cetinje na Bajice i na donji kraj, onda se doda još i to, n. p. *Điko Milov Martinović Bajica*

Cetinjanin. **A u Srbiji onake osvete nije bilo niti je moglo biti, za to toga radi nije trebalo držati se staroga prezimena, a ako je još ko bio od kake znatne i Turcima mrske porodice, prije mu je valjalo da se krije nego po njoj da se poziva, kao što su jamačno u početku vlade Turske mnogi činili; za to kad su Turci kupili harač, svaki se kazivao po imenu svojega oca ili matere, a u drugijem događajima slabo je ko koga i pitao a još manje pisao kako se zove; za to je u nas do danas još običaj da se mnogi ljudi poznaju i zovu više po krštenome imenu nego i po kakome prezimenu. I Bošnjaci Turskoga zakona, osobito gospoda, drže svoja stara prezimena, pa još onaka koja pokazuju da su njihovi stari bili Hrišćani i da se oni po zakonu samo zovu Turci a po rodu i po jeziku da su pravi Srbi, a kojijeh bi oni po svome današnjemu mišljenju valjalo da se stide, n. p.** ***Filipovići, Đurđevići, Todorovići*** **i t. d. Može biti da je kod njih uzrok što su ova prezimena u starijem njihovijem beratima na spahiluke i na ostala gospostva. U narodu našemu ima prezimena koja se ne svršuju na *ući* i koja nijesu postala od očinijeh ili materinijeh krštenijeh imena, nego je neko od one porodice najprije onako prozvan, n. p.** ***Kuliza, Besara, Šakabent, Mlatišuma, Malenica, Lalikuća, Rukavina, Mamula, Sočivica, Koprivica, Vatrica, Halavanja, Vurdelja, Pamučina, Komadina, Džoda, Žeželj, Štule, Vitas, Bjedov, Zec, Slamuša, Omčikus*** **i t. d. U Srbiji i ovako očino prezime često se na sinu okrene na *ući*** **(da bi se pokazalo da je on sin onoga), n. p. ljudi ima i sad koji se zovu** ***Kuliza,*** **a za Turskoga vremena u Šapcu je bio jedan trgovac Jakov** ***Kulizić;***

tako je za Karađorđijeva vremena u Crnoj rijeci bio vojvoda Petar *Džoda*, a njegov sin čini mi se da se zove sad *Džodić;* tako je u Užičkoj nahiji skoro bio nekakav starješina Pavle *Štule*, a njegov sin sad zove se *Štulović* i t. d. I ovako su jamačno postala u narodu našemu sva prezimena koja nijesu od krštenijeh imena, n. p. *Šeremešović, Gagojević, Zimonić, Čarapić, Cukić* i t. d. Od ovijeh prezimena valja razlikovati ona koja su postala od kake službe ili od kakoga osobitoga posla, po čemu su oca ili mater zvali više neg krštenijem imenom, n. p. *Vojvodić, Knežević, Vlastelinović, Pisarović, Barjaktarović, Lončarević, Kolarević, Terzijć, Kujuncijć, Svirčević, Vođević, Slijepčević, Ovčarević, Stanarević, Vračarić, Popadijć* i t. d. Po ovome i Marko sin kralja Vukašina nije se zvao Vukašinović, nego *Kraljević.*

NADIMAK.

U Hercegovini i u Crnoj gori mnogo čeljade (i muško i žensko) ima još po jedno ime osim krštenoga, takovo se ime danas onamo zove *nadimak.* Upravo uzevši može se reći da su nadimci *dvojaki :* jedni se nadjenu djetetu *u kući* kao od milosti (može biti još prije krštenja), a drugo poslije *izvan kuće,* ponajviše podsmijeha radi. Ovijeh drugijeh nadimaka, koji njemački zovu Spitznamen, onamo slabo i ima (jer niko ne da da mu se podsmijevaju), a u Srbiji prvijeh gotovo nema nikako. U Crnoj gori i u Hercegovini ljudi se ovijem prvijem

nadimcima zovu i pjevaju i pišu, tako da se mnogima kršteno ime slabo i zna izvan kuće i rodbine njegove: ja sam s jednijem Cetinjaninom, kojemu je nadimak *Šušo,* putovao nekoliko puta iz Kotora na Cetinje, s Cetinja na Stanjeviće i u Kotor, na Cetinju se i u Kotoru mnogo puta s njime sastajao i razgovarao, i ne samo što mu nigda nijesam čuo krštenoga imena, nego mi ga nijesu znali kazati ni njegovi znanci s Cetinja i iz Kotora. Ovakovi nadimci nijesu načinjeni od imena krštenoga, kao n. p. *Mašo, Maško* i *Mašan* od *Marko; Lako i Lakeša od Lazar; Iko, Ilča* i *Ilčan od Ilija;* nego sa svijem od drugoga i često nepoznatoga korijena. U Crnoj se gori uzimaju i prava *Turska imena* za nadimke, a i samo ime *Turčin*, n. p. *Musšafa* Vuksavović, *Murat* Vuković, *Ramo* Lazarević, Hasan Kezunov (a i *Kezun* je jamačno nadimak), *Turčin* Perović, *Osman* Turčinov i t. d.

ŽENIDBA.

U Risnu, kao i u Dubrovniku i po drugijem onamo mjestima, mjesto *isprositi* djevojku kaže se *vjeriti* ili *vjeriti se,* n. p. on je *vjerio* djevojku, ili: on se *vjerio* s njome ili ona s njime. Po tome se zaručnica zove *vjerenica* i zaručnik *vjerenik,* a p*rosidba vjeridba* i *vjera,* n. p. otišli na *vjeridbu* ili na *vjeru;* djevojka stajala pod *vjerom* tri godine. Na ovo je nalik i ono što je Budimska kraljica kazala Jakšiću Todoru:

Jesi li se more oženio,
Jal' đevojci dao *vjeru* tvrdu —

I u Risnu je bio običaj do skora, kao što je u Crnoj gori a može biti i gdje na drugom mjestu i danas, da dva čovjeka koji se paze a imaju jedan muško, jedan žensko dijete, vjere djecu još u kolijevci. Govori se da su gdjekoji još dok su im žene bile trudne ugovarali, ako jedna rodi muško a druga žensko, da će se oprijateljiti, i takovi su se ugovori držali kao i prava prosidba ili vjeridba. Ali su ovi običaji ondje već prošli, i slabo se u kojoj kući zadržava još i onaj da otac sinu djevojku traži i izbira, nego je sin izbira sam, a otac ide te prosi. Došavši prosac u kuću djevojačku reče djevojačkome ocu od prilike ovako: „Prijatelju, pomaga „ti Bog! Došao sam s dobrijem časom da s tobom „progovorim nešto nasamo. Ja imam sina, koga sa „srećom mislim vjerivati, a ti imaš kćer (poi- „mence tu i tu), koja je njemu i svima nama mila, „pa sam došao k tebe, kao nje najboljemu prijatelju, „da te pitam hoćeš li mi je dati za njega.“

Kad djevojački otac misli dati djevojku, on odgovori ovako: „Fala ti, brate, na tvoje lijepo prija- „teljstvo, koje imaš spram mene i moje siromaške „kuće, i oprosti mi što ti ne mogu sad odgovor dati, „jer imam braće i ostale svojte, da im kažem i upi- „tam, i najdalje molim za osam dana da me pričekaš, „da ti odgovorim na pošteno tvoje pitanje.“ Ako li je ne misli dati, on mu opet zahvali, pa mu onda lijepijem načinom kaže, da od toga ne može biti ništa izgovarajući se ili da je djevojka obrečena, ili da još nije spremljena za udaju, ili da je još mlada i t. d.

Kad dođe određeni dan da djevojački otac odgo-

vori ocu momačkome, on sazove u kuću svoju braću, ako ih ima, i ostalu bližu rodbinu, a momački otac uzevši tako koga od svoje rodbine ide onamo kao na pouzdano da djevojku prstenuje. Pošto se pozdrave i za zdravlje raspitaju, otac momački držeći prsten u desnoj ruci reče: „Evo, braćo, u ime Božje „ištem „kćer (poimence) našega brata (toga i toga) „za moga sina (poimence), i ako ga ljubi, dat' nam „je evo obilježje kao zalog vjere pred vama da primi „s dobrijem časom i dobrom srećom, ako Bog da." Otac djevojački već se prije razgovorio i dogovorio sa svojima, a i kćer je na to pripravio preko matere joj ili sestre, ali ih sad opet upita: „Šta velite vi, braćo moja ?" A oni mu odgovore: „Mi velimo što i ti." Onda on reče: „Dakle ja je dajem, i Bog dao dobar čas!" Pa uzme prsten od oca momačkoga, i da ga ženi na ostavu do svadbe. Po tom piju rakije, i tako je vjeridba svršena.

Poslije toga otide k vjerenici vjerenikov otac i brat koji će na svadbi biti ručni djever, i ponesu joj na dar lijepu haljinu i svilenu maramu, a ostalome ženskinju u kući po komad sapuna; a oni njima u trpezi dadu za to uzdarje: svekru u marami zavijenu sašivenu košulju, a djeveru ličnjak i bječve (peškir i čarape) u marami zavijene. Na pohodu pred kućom vjerenica daruje osobito svekru ličnjak, a on njojzi uklopi u ruku cekin; djeveru lijepu s kitama duvankesu, a on njoj talijer.

Drugi ili treći dan ide vjerenik k vjerenici sa svojijem stricem, i ponese punici svilenu maramu, komad sapuna i u njemu zasađen cekin; tastu nove čizme, šurevima po crevlje, svastima po crevlje

i svilenu maramu, i svima kućanima po štogod. Običaj je da se vjerenica krije od vjerenika upravo do vjenčanja; ali onda poslije velike molbe dopuste mu da je vidi, i došavši k njoj zagrli je i kao na silu poljubi, po tom joj u ruke utisne cekin a na prst na takne prsten. Ona se od svega toga brani, i gdjekoja jaka istrgne se od njega i pobjegne, i darovi mu popadaju po zemlji. Na polasku punica daruje zetu u svilenoj marami košulju, gaće bijele s vezenijem gatnjikom, bječve i podveze sa četiri zlatne kite. Tako mu i ostalo sve ženskinje koje je on darivao dade po nešto uzdarja.

Doklegod djevojka stoji pod vjerom, vjerenik valja da joj se stara za obuću, i za to joj često šalje crevlje, a ona njemu i njegovoj kući svakoga sveca i nedjelje po pozlaćen (farakleisan) cvijet.

Od prije je bio običaj da vjerenik kad vjerenica dugo stoji pod vjerom ne ide k njoj više do dva puta u godini, i to na Božij dan i na ustavke njezinoga krsnog imena.

Poslije vjerenika ide mu mati sa kćeri svojom da vidi vjerenicu, i ponesu joj na dar haljinu i lijepu maramu, pletivaču, iglenicu i naprstak, i to sve troje od srebra; a prijateljicama po traversu (kecelju), prijatelju ličnjak ili vezenu maramu, a ostalima od roda po komad sapuna. Otac vjereničin u trpezi da prijateljici cekin, a njegova žena košulju u svilenoj marami: tako i ostale koje je ona darovala daju joj po nešto uzdarja. Na pohodu dade svekrva svojoj snasi prsten.

Na nedjelju dana pred svadbu iziđu na pjacu otac vjerenikov i vjereničin sa svojim prijateljima i ostalijem znatnijim ljudima iz mjesta, i ondje ih

otac vjerenikov časti sve rakijom. Najprije on uzme u desnu ruku bocu rakije, na kojoj je jabuka i u jabuci cekin, pa stane ovako govoriti: „Pomaga vam Bog, „poštena braćo i gospodo moja! Evo s dobrijem ča- „som isprosio sam kćer (po imenu tu i tu) brata na- „šega (toga i toga) za svoga sina (poimence), i pri- „zvao sam vas da pijemo po čašicu rakije, i da rečete „i vi da im Bog da dobar čas i dobru sreću," (pa pruživši bocu ocu vjereničinu) „i prijatelju moj sretni da ti je čas!" Otac vjereničin primivši bocu, uzme s nje jabuku s cekinom, a bocu da najstarijemu njihovom poglavaru ili popu, koji uzevši je napije ovako: „Bože blagoslovi! što radili i ugla- „vili, sretno bilo i dugovječno po jednu stranu i po drugu!" Ostali poviču u glas: „aviva," a jedni i: „amin Bože daj!" Pošto se on napije, da bocu drugome koji je na redu, te se svi obrede napijajući kako koji zna. Odmah poslije toga odvoje se prijatelji sa svojom rodbinom na stranu i ugovore kad će biti svadba, koliko će biti svata i t. d. Ovi dan vjerenik pošlje bocu rakije i u tazbinu, da se i oni kod kuće provesele kao i ovi u pjaci. Alimu se boca odonud ne vrati prazna, nego opet nanovo napunjena i još odozgo sa šipkom (Granatarfel) i s kitom pozlaćena cvijeća. Onaj cekin što vjereničin otac uzme s boce u jabuci, ne daje on vjerenici, nego ga uzme upravo sebi (u kuću), za to se obično kaže: prodade kćer za cekin.

Od toga dana odmah se kod vjerenikove kuće počinje veselje, pjevanje, igranje i gošćenje. Najprije se pošilje nekoliko momaka koji su namijenjeni za svatove da iz crkve donesu barjak, a u tom djevojke od

roda vjerenikova uhvate pred kućom kolo te igraju i pjevaju. Ovijeh momaka koji idu po barjak valja svagda da bude tiho (n. p. 5 ili 7); iduć od crkve s barjakom barjaktar pjeva iza glasa a ostali meću puške. Došavši pred kuću poigraju po dva i dva is— pred kola, koje vodi vjerenikova mati ili sestra, a barjaktar s barjakom vijući s njime na sve strane. Po tom pošto barjak privežu na jednome od najvišijeh kućnijeh prozora da se od svakud vidjeti može, posjedaju za trpezu i stanu piti i jesti. Kad se donese barjak iz crkve, djevojke u kolu obično pjevaju ovu pjesmu:

U ime Boga u čas dobar sunce isteče,
Čestito ti, domaćine, u dvor veselje!
Odlećeše, dolećeše sivi sokoli,
Doniješe domaćinu kitu masline *);
Čestito ti, domaćine, u dvor veselje!
Fala tebe, siv sokole, bio sa srećom!

Iza ove pjesme nastave i druge različne kao n.p.

U ime Boga u čas dobar!
Sve nam bilo u čas dobar!
A ovo sade u najbolje!
Vreme nam se veseliti,
Mlada Kosta oženiti.
Kosto mi Stani poruči
Po onoj zlatnoj jabuci:
„O Stane, moja dušice!
„Čuo sam da si srdita,

***) Pripovijeda se da je u Risnu od prije bio običaj u svatove mjesto barjaka nositi granu masline; ali se sad to samo onda čini kad je mladoženjina ili djevojačka kuća u žalosti.**

„Srdita i ognjevita.
„Neg' Stane, moja dušice,
„Ostavi srdost u majke
„A živi oganj u braće,
„Ne nos' ga mene u dvore,
„Ne omrazi me sa majkom."
A Stane Kostu poruči
Po onom sivom sokolu:
„O Kosto, srećo vesela!
„Ako ti budem srdita,
„Srdita i ognjevita,
„Napravi zlatnu šibiku,
„Pa mene šibaj u dvore
„Po onom skucu svilenu."

Tri su mi gore visoke,
Jedna je gora najviša,
Po njoj mi Kosto lov lovi,
Stane mu konja privodi,
Privodi da ga napoji,
Dava mu zobat' bisera
Iz svoga skuca svilena,
Dava mu piti vodice
Iz svoje ruke desnice.
Tu mi je mlada zaspala,
Poviče straža sa grada:
„Čija je moma zaspala ?"
To začu Kosto u lovu:
„Moja je, ne budite je;
„Ja ću je i sam buditi,
„Kada se vrnem iz lova."

Doigra Kosto iz lova,
I ubra stručak ružice,
Da bije Stanu po licu:
„Ustani, Stane dušice,
„Da li se nisi naspala
„Sve dugo vr'eme u majke?“
Kad čula Stane đevojka,
Ona se od sna razabra,
Veselo skoči na noge.
Kad viđe Kosto delija,
Svoga mi konja osedla,
Veselo skoči na konja,
I uze Stanu za ruku,
Metnu je za se na konja,
Veselo dvoru odigra,
Kad dođe Kosto pred dvore,
Svoju mi majku dozivlje:
„Izađi, majko, pred dvore,
„Evo ti vodim snašicu.“
Kad Kosta majka razumje,
Veselo pred dvor izađe,
Pa ljubi svoje snašice,
I stade Boga faliti:
„Fala mi Bogu milome,
„Evo mi u dvor odmjene!“

Igralo je Vlaško kolo i Arbanaško.
I to kolo đevojčica vila bijela,
Na njoj su mi tri kavada od suva zlata,
Oko nje su tri ćemera srebra bijela,
A na grlo tri đerdana drobna bisera,

A u uši troj' menđuše od suva zlata,
Na glavi joj tri vijenca od žarka sunca.
Otud ide tursko momče iz Turske zemlje,
Pod njime je vranac konjic roda vilina,
A na konju bojno sedlo roga jelena,
A za sedlom mala uzda zuba zmijina;
A na njemu dug' dolama duga do zemlje,
A o pasu tanka sablja su tri gajtana,
Na gajtanu tri kamena, sva tri dragana,
Na glavi mu samur-kapa od velje svite,
A za kapom paun-pero palo na rame,
Te mu lice zaklonjaše od žarka sunca.
Sve se kolo ustavilo te ga gledahu.
Ma govori Tursko momče iz Turske zemlje:
„Igraj kolo naokolo, ne gledaj na me,
„Nisam došo da ustavljam kolo đevojak'.
„Neg' da prosim đevojčicu vilu bijelu,
„Na kojoj su tri kavada od suva zlata,
„I oko nje tri ćemera srebra bijela,
„I na grlo tri đerdana drobna bisera,
„A u uši troj' međuše od suva zlata,
„I na glavi tri vijenca od žarka sunca."
Ma govori đevojčica vila bijela:
„Hod' otole, Tursko momče iz Tureke zemlje!
„Ne prose se đevojčice u ovo kolo,
„No se prose đevojčice u svoga baba."

Na nekolika dana pred svadbu otide k vjerenici brat mladoženjin sa svojom sestrom ili drugom kakom djevojkom ili ženom koja zna procijeniti ženske haljine i ostale stvari. Djever ovda ponese snasi mahač (lepeze), crevlje i bječve, lijepo ogledalo i u njemu rijetki češalj, gurđela (pantljika), špioda

(čioda) i različnoga načinjenog cvijeća, a uz to i materi joj crevlje. Pred objedom procijene djevojačke haljine i ostale sve stvari što ona misli sa sobom ponijeti, od najmanjega do najvećega; i kad stvari ove slože u skrinju (kovčeg), svak baci u nju po kakav novac ili drugo što. Pošto se skrinja zatvori, ključ uzme djever, i zapovjedi da je nose kući mladoženjinoj; ali brat djevojčin sjede na skrinju, i ne da je s mjesta krenuti, dok mu djever ne pokloni talijer ili najmalje jednu forintu. Na objedu daruju djevera ličnjakom a sestru mu bijelom maramom. Na polasku djever daruje vjerenici najviše forintu, a ona njemu bijele bječve.

Koji su pozvati u svatove ili na svadbu, oni uoči svadbe pošalju vjerenikovoj kući po brava oderana s glavom, koji u ustima drži grančicu lovorikovu, po veliki samun kruha iskićen pozlaćenijem cvijećem i barjačićima i po dvije boce vina. Ako vjerenik ima udatu sestru, ona mu donese sašivenu košulju. A k vjereničinoj kući šalju zvanice po bocu rakije, po lijep kruh i po maramu, a žene neka haljinu, neka traversu, neka faculet. I ovo je upravo sve za djevojku, ali gdjekoja mati ustavi što i za sebe. Ovaj dan pred sami mrak skupe se pozvani svatovi kod vjerenikove kuće, i svaki kad dođe izbaci pred kućom pušku. Pošto posjedaju za trpezu, domaćin odredi šta će koji od svatova biti, i ovo određivanje on počne ovako: „Dobro veče, braćo i go-
„spodo moja! Evo s mirom Božijem i časom dobrijem
„sabrao sam vas u ovi siromaški svoj dom, ne da
„vas počastim, nego da vas potrudim do one naše
„sretne prijateljske kuće, da pođete sjutra i onu

„našu sretnu nevjestu u ovi naš dom za mojega „sina da dovedete. Znam lijepo da sjutra poštena „ona braća i naši prijatelji vama se radosno „nadaju, i nastojaće vam koliko srdačnu ljubav „u dočeku prikazati, toliko s ljudskijem govorom „svakome počast dati. Za to ja da bi svaki svoje ime „i dužnost svatovsku znao, i s imenjakom svojim ta- „mo razgovor provodio, imenujem s dobrijem časom: „1) za prvijenca poimence toga i toga (obično ujaka „mladoženjina), 2) barjaktara toga i toga (od kaka „junačkog roda), 3) starog svata toga i toga, 4) do- „maćina od svatova toga i toga (kojega od roda), „5) sretnoga kuma toga i toga, 6) đevera toga i toga „(svoga drugog sina), 7) muštulugdžiju toga i toga „(koga od svoje dalje rodbine), 8) vojvodu toga i toga (zeta od kuće).“ Kad ima svatova mnogo, onda se po- stave i po dvojica od sviju ovijeh, i oni se između sebe dogovore kad će i kako koji svoj posao izvrši- vati. Po tom stanu piti rakiju i gdjekoji po dva i dva pjevati:

Cv'jetak pade na trpezu,
A s trpeze na svatove;
Stari svate, dobre ti sijede,
dobre ti sijede!

I ovako jedni druge sve pripijevaju. Kad dođe na kuma, onda se reče:

Sretni kume, dobre ti sijede,
dobre ti sijede!

a muštulugdžijama:

Na muštuluk braćo naša
dobre vi sijede!

A pošto svatove ovako obrede, onda pripijevaju i ostale zvanice i pirnice ovako:

Cv'jetak pade na trpezu,
A s trpeze na svatove;
Sve pirnice i zvanice,
dobre vi sijede,
dobre vi sijede!

Kad se god ko pripjeva, on izbaci pušku i tijem kao zahvaljuje. Po tom se stane donositi jelo na trpezu. Dok ovi jedu i piju, djevojke i nevjeste uhvate kolo te igraju i pjevaju kao n. p.

Divno ti je pod noć pogledati,
Đe gospoda za sofrom sjeđahu
I crveno vino ispijahu.
Ko najljepše za sofrom sjeđaše
I mudrije vino ispijaše?
Stari svate najljepše sjeđaše,
Najmudrije vino ispijaše.

A kad tako pripjevaju sve svatove redom, onda nastave i ove druge pjesme:

Divno ti je pod noć pogledati,
Đe svatovi za sofrom sjeđahu
I crveno vino ispijahu,
Jelenko im uz trpezu šeta,
Te im čaše prislužuje vina,
Na ramenu slavje grlo jasno,
A na drugo paun pero zlatno,
Pa govori paun pero zlatno:
„O tako mi slavje grlo jasno,
„Da je moje tako grlo jasno,
„Ja bih moje grlo progladio,
„Svu gospodu redom pripjevao."

Al' govori slavje grlo jasno:
„A tako mi paun-pero zlatno,
„Da su mene tako pera zlatna,
„Ja bih moja pera poskubao,
„Sve bih svate redom darovao."

Mlada Stane Kostu poručuje
Po zelenu struku karanfila:
„O ti Kosto, mila srećo moja!
„Mene majka i bije i kara,
„A ni s kakva huda đela moga,
„Nego s tvoga česta dohođenja."
Kad je Kosto Stanu razumio,
Uput mi je njojzi poručio
Po lijepoj rumenoj ružici:
„O ti Stane, draga dušo moja!
„Moli Boga da dođe neđelja,
„Skupiću ti gospodu svatove,
„Sve svatove prije neženjene,
„Vrane konje prije nesedlane,
„Britke sablje prije nepasane,
„Samur-kape prije nemetane,
„Brata moga na mome konjicu,
„U mom ruhu, u ođelu mome,
„I mojemu svijetlu oružju,
„Da me prije ti upoznaš, dušo."
Brzo dođe i neđelja dana,
Skupi Kosto gospodu svatove,
Sve svatove prije neženjene,
Vrane konje prije nesedlane,
Britke sablje prije nepasane,

Samur-kape prije nemetane,
Brata svoga na svoga konjica,
U Kostovu ruhu i ođelu,
I Kostovu svijetlu oružju.

Lov lovio mladi Kosto zvijer planinom,
Iz lova mu žarko sunce lice dogori,
Traži Kosto malo lada da se zakloni,
I on nađe malo lada blizu jezera.
Tu je Kosto počinuo sanka trudahna,
A kada se razabrao sanka vesela,
Na ruci mu mlada Stane skoro vjerena.
Ma govori mladi Kosto, dobra delija:
„A tako ti, mlada Stane, skoro vjerena!
„Ali si mi s rosom pala iz vedra neba,
„Ili si mi putem došla sama đevojka?“
Mlada Stane progovara tiho smjereno:
„A tako mi, mladi Kosto, srećo vesela!
„Nijesam ti s rosom pala iz vedra neba,
„Nego sam ti putem došla mlada đevojka.“

Ja usadih vitu jelu
A do jele tanku lozu
I do loze struk bosilja,
Do bosilja drobne ruže,
A do ruže narančice;
I navrnuh živu vodu,
A ostavih đevojčicu,
Ni malenu ni veliku,
Bjela lica i rumena,

Tanka struka i visoka,
Da mi čuva žive vode;
I osedlah konja moga,
Pa odigrah mome dvoru.
I prođe mi jedno ljeto,
Pa mi prođe baš i drugo,
Kad obrnu treće ljeto,
Nakanih se i otidoh,
I zaigrah vrana konja,
I pripasahъ britku sablju,
I nakrivih samur-kapu;
Kad ja bijah preko polja,
Ma ne mogah pristupiti
Od visine vite jele,
Od širine tanke loze,
Od mirisa bosioka
I lijepe drobne ruže
I širine narančice
I ljepote đevojačke
I velike žive vode.

Pošto svatovi večeraju i ustanu, onda igračice i pjevačice posjedaju za večeru, a stari svat reče svatovima da se hvataju u kolo i da pjevaju koji su za to. Ovo kolo vodi sam stari svat, a pjesme počinje koji je najvještiji među njima. Evo i njihove prve pjesme:

Skoči kolo da skočimo,
Da bi nama u čas dobar,
Našem bratu domaćinu
Sa svom braćom naokolo!
Sablju paše Star Novače
Po Misiru bijelome,

Nisko sablju pripasuje.
Susrete ga Tursko momče,
Star-Novaku besjedilo:
„A tako ti, Star Novače,
„Otkud tebe sablja moja,
„Sablja moja, baba moga?“
Odgovara Star Novače:
„Hod' otole, Tursko momče!
„Nije ovo sablja tvoja,
„Nit' je sablja baba tvoga,
„Neg' je ovo sablja moja:
„Ja sam sablju sakovao
„U Misiru bijelome
„U Nikole kujundžije;
„Ako li mi ne vjeruješ,
„Izvešću ti tri svjedoka;
„Radojicu i Gruicu
„I Nikolu kujundžiju,
„Što je sablju sakovao.“

A kad prestanu igrati i umorni posjedaju, otpjeva se gdjekoja pjesma i uz gusle, a igraju se i igre svakojake. Pa onda već od neko doba noći ide svaki svojoj kući izbacujući svaki po pušku kao i kad su došli.

Kao što domaćin od vjerenikove kuće odredi koji će što biti u svatovima, tako se postavi i kod kuće djevojačke, i ovo se zove n. p. stari svat od doma, a ono prvo stari svat od svata i t. d.

U jutru kad zora zabijeli, puknu kod mladoženjine kuće tri topa. Na ovaj glas svatovi ustaju i oblače se u svoje najljepše stajaće odijelo. Kad se skupe svi kod mladoženjine kuće, stari svat zapo-

vjedi da svi posjedaju oko stola na pregled, i kad vidi da su svi na broj i da je svaki spreman kao što treba, onda im reče: „Vidim, gospodo moja, fala „Bogu i Bogorodici! da smo svi sad koji smo sinoć „od našega brata domaćina bili imenovati na iskupu, „i svi zdravi i nakićeni, vesela lica i srca; nego „preporučujem svakome, kad budemo sad na sretni „put krenuti i onoj prijateljskoj kući doći, da pazi „svaki svoj red, svoju čast, svoju dužnost i obraz; „niko nikoga ničim da ne uvrijedi, nego svaki sva- „koga bratski da sretne i pozdravi, i svaki svakome „da da mirno i ljubazno što je za koga; tako će i „nama svijema biti sve ljudski i pošteno.“ Na ovi- jem riječima zahvale starome svatu svi poklonima. Po tom stanu piti rakiju, kafu, i jesti slatkiša kojekakvijeh. U tom kolo mladi i djevojaka već pred dvorom igra, i između ostalijeh pjesama pjevaju i ove:

U ime Boga u čas dobar!

Svatovi se iskupiše
I divno se nakitiše,
Vrane konje osedlaše,
Britke sablje pripasaše,
Samur-kape nakriviše,
Brze konje zaigraše,
U đevojke odigraše.

Stane mi se svatovima nada
U neđelju koja prva dođe,
Po putu je bosilje sadila,
Pokraj puta ruže i viole,
Oko dvora sitnu mačuranu,

A pred dvore zelenu naranču.
Kad se bjehu svati podignuli,
Ne umiju dvoru puta naći
Od mirisa rana bosioka,
Od ljepote ruže i viole,
Od čestine sitne mačurane,
Od širine zelene naranče,
Od trepeta sivijeh sokola.
Ma govori prelijepa Stane:
„A za Boga, moje drugarice!
„Puštite me na pendžer od dvora,
„Da ja viđu kićene svatove."
Ona uze pero od pauna,
I njime mi manu put svatova:
„Prvijenče, diko od svatova!
„Vi od pasa sablja izvadite,
„Pokosite sitnu mačuranu,
„Potkrešite zelenu naranču,
„Nakitite sebe i konjice,
„Uljezite mene u dvorove."

Mlada Stane sunce zaklinjaše:
„O tako ti, moje sunce žarko!
„Tako sjalo, nikad ne tamnjelo!
„Jesi l' danas preko Risna sjalo?
„Jesi l' Kostu dvore obasjalo?
„Viđe li mi svekra i svekrvu?
„Žude l' dovest' u dvoru odmjenu?
„Viđe li mi moje đeverove?
„Viđe li mi moje zaovice?
„Viđe li mi Kosta vjerenika?

„Je li zdravo i je li veselo?
„Jesu li mu na iskup svatovi?
„Vije li mu barjak na dvorove?
„Vodi li mu kolo stara majka ?
„A sestrice pjesme začinju li?“
Žarko sunce Stani odgovara:
„O Boga mi, prelijepa Stane!
„Kad me pitaš, da ti pravo kažem.
„Ja sam danas preko Risna sjalo
„I Kostove dvore obasjalo,
„Viđelo sam svekra i svekrvu.
„Žude dovest' u dvoru odmjenu;
„Viđelo sam sve tvoje đevere,
„Svi ti kuju zlaćene prstene;
„Viđelo sam tvoje zaovice,
„Sve ti kuju srebrne cvjetove;
„Viđelo sam Kosta vjerenika,
„On je zdravo, i on je veselo,
„Njemu vije barjak na dvorove,
„I vodi mu kolo stara majka,
„Sve sestrice kolo začinjahu,
„I njemu su na iskup svatovi,
„Odista će po te polaziti.“

Pošto se svati počaste rakijom, kafom i slatkišima, stanu se spremati na put (ako li je djevojačka kuća tako daleko da se do objeda ne mogu natrag vratiti, onda ovdje doručkuju a onamo objeduju), a kolo im stane pripijevati ovako:

U ime Boga, u čas dobar sunce isteče!
Hajd' iz dvora, stari svate, brijeme ti je.
Konji su vi osedlani, te vas čekaju,
A junaci oružani, te vas gledaju.

Susrela vas dobra sreća i gospodin Bog,
Sveti Petar i Nikola, Božji anđeli!
Tko vi stio nauditi, ne dao mu Bog!

I tako ostale redom.

Kad se svatovi krenu od kuće po djevojku, izbace se no nekolika topa. Oni putem idu kao što su imenovani jedan za drugijem oko tri koraka razdaleko. Barjaktar jednako barjakom vija na sve strane, a ostali redom meću puške, osobito kad koga iza glasa pripjeva izabrani pjevač, n. p.

Da si zdravo, bane prvijenče!

Koga god putem sretnu, nude ga i časte rakijom, a iz kuća pored kojijeh prolaze iznose im se zdravice: boca rakije ili vina, a na njoj šipak ili jabuka s pozlaćenijem cvijećem, koja se iz desne ruke dade prvijencu s riječima: „Gospodine prvijenče, da ti je čast!“ A on primivši je u desnu ruku napije drugu do sebe ovako: „Okle ova zdravica izlazila, sve mu „zdravo i veselo bilo! Da Bog da da izlazi za mnogo „ljeta a sretnih godina, imala okle a imala i pred „koga, ako Bog da!“ Na ovaj način napijajući svi redom piju, i na svakoj iznesenoj zdravici po jedan iz puške zahvaljuje. Običaj je da svatovi ni putem ni u trpezi kad kome na čemu zahvaljuju kape ne skidaju.

Kad je svatova manje od sedam, onda ne nose barjaka.

Kod mladoženjine kuće djevojke i nevjeste doklegod svatove naziru, jednako pjevaju različne pjesme i u njima pripijevaju vjerenika i vjerenicu kao n. p.

Provehla je jasna zora
Iznad mjesta b'jela Risna.

To ne bila jasna zora,
No to bila mlada Stane,
U ruci joj dva slavića,
Slavićima govorila:
„O tako vi, dva slavića,
„Poletnite na dvorove
„Dragu Kostu na prozore
„I recite Kostu mome:
„ „Viđeli smo mladu Stanu;
„ „Lijepo je narešena,
„ „Narešena, nakićena,
„ „Tanka struka i visoka,
„ „B'jela lica i rumena,
„ „Tvoja slika i prilika.“ “

Livada se uresila
Sve cvijećem bijelijem,
Bijelijem, crvenijem,
Usred toga zelen bore,
A pod borom mlada Stane,
Ona vije dva vijenca,
Jedan sebe, drugi Kostu:
Koji Kostu namjenjuje,
U nj mi zdravlja prinižuje;
Koji l' sebe namjenjuje,
U nj bisera prikićuje.

Neven sadi mlada Stane,
S nevenom se razgovara:
„Oj nevene, moj nevene,

„Blago onom ko t' uzbere!
„I ja bih te mlada brala,
„Nego sade nemam kade,
„Idem dvorit' Kostu dvore,
„Kostu dvore kako moje."

Kad svatovi budu blizu djevojačke kuće, stari svat pošalje muštulugdžiju da trči djevojačkoj kući da odnese pozdrav od njega starome svatu od doma, i da javi da svatovi veselo idu i da su blizu. Stari svat veselo muštulugdžiju dočeka, zahvali na pozdravu, ponudi ga da sjedne i pruži mu zdravicu. Muštulugdžija valja da pazi da ne bi uzeo zdravice bez pokrivača (bez marame ili peškira na njemu) i da ne sjede, nego stojke u brzo da napije i k svatovima da se vrati. Inače ako se prevari te uzme zdravicu bez pokrivača, ili ga zadrže s razgovorom, te se odocni izići pred svatove, onda mu se svi smiju i stari ga svat prekori. Muštulugdžija trčeći i otud i odovud pjeva i meće puške i iz cice (čuture) koju uza se nosi, časti rakijom ili vinom svakoga koga sretne.

I kod djevojačke je kuće o svadbi dosta veselo, ali nije onako kao kod mladoženje, jer ondje mlade i djevojčice, koje bi valjalo da igraju i pjevaju, bave se oko djevojke i nju razgovaraju, od plača tješe, uče je hoditi, među djeverima stajati, poklonjati se i t. d., i valja ih silom na pjevanje i igranje nagoniti; a kod mladoženje pjevajući i igrajući zaborave i jesti i piti i spavati. I ovdje kao i kod mladoženje skupe se mlade i nevjeste od svojte i rodbine, te se vesele i pjevaju različne pjesme.

Kad svatovi dođu djevojačkoj kući, pozdrave ih

pucnjavom iz topova, a oni odgovore iz pušaka; po tom zapjevaju:

U ime Boga u čas dobar !

Sve nam bilo u čas dobar!

A od kola koje igra pred kućom zapjeva se:

Prvijenče gospodine, dobro došao!
S vama došla svaka sreća i sam gospod Bog!
Tko vi stio nauditi, ne dao mu Bog!

I pripjevavši ovako sve svate redom nastave još i ove pjesmice:

Dvore mi sunce ogrija,

Stani mi đever doigra.

Stane mi se rodu moli:
Mili rode moj!

Nemojte mi zabraniti,
Kud ja hoću poć',
Da ja viđu b'jele dvore
Kosta delije.

Sunce mi je na istoku, hoće da dođe,
Mlada Stane na pohodu, hoće da pođe,
Babo joj se smjerno moli: „Ne idi Stane!"
Mlada Stane odgovora tiho smjereno:
„Bogme hoću, moj babajko, brijeme mi je,
„I tamo mi baba kažu, kolik da si ti."

I ovako joj pripijevaju i majku i braću i sestru da je mole da ne ide.

Kad svatovi pred kućom izbace puške, pritrči jedan momak od doma te im primi duge puške, iščisti ih, napuni domaćinovijem prahom, pa ostavi na određenome mjestu. A barjaktar poskočivši s barjakom nekolika puta ispred kola i tamo i amo namjesti

barjak da se vije na visoku mjestu. Po tom im se pospe te umiju ruke, pa onda ulaze u kuću te sjedaju za trpezu s desne strane svaki kod svoga svatovskog imenjaka. A djever pođe k vjerenici i obrnuvši je unakolo tri puta put istoka (kao što sunce ide, s lijeve strane na desnu), ona mu se pokloni i s njim poljubi, i ona se više ni s kim ne ljubi do vjenčanja. Govori se da je od prije bio običaj da ovda djever svoju snahu i muškim pasom opaše po košulji, da bi mušku djecu rađala. Ali je ovo sad prestalo.

Kad posjedaju za trpezu, prije nego i ko što prihvati ili reče, počnu se dva stara svata razgovarati ovako:

***Stari svat od doma*: Gospodine stari svate, dobre ti sijede! Vi ste danas iz daleka hodili, čelo oznojili a noge utrudili, Bog zna, jeste li đe otpočinuli i od koga koju zdravicu primili. A mene evo, zafalit' mi milom Bogu, svašto ovđe zapalo da vladam i vladah, da zapovijedam i zapovijedah; i sad mi rekoše da ja sve pozdravo predam tebe, da ti vladaš i zapovijedaš na mjesto moje.**

***Stari svat od svatova*: Fala druže, mili imenjače; ja za toga posla i gospostva nijesam; nego kad si vladao i zapovijedao do sad, vladaj i zapovijedaj i po sad.**

***St. sv. od doma*: (udarajući ga rukom prijateljski po ramenu) Bogme da ti nijesi za toga posla i gospostva, ne bi te braća ni zvala, nit' bi im bio glava, ni bi ovđe bio, ni kod mene sjedio.**

***St. sv. od svatova*: Stari svate gospodine! kad mi tako veliš, hoću kakogod bilo; samo neka mi bude**

sve pravo i pošteno (primi od njega bardak *) pun vina bez dara koji bi valjalo da je na njemu, i nastavi dalje). Stari svate gospodine! ovo je bio mal tvoj, a sada je dar moj, da nijesi dosta mala imao, ne bi mene ovoliki dar dao; no se ne mogu načuditi: budli ovoliki mal se poarči, i ovoliko čuda (pića) nabavi, kako se zaboravi još ovđe malo poarčiti i nešto nabaviti; pa mnogo hoćaše biti ljepše i poštenije!

***St. sv. od doma*: Mi štogod smo mala imali, nijesmo žalili poarčiti, da vas bolje dočekamo i po običaju ugostimo i darujemo.**

***St. Sv. od svatova*: A da moj stari svate, jesi li viđeo kad se gradi brod na moru ili grad na polju? Brod ne može po moru hoditi ni na moru ništa dobiti prije nego se na njemu arbuo (katarka) pobije, i po njemu platno se razvije, pa ti tek onda hitro jezdi i napreduje. Grad na polju kad je tvrd i uredan, pa kad ti izađe kakav dušmanin da ga na silu uzme, valja tada grad zatvorit', top namjestit' i na grad barjak poperit' i ovim oglasit' da su braća složna pod barjak skupljena, veselo piju i barjak viju. Ali ovđe danas kod tebe vidim grad bez barjaka, vidim brod bez jedara.**

***St. sv. od doma:* Bogme, stari svate, opet da ti rečem: štogod smo imali sve smo tu poarčili, i ne moj me više hitrinom tvojom varati.**

***St. sv. od svatova*: Kad misliš da te želim hi-**

) **Bardak se onamo zove bijel i šaren sud (kao što je u Srijemu **bokal**), koji se u Srbiji zove **bokar** i **milojka** a u Paštrovićima **majulika** (od majolica).*

trinom prevarit', a ti mi kaži, moj stari svate gospodine: jesi li kad putem hodio i sobom konja vodio, je li na njemu sedlo bilo, i jesi l' nosio ćebe i mutap, da pokriješ na konju tvoju torbicu il' konjsku zobnicu ili kad đe umoran sjedneš da poda se metneš? Sad mi kaži i odgovori: ili si tutkun sobom (koji ne zna) ili zuđur s ćesom (nemalac) ?

St. sv. od doma **(videći da ga ne može govorom nikako pridobiti, i oni dar zaštеđeti iznese lijepu maramu i pokrije bardak pun vina govoreći): Evo ti i to, o stari svate! išteš li još štogod od mene?**

St. sv. od svatova: **Stari svate gospodine, sad ti lijepa fala! (pokloni se i zahvali na daru). A da stari svate gospodine, viđe li ti, kad ko ište i da mu se, ko kuca i otvori mu se, ko traži i nađe, i ko ljudi pita, ne zalazi s puta ? Sad pitam ja tebe: što bi ti rekao mene: što ću ja sad od ovoga tvoga mala a mojega lijepoga dara? ili ću ga s tobom na ovo mjesto arčiti, ili ću ga po kome na dom spraviti, il' kome bratu ovđe dati, ali kudgod u vilaet poslati, ne ću l' s njime štogod više steći i bolje dobiti?**

St. sv. od doma: **Ej fala Bogu i Bogorodici! sad mi je milo da si mi veseo i dovoljan od mene. A što me pitaš za mal tvoj, ja bih ti rekao, ako begenišeš, biće najbolje da poarčimo ovđe.**

St. sv. od svatova: **Čujem, čujem te, stari svate, a čuo sam i od starijeh ljudi da si dobar prijatelj za sebe; nego opet tebe visoka fala na lijepom društvu i razgovoru! (pa onda zovne svoga vojvodu) Oj vojvodo moj!**

***Vojvoda*: Čujem te i vidim te, brate i diko naša stari svate!**

***St. sv. od svatova:* Dobro te čulo i viđelo sa svom družinom naokolo! A da ču li i viđe li, što učini ovi naš brat i od doma stari svat? Kakav mi dade dar, njemu Bog dao pošten glas i svijetli obraz među svojom braćom i tuđom krajinom! A spominješ li se, brate, kad nas srete danas u putu oni glas za ovoga našega brata i od doma starog svata da nas čeka ovđe i nama se nada, kako se bjesmo od njega prepali i strah od njega uzeli, i kako drug s drugom zboraše i iz srca svaki mišljaše da nam ne će dati ni iz kutla vode, a kamo li vina i rakije; pa ga sad viđi kako ni bi, kako gospod Bog obil ga učini i s krstom ga na oposlom obrnu: dok se s njime sastasmo i očima viđesmo, poče nam davati jednom, njemu Bog dao objema! pa nam primače po dvije, da mu Bog dušmane podvije! sad nam dade no tri, da mu Bog dušmane potre, a povisi i poživi njega i njegovu đecu i sve njegove kumove i prijatelje i svijeh koji smo danas ovđe! Nego majčin sine a sivi sokole, kad nam je ovako Bog dao i ovi domaćin dotekao a ovi prijatelj stari svat dopustio, dobro mi se okroti, i okolo sebe družinu oslobodi; nije mala ni u barjelu vina; nego danas lijepo otpočinimo, da konje prekujemo *), pa sjutra novi dan i nova navaka, da idemo pjevajući i lubardajući**

***) Ovđe se konji spominju na više mjesta, a svatovi svagda pješice idu, i u cijelome Risnu ne znam, imaju li sad dva konja za jahanje. Ovo nekazuje da su ovi običaji od onijeh mjesta gdje svatovi na konjma idu.**

Vojvoda: Tako moj brate, stari svate, svi mi to begenišemo.

Vojvode svuda sjedaju u zasjedu, u dno trpeze, i svaka zdravica valja da se nazdravi vojvodi, a vojvoda onome u čije se zdravlje pije, n. p. stari svat napijajući za zdravlje prvijenca ovako reče k vojvodi: „Zdrav si mi, vojvodo! za zdravlje našega brata prvijenca!“ Pošto stari svat čašu popije, vojvoda napivši također nazdravi prvijencu, pa pošto vojvoda popije, onda prvijenac zahvalivši na zdravici pije*).

Po tom počnu piti rakiju izalagati kojekakijem slatkišima (ili i objedovati).

Mnogi od slatkiša s trpeze pomeću i u svoje čpagove, te putem kad pođu s djevojkom daju djevojkama koje sretnu, da bi se prije poudavale.

Ako se ondje objeduje, onda u brzo napijaju *u dobri čas* i *u bolji od objeda.* Kad dođu do zdravice treće, *domaćinove,* uzme stari svat od svatova pun bardak vina i napije starom svatu od doma ovako: „Stari svate gospodine, dobre ti sijede! Kadgod je „od bremena dobroća, sve trči čela na ljepotu cvije„ća, tako i ja sve tebe te tebe Ja idoh po svijetu „ka’ i čela po cvijetu, i tražih, ne ću li naći bo„ljeg od tebe, a ja ne mogah ni ka’ tebe, a kamo l’ bo„ljeg od tebe, kad je mene svako dobro kod tebe. — Sad „da si mi pozdravo zdrav, kakono bih i sam sebe rad! „Pismo najprije u dobri čas, pomogao Bog i dobri „čas! pismo drugu i u bolji čas, pomogao Bog i u

*) Ovako je i u Srbiji, kad se napija, treća čaša onoga u čije se zdravlje pije, i još najposlije doda onaj koji najprije napije: „Tvoja je treća, od Boga ti dobra sreća!“

„najbolji čas! a evo sad trećom i najboljom srećom,
„s molbom presvete majke Bogorodice, koja stoji na
„prijestolu nebeskom, te se moli Bogu za pravi rod
„Rišćanski, molitva joj u Boga poslušna, a mi od
„Boga i Bogorodice pomilovani! Pomilovao Bog vas
„rod Rišćanski, a najbolje nas koji smo ovđe danas!
„Za zdravlje oba brata domaćina, i našega i vašega!
„veselje im ovo sretno i čestito bilo! I za zdravlje
„svijeh nas koji smo se ovđe sastali danas u ovi poš-
„teni dom a pod kućni krov! bila nam sreća na sa-
„stanku kako Ristu i Jovanu na uranku na vodi Jor-
„danu! vazda se sastajali i vazda se ljubili! I za
„zdravlje oba plemena, i našega i vašega! da Bog da
„da naše i vaše pleme bude plemenito, na daleko
„glasito, od roda rodno, a od Boga sretno i česti-
„to! Bog i u naše i u vaše pleme udijelio u svačem
„sreću i berićet, kako u prava i sretna mjesta Riš-
„ćanska! Za zdravlje naših plemenika i dogovor-
„nika! da Bog da da budu među svojom braćom i tuđom
„krajinom vazda stimani, a u gospode na divanu pri-
„zvani i pribrani, a od Boga pomilovani i ponjegova-
„ni! nikome se ne molili, no svakome junački odgo-
„vorili, na divanu jezikom iz usta, dušmaninu oru-
„žjem iz ruka, oštrom sabljom, jakom miškom i dob-
„rom zgodom, a sve s pomoću Božjom! — I zdrav si
„mi, brate! za zdravlje našega kola i polja! da Bog da
„da nam kolo vodi a polje rodi, polje nam rodilo vi-
„nom i šenicom, naše kolo muškom đečicom, pla-
„nine urdom i tjenicom *), naše zgrade i livade op-

*) Tjenica ovdje znači skorup (kajmak). Gdjekoji poslije ove riječi dodadu: „i ovcom bjelicom!“

„som i kupusom, naše strane i glavice medom i ma-
„slom i svakom živom imovinom, od Boga blagoslove-
„nom! naše sestre i nevjeste iz doma hodile a kolo
„vodile, po kolu se gizdale, svijem kolom njiale,
„sve oglavlja bijela *), obraza svijetla i glasa poš-
„tena! u kolu vesele bile, igrajući skakale, i svo-
„jemu domu išle igrajući i pjevajući, muška čeda
„grleći, u naručja noseći, i na lijep rod Rišćan-
„ski gledajući, za svoja čeda Boga moleći Bogu se u-
„molile, čeda odgojile, s oružjem ih sastavile, du-
„še im mjesta ufatile! I opet ti fala, moj bane
„stari svate, i spasi te Ristos i Bogorodica! “
Poslije ove zdravice stari svat od svatova pro-
govori svome vojvodi ovako: „Čuj me, o vojvodo moj!
„dobro te svako čulo i viđelo! Evo mi ovamo počes-
„mo nešto trgovati i trgovasmo, i fajdu dijelismo
„od koje i vama dolje dijel učinismo; nego gledajte
„i vi vašu kad stanete dijeliti, ne mojte nas zabo-
„raviti, kako i mi što nijesmo vas, nego (kao pru-
„živši mu ruku s bardakom) da te čujem, sokole!“

Tada i vojvoda s punim bardakom u ruci napije starom svatu od doma: „Zdrav si, mi bane stari sva-
„te! za našega dobroga i sretnoga došanstva i va-
„šega dobroga i čestitog našanstva! da Bog da i
„lijepa milost Božja da danas bude došla s nama a
„k vama svaka dobra i čestita sreća, koja će nas po
„adetu složiti i smiriti, rukama zagrliti i brat-
„ski ižljubiti! Da Bog da ovi lijepi i čestiti sa-
„stanak naš da bude srećan i čestit za sve nas, da
„se mi vama vazda falimo i podičimo, a vi nama ne

***) Da ne bi nigda bile u žalosti i u *crnijem* haljinama.**

„pohudite, i Bog dao nama na našem odlasku dobar
„čas a vama veseli ostanak! i blagodarimo, gospo-
„dine stari svate, na vašemu lijepome društvu, po-
„štenom razgovoru, časnoj sofri i svoj krasnoj i
„čestitoj gospodi, i veselo dok se opet sastanemo!“
Vojvoda od doma mjesto svoga staroga svata od-
govori na ovu zdravicu ovako: „Fala, druže desni,
„a u Boga sretni! vazda zdrav bio i u svatove ho-
„dio, s desne strane sjedio, veselo bio i družinu
„junačio kako pravi brat i vrsni svat! Za zdravlje
„oba stara svata, i našega i vašega, da da Bog da
„budu vazda stari svatovi a gospodski banovi, brat-
„ski cvjetovi, a zemaljski kmetovi! *) da Bog da da
„zdravo budu do stare starosti, u bistroj pameti, i
„da vazda sjede i pod kose sijede, u bogatu selu a
„trpezi u čelu, gospoda ih zvala, krajina im u oči
„gledala, besjedu im slušala, i bila im poslušna
„među braćom i tuđom krajinom, a oni bili od go-
„spoda Boga umudreni i ponjegovani! Pomilovao Bog
„njih i njihov rod i njihov dom i svijeh nas koji smo
„ovđe danas! I za zdravlje domaćinovijeh pirnica i
„uzornica, kojigod se junak danas ovđe pribrao, sva-
„koga Bog pomogao, i u naprijed pomakao, koliko je
„volja i milost njegova! Zdrav si, o barjaktaru!
„zdravo mi hodio, vazda barjak nosio, barjak ti trep-
„tio, a ti pod njim kako pelivan letio, zdravo mi bio,
„junački ga vio kako bih sam htio i želio! — Prvi-
„jenče brate! zdrav si mi i ti, moj brate mili! vaz-
„da mi prvi hodio, i za sobom poštenu družinu vo-
„dio, zdravo ih doma dovodio, a na domu zdravo i ve-

*) Sudije.

**„selo nahodio! zdravo mi bio kako bih i sebi pože-
„lio, i kad ti dođe ova čašica i ova zdravica, pri-
„gni sjedeći a odmakni stojeći, konja uzdaj, i više
„se u piće ne uzdaj, no na noge, sokole, put krči, a
„svatove viči!“**

**Sad koji od svata pozove djevere ovako: „O đeve-
ri!“ Oni odgovore: „Evo nas.“— „A jeste li zdravo
tamo i veseli ?“ — „Jesmo, fala Bogu! što smo traži-
li, to smo i našli, što smo željeli, to smo i dobili.“
Onda vojvoda od svatova odgovori vojvodi od do-
ma: „Fala, druže, fala, vrsni viteže! Štogod
„smo dosad radili i divanili i za čije zdravlje vino
„ispijali, Bog sve uslišio, i lijepa milost Božja
„pomogla i svakom u svačem priskočila! A sad, brate
„mili i viteže Srpski, zdrav si mi, zdrav! za zdrav-
„lje našijeh dika, okićenijeh đevera, da im Bog da
„da vazda na put idu, i s puta okićeni i bogati se
„vraćaju! I za zdravlje brata našega suđenoga milo-
„ga sretnoga i čestitota druga novoga koga smo sada
„s nama pridružili i u svoju ruku uzeli! da Bog da
„i lijepa milost Božja, kad krenula iz svog roda, da
„krene u dobri čas, a kad dođe k svome domu u
„bolji čas! da Bog da da ugodi svome domu kako bi
„joj bilo milo svome rodu! da Bog da da izlazi među
„druge oglavlja bijela, obraza lijepa, glasa poš-
„tena, kakono srećne i čestite šćere Rišćanske, i
„da joj Bog da lijepu čest *) i sinova šest i šće-
„ri dvije, da je želja mine, i zdrav!“**

***) *Čest* ovdje može značiti i *čast* (die Ehge) i *sreću* (od čega je i *čestiš* i *čestitati* i t. d.): ako znači prvo, onda je uzeto od skora prema *šest*.**

Razgovori se ovi provode i zdravice nazdravljaju bilo na objedu ili samo uz rakiju i slatkiše. I ovdje popijevaju i svatove i ostale goste pripijevaju:

Cv'jetak pade na trpezu,
A s trpeze na svatove;
Stari svate, dobre ti sijede,
Dobre ti sijede! i t. d.

Kad bude već vrijeme da se svatovi na put spremaju, domaćin iznese darove te ih sve daruje: najprije iz desne ruke da svakome pozlaćen cvijet, koji svaki zadijeva sebi za uho ili na prsi, po tom svakome na lijevo ramo metne po maramu govoreći, n. p. starome svatu, kome najprije daje: „Gospodine, stari svate, da ti je čast!" Stari je svat od svatova dužan paziti da se svaki od svatova daruje, a uz to još da ne bi zaboravio uzeti maramu za drugoga staroga svata od svata, koji je ostao kod momačkoga doma da naređuje i pripravlja koješta za svadbu, i za popa koji će mladijence vjenčati; a barjaktar valja da ište po maramu za barjak na crkvu i za dijete koje će se iznijeti pred djevojku kad u kuću dođe.

Kad se darovi dijele, mlade i djevojke pjevaju ovu pjesmicu:

Risnu grade naš, lijepo stanje!
Na tebe mi troja vrata staše:
Jedna vrata, žarko sunce sjaše,
A na druga živa voda vraše,
A na treća Kostovi svatovi;
Među njima đever i đevojka,
Te čekaju dara od đevojke,
Stanina se hitra nađe majka,

Iznijela gospodske darove,
Da dariva sve redom svatove;
Domaćin je dara uzimao,
Sve svatove redom darovao,
Svakom dava koji za što bješe,
A đeveru konja i đevojku.
I Stanin je babo izlazio,
I đeveru amanat zadav'o:
„Čuvaj mene prelijepu Stanu
„Od mojega do Kostova dvora."

Po tom stari svat od svatova pozove djevere da djevojku izvedu iz kamare k trpezi *na dobru molitvu.* Onda je brat i jedan od djevera povedu držeći je brat za desnu i djever za lijevu ruku. Kad je tako izvedu, svatovi sazovu djevojačke roditelje (ili one od kućana koji su joj mjesto njih) i ostalu rodbinu da joj dadu dobru molitvu, pa uzevši veliki kolač, ili, kao što ondje kažu, *samun,* i na njemu na mjestu, za to u miješenju načinjenome, srebrnu čašicu vina, dadu ga najprije ocu, koji sjedavši na stolicu zovne djevere i zapita ih: „Šta ištete od mene grješnika?" A oni mu odgovore: „Mi ištemo od ta-„koga bana da rečeš dobru riječ svome đetetu, tako „i tebe Bog dao svako dobro koje u njega požuđeo!" Onda on držeći u ruci kolač s čašom reče ovako: „Šćerce! da ti Bog da svaku dobru sreću i svako „dobro, kako bih i sam sebe rad!" Izgovorivši ovo srkne malo vina iz čaše, i pjevači onda zapjevaju:

Dobar čoeče!
Dobro ti reče!
Dobro ti reče!
Brzo se steče!

U dobre čase,
Pod pune čaše,
Svemu rodu i plemenu na veliku čast,
A našijem mlad'jencima u najbolji čas!
A svak reci i pomisli: da je dobar čas!
Tako vama i Bog dao vazda dobar čas!

Po tom se od prilike s onakijem riječima dade kolač materi, koja je blagoslovi od prilike ovako: „Šćerce! Bože ti daj dobru sreću! koliko škroka „postupila od svoga roda do svoga doma, toliko ti „Bog dao dobrijeh i sretnijeh časa!" A tako od prilike i ostala rodbina. Pjevači poslije svakoga pripijevaju kao i gore poslije oca, samo što se imena mijenjaju, n. p. mjesto: *dobar čoeče,* materi se reče: *dobra majčice,* strini: *dobra banice,* a bratu: *dobar brate.* Nevjesta se uza svaki pripjev poklonja, samo uz onaj *a našijem mlad'jencima* ne, nego sa stidom gleda preda se. Pošto se svrši dobra molitva, djever pusti djevojku te ostane opet u brata, a muštulugdžija uzme *molitveni samun* i ponese ga na vjenčanje a onamo ga poslije da popu. Tako djever uzme i ostavi čašu; a pošto se iz nje onda mladijenci zapoje vinom, da se nevjesti te je ostavi za spomen *).

***) Ja sam u Tršiću od svoga oca slušao kako se u narodnoj pjesmi (*dioba Jakšića*, u P. knj. nar. pjes. 98 na strani 626) kaže za ljubu Dmitra Jakšića:**
Ona ode u podrume donje,
Te uzima *čašu molitvenu*
Sakovanu od suvoga zlata
Što je ona od oca donela —

Ali sad upravo ne znam, dali se u Srbiji zna po čemu se zove *molitvena čaša*.

Kad po tom stari svat zapovjedi da svatovi ustaju i da se spremaju za put, onaj koji im je primio duge puške iznese ih pune i da svakome svoju, a djevojke i mlade u kolu zapjevaju:

U ime Boga, u čas dobar sunce isteče,

Hajd' iz dvora, stari svate, brijeme ti je,

Konji su ti oseldani, te te čekaju,

A junaci oružani, te te gledaju.

I ovako pripijevaju sve svatove redom. Po tom kad svatovi već polaze, nastave i ove pjesmice:

Odvila se zlatna žica od vedra neba,

To ne bila zlatna žica od vedra neba,
No to bila zlatna Stane od dobra roda,
Zavila se barjaktaru oko barjaka.

Odbi se Stane od roda

Kakono čela od roja,
Privi se k milom đeveru
Kakono zlato k jumaku.

Crljena svila po moru plila :

Crljena svilo, ne okvasi se,

Stane sestrice, ne omrazi se,
Tebe je lasno, rodu je časno.

Brat sestru drži jednako i ne pušta je djeveru dok ne dođu na avlijska vrata, pa mu ondje reče: „Pozlati đevere, ako hoćeš da ti dam ovaku banicu,' i poslije dugoga takovog prepiranja djever mu što (talijer ili najmanje forintu) pokloni, a on preda djevojku.

Kad se svatovi krenu s djevojkom, izbace se topovi kao i kad su došli. Pošto se malo odmaknu

od kuće, zovne otac djevojku da bi se obrnula, da bi joj se porod umetnuo na njezin rod. Ako li svatovi misle da je mladoženjin rod znatniji od djevojčinog, onda djeveri čuvaju da se ona ne bi obrnula. A i prijatelji dozivaju svatove njihovijem svatovskijem imenima i žele im srećan put, n. p. „O bane prvijenče!“ — „Aj.“ — „Hajde s Bogom i da ti je dobra sreća!“ pa izbaci pušku a onaj mu isto tako odgovori. I ovako se dozivaju dokle se god mogu čuti i razumjeti, pa najposlije svi svatovi u jedan put opale puške, i tako im zahvale na ljubavi i na dočeku.

Nevjesta se putem često poklanja, a osobito kad koga sretnu, ali u ruku ne ljubi nikoga.

Svatovi s djevojkom idu upravo k crkvi: i kad budu blizu nje pošalju naprijed nekolika svata po mladoženju; on prije nego pođe od kuće u crkvu, ište blagoslov od svojijeh roditelja i poljubi ih u ruku. Kad od kuće pođe u crkvu, mati mu, baš ako će i stara biti, izleti pred kuću u kolo, i s nevjestama i djevojkama stane pjevati:

Kosto majci desnu ruku ljubi,
A ona mu dobre čase daje,
Čase dobre od Boga, najbolje.

Ovako pripijevaju i strica i braću i sestre i tetke i ostalu rodbinu kako spravljaju Kosta na vjenčanje.

Po svršetku vjenčanja pop zapovjedi mladijencima da se ondje odmah poljube. Ako mladoženja nije vrlo stidljiv i uzda se da će iznenada moći ugrabiti te djevojku poljubiti, on posluša popa. Ako li se stidi ili se boji da to ne će moći učiniti i

tako da će se osramotiti, oni oboje kao stideći se ne poslušaju ga. Kad na svršetku mladijenci i svatovi cjeluju krst, onda se meće na nj po štogod popu va vjenčanje.

Gdjekoje grozničave nevjeste i djevojke dođu u crkvu te poslije vjenčanja pitaju nevjestu kad će ih pustiti groznica, misleći, kao što se i govori, da će ih zaista onda pustiti kad ona rekne; gdjekoji pak govore da djevojke pitajući *kad će ih pustiti groznica* misle *kad će se udati*; i za to im nevjesta prema tome određuje što je moguće kraći rok.

Dok se mladijenci u crkvi vjenčavaju, svatovi pred crkvom uhvate kolo i igrajući pjevaju različne igračke pjesme kao n. p. iz knjige I. pjesmu 259. 260, 266.

Po vjenčanju mladoženju prijatelji otprate kući, a svatovi s djevojkom zaostanu pred crkvom. Kad već misle da je mladoženja kući prispio, onda i oni izbacivši ondje svi u glas po jednu pušku, pođu put kuće mladoženjine, i kad se prikuče oko jednoga puškometa, pošalju muštulugdžiju naprijed te javi da svatovi s djevojkom sretno idu. Onamo ga dočekaju s bardakom vina i s maramom na njemu. Po tom se vrati svatovima na susret. Kad svatovi s djevojkom budu blizu kuće, mlade i djevojke pred kućom u kolu pjevaju ove pjesme:

Odlećeše, dolećeše sivi sokoli,
Doniješe dobre glase od sve gospode.

Što se sjaše preko Risna grada ?
Al' je sunce, al' je jasan mjesec?

Al' je saja među terzijama ?
Al' je zlato među zlatarima ?
Al' je đerđev među veziljama ?
Al' jabuka od suvoga zlata ?
Il' su ono dva kamena draga?
Nit' je sunce, nit' je jasan mjesec,
Nit' je saja među terzijama,
Nit' je zlato među zlatarima,
Nit' je đerđev među veziljama,
Ni jabuka od suvoga zlata,
Nit' su ono dva kamena draga,
Neg' je snaha među đeverima;
Koliko je divna i lijepa,
Čelo joj je visoka planina,
U licu je b'jela i rumena,
Iz daleka dvoru svjetlost dava.

Durmitore visoka planino,
S tebe mi se bio grad viđaše,
Iza grada tri sunca grijahu:
Prvo sunce vas Risan grijaše,
Drugo sunce svate ogrijalo,
Treće sunce dvore ogrijalo.
Koje sunce Risan ogrijalo,
To je sunce prvijenac s kumom;
Koje sunce svate ogrijalo,
To je sunce stari svat od svata;
Koje sunce dvore ogrijalo,
To je sunce đever uz đevojku.

A kad već dođu pred kuću, onda zagrme topovi, a oni svi opale iz pušaka, a mlade i djevojke u kolu pripijevaju ih sve redom ovako:

Stari svate gospodine, dobro došao!
S vama došla dobra sreća i gospodin Bog!
Tko vi stio nauditi, ne dao mu Bog!

U kuću djevojka valja da uđe preko prostrtoga ćilima pod kojijem je muški gatnjik i mali nožić crnijeh korica, da bi mušku djecu i junake rađala. Na kućnome pragu sretne svekrva svoju nevjestu i založi je tri puta medom iz ožice, ali ne kad ona zine, nego je kao zavaruje pa joj iznenada ožicu turi u usta; po tom joj da od roda kako muško dijete, te ga po triput podižući od zemlje poljubi pa mu onda daruje maramu koja je za to od kuće spremljena *). Po tom joj da u ruke pjat šenice, te njome iz ruke pospe na sve strane. Kad po tom stupi desnom nogom u kuću, pjeva se ova pjesmica:

Naša snaha čestita ti dođe,
U dvore je sreću donijela:
Za kosom joj ogrijalo sunce,
U rukama sivoga sokola,
A u srcu mira i pogodbe,
U ustima meda i pogače.
Kad je snaha u dvor ulazila,
Po dvoru je sreću dijelila:
Svekrovima hitro poslušanje,
Đeverima brzo susretanje,
Zaovama divno dočekanje,
Jetrvama mile dogovore,
Đuvegiji premilo grljenje.

***) Dijete se ovo u Srbiji zove *nakonjče*, jer se djevojci daje na konja, a u Risnu nema imena nikakoga.**

Pošto uđe sa djeverom u svoju kamaru, dolaze iz kuće i iz rodbine djevojke i nevjeste te se ljube s njome. Po tom svatovi posjedaju za trpezu gdje je mjesto kome, i stanu piti rakiju razgovarajući se i hvaleći se domaćinu i ostalima kako su ih kod djevojačke kuće lijepo dočekali.

Tu stari svat preda dar što je donio drugome starom svatu.

U tom se stane i jelo donositi. Obična su jela ondje na svadbi ova: 1) oriz (prinač kuhan gusto gotovo, kao u nas pilav), 2) kuhano govođe i kokošinje meso, 3) pršuti (svinjski) kuhani i nekuhani, 4) pečenje, ponajviše ovčje, 5) sir. Onuda po okolini kod ljudi koji žive dalje od mora odmah se poslije oriza donese pečenje pa onda ostalo što ima *). Tu se pije i uza svako jelo napija i vojvodama nazdravlja kao i prije, a osim toga još napija se i u slavu Božiju. Oko polovine jela pristupe k trpezi mlade i djevojke te stanu pripijevati svatove počevši od popa, ako je u trpezi, ovako:

Žarko sunce na istoku sjaše,
Kroz pendžere u sofru grijaše,
Sve je svate redom ogrijalo.

***) U nas se pripovijeda da Turci najprije jedu meso pa onda čorbu, i po tome običaju na častima i kod našijeh ljudi u Turskoj kašto se iznese čorba poslije sviju jela, i govore da je *čorba kandžija*, t. j. da nema ništa više, nego kako ona dođe valja ustajati iza trpeze. Naši ljudi u šali pripovijedaju da su negda Turci počevši jesti pojeli čorbu, pa onda stigne od nekud Kraljević Marko te im pojede meso; za to oni od onda urede da jedu najprije meso, pa on ako bi opet došao, na čast mu čorba.**

Biserna brada, srebrna čaša,
Biser se runi, u čašu pada,
Svakoga glava dukata valja,
Popova glava tri grada valja.
Čast da ti je, svešteniče,
I crveno vino!
Popij i tu i drugu,
Da ti obje probudu!

Žarki kove i srebrni, da divno ti sjaš!
Domaćine mudra glavo, da mnogo ti znaš!
U tebe su zlatni noži i svileni pas;
Više valja, domaćine, tvoj pošteni glas
Nego tvoji zlatni noži i svileni pas.
Čast da ti je, domaćine,
I crveno vino!
Popij i tu i drugu,
Da ti obje probudu!

I tako od prilike svima redom. Iza toga počnu i muškarci sjedeći za trpezom ovako pripijevati:

Što se ovo muklo pije vino!
Nije ovo vino ukradeno,
Neg' je ovo vino kupovano
Za bijele groše i dukate.

Kad se ženi ban vojvoda Janko,
Janko trista svata sakupio,
Pa je Janko svate razredio:
Prvijenca dva Jakšića mlada —
Da si zdravo bane prvijenče!
Barjaktara Relju Bošnjanina —

Da si zdravo vilo barjaktare!
Starog svata starinu Novaka —
Da si zdravo bane stari svate!
A za kuma mlada Marijana —
Da si zdravo naš visoki kume!
Na muštuluk Novaković Gruja —
Da ste zdravo na muštuluk braćo!
Za vojvodu Obilić Miloša —
Vojevode zdravo i veselo!

Pri jelu svatovi često dovikuju djevere kako su, jesu li s nevjestom veseli i s jelom i pićem zadovoljni.

Kad se donese pečenje na trpezu, stari svat zovne djevere da dovedu nevjestu k trpezi na dobru molitvu. Djeveri dovedavši snahu namjeste je u čelo trpeze s mladoženjom u poredo, i prevjese ih obadvoje preko glava jednim ličnjakom, te tako stoje dokle im svi redom ne dadu dobru molitvu od prilike onako kao i kod kuće djevojačke. Po tom djever uzme opet snahu za ruku, a svatovi ustaju pjevajući:

Tvrda ti je vojvodina zasjeda, zasjeda,
Ne bi mu je mutna voda zanesla, zanesla,
A nekmoli Turska busa razbila, razbila.

Dok se ovo nekoliko puta ispjeva, nevjesta nad umivaonicom *) poljeva svatovima i svima koji su za

***) U Srbiji se po varošima umiva nad *leđenom* a po selima nad kakvom karlicom, u Risnu pak, kao i u svemu primorju *umivaonica* je (kao bijela okrugla činija) ponajviše namještena na tri drvene noge tako visoko da se čovjek može umiti nad njom ne saginjući se.**

trpezom bili, te umivaju ruke, a djever pored nje drži ličnjak te se otiru. Svaki pošto ruke umije baci u vodu kakav novac ili drugo što od srebra ili zlata. I ovo je sve nevjestino (i po drugijem krajevima zove se *poljevačina*). Pošto se umiju, zapale svatovi na dugijem čibucima lule, pa onako uhvativši se u kolo igraju pjevajući dva i dva:

Skoči kolo da skočimo,
Da bi nama u čas dobar
Našem bratu domaćinu
S svom gospodom naokolo! —
U Vukića Brankovića
Vranac konjic bez biljega,
Na čelo mu sjajan mjesec,
A u grivi vidra igra,
Iz kopita oganj dava.
Za njega mu niko ne zna,
Nego sestra Vidosava,
Koja mu je zob davala
Iv leđena srebrnoga;
S Vukićem se posvadila,
Caru ga je poviđela:
„Sultan-care gospodare,
„U Vukića brata moga
„Vranac konjic bez biljega,
„Na čelo mu sjajan mjesec,
„A u grivi vidra igra,
„Iz kopita oganj dava.“
Kad je care razumio,
Car Vukiću poručuje:
„O Vukiću slugo moja,
„Pošlji mene konja tvoga,

„Ja ću tebe i dva moja,
„I dva grada nevardana
„I dv'je mome neljubljene."
Kad je Vukić razumio,
Vukić caru poručuje:
„Sultan-care gospodare,
„Ne dam tebe konja moga,
„Da mi davaš i tri tvoja
„I tri grada nevardana
„I tri mome neljubljene.
„Zdravo bila glava moja,
„A pod njome vranac konjic,
„Konje ću ti otimati,
„Gradove ti osvojiti,
„Hoću mome obljubiti."
A sad skoči da skočimo,
Da vidimo ko će bolje,
Ko l' će bolje, ko li gore,
A ja viđu ko ne more,
Ko se skoro oženio,
Svakog dobra poželjeo,
I u selo jaranica,
I vezenih maramica.
Kolovođa diko naša,
Okom treni, kolom kreni,
Što l' ti kolo zadr'emalo,
Ali ti se umorilo ?

Dok muškarci ovako igraju i pjevaju, ženskinje objeduje, pa onda opet uhvate i one kolo te igrajući pjevaju dvije i dvije različne pjesme, a osobito ovu, kojom i nevjestu u kolo pozivaju:

U ime Boga, u čas dobar, sunce isteče,
Hod' u kolo, snaho naša, brijeme ti je,
Svekrovi ti redom sjede, dara čekaju.
Budi, snaho, sobom dobra, to su darovi.

I ovako redom pripijevaju da svekrva, zaove, jetrve, đeveri sjede i dara čekaju. I pošto je djeveri izvedu u kolo, pjevaju različne pjesme, a osobito ovu:

Petar se gradu falio:
„Ne ljepše ljubi od moje,
„Ni b'jele vile od gore."
Začu ga vila iz gore.
Panula Petru na dvore,
Dozivlje Petra imenom:
„Izidi amo, delijo!
„Izvedi tvoju ljubovcu,
„Koja je ljepša od mene,
„Od mene vile od gore."
Kada je Petar začuo,
Ufati ljubi za ruku,
Divno je Petarođede:
Ma joj je svila do zemlje,
A rusa kosa do bedre,
A drobni biser do pasa,
U uši zlatne brnjice;
Izvede ljubi pred dvore,
Triput je ljepša od vile.
Kad viđe vila istinu,
Onda mu vila govori:
„Mala ti fala, delijo!
„Ako t' je ljepša ljubovca
„Od mene vile od gore,

„A nju je majka rodila,
„U svilen povoj povila,
„Majčinim ml'jekom dojila;
„A mene vilu od gore,
„Mene je gora rodila,
„U zelen listak povila;
„Jutrenja rosa padala,
„Mene je vilu dojila;
„Od gore vjetric puvao,
„Mene je vilu šikao,
„To su mi bile dadije."

Iva ovoga igranja i pjevanja stari svat zapovjedi da se nosi barjak u crkvu, koji barjaktar uzevši pođu svi put crkve, a djevojke i mlade isprate ih malo pjevajući.

Kad svatovi barjak i maramu koju su za crkvu ponijeli od kuće djevojačke odnesu u crkvu, oni pred crkvom uhvate kolo, a mladoženja pošlje za njima vina da piju i oni i ostali ljudi koji se obično skupe kao da gledaju. Ondje svatovi igrajući pjevaju između ostalijeh i ovu pjesmu:

Vino piše tri delije
U stojnome Carigradu
U đevojke krčmarice,
Vino piše, ne platiše,
Što ne piše, to proliše.
Pošto viđe krčmarica,
Ona caru na plač pođe:
„Sultan-care gospodare,
„Dođoše mi tri delije,
„Baš u mene krčmarice,

„Vino piše, ne platiše,
„Što ne piše, to proliše.“
Kad je care razumio,
Krčmarici besjedio:
„Krčmarice, jadna bila!
„Kakve bjehu te delije?“
Krčmarica odgovara:
„Jedno bješe taj delija
„S’jede brade do pojasa,
„Drugo bješe taj delija
„Crna brka do ramena,
„Treće bješe taj delija
„Mlado momče golobrače.“
Kad je care razumio,
Krčmarici besjedio:
„Što je bio taj delija
„S’jede brade do pojasa,
„To je bio Ugrin Janko;
„Što je bio taj delija
„Crna brka do ramena,
„To je bio Kraljić Marko;
„Što l’ je bio taj delija
„Mlado momče golobrače,
„To je bio ban Sekule.
„Neg’ ču li me krčmarice,
„Kad ti dođu te delije,
„Podaj njima piti vina,
„Vina dosta izobila,
„Ne išt’ pare ni dinara;
„Dođi mene na divane,
„Ja ću tebe platit’ vino.“

Vraćajući se ispred crkve k mladoženji na ve-

ceru kad budu preko pjace, barjaktar valja sve svatove iz svoje kese da časti kakijem pićem, vinom ili rakijom, ko što hoće.

Gotovo na svršetku večere povade djeveri s djevojkom iz skrinje sve darove koje je ona iz roda donijela, i donesavši ih k trpezi, stane ih ona razdavati: kumu u marami zavijenu sašivenu košulju i ličnjak s cvijećem, svekru i svekrvi u marami po košulju nesašivenu, djeverima i mladoženji u marami po košulju sašivenu, jetrvama i zaovama po bijelu maramu ili po šarenu traversu, a malijem djevojčicama od kuće i rodbine crvene gurđele a ostalijem svatovima po pozlaćen cvijet. Kad kum svoj dar primi, on dade kumi na bardaku vina krišku hljeba i u njoj zaboden cekin ili dva, ili prema tome zlatan prsten, za koje mu kuma poklonivši se poljubi ruku i donese mu onaj isti bardak drugoga vina i na njemu šipak.

Pošto se darovi tako razdijele, stari svat napije zdravicu *za cvjetova i darova*: „Za zdravlje „ovijeh ćetova i darova! vazda se u zdravlju sasta„jali, u ljubavi življeli, darovima se darivali, a „ćetovima kitili, mi i naša đeca, ako Bog da!“

Po večeri igraju se igre svakojake, pa tek oko ponoći odlaze kućama osim onijeh koji su od bliže rodbine ili koji su sa strane došli u prijatelje. Na polasku puca se opet iz pušaka, a nevjesta isprativši malo kuma daruje mu maramu i tobolac sa zlatnijem kiticama, a on njoj cekin ili najmanje talijer; a kad se sjutradan kumovski dar pošalje za njim, on opet pošalje natrag dvije boce vina, samun kruha i ramo pečenoga mesa.

Kad bude vrijeme za spavanje, svekrva i njezina kći u nevjestinoj kamari legnu s nevjestom da spavaju, pa kad opaze da je nevjesta zaspala, one se polako izvuku i mjesto sebe pošalju mladoženju.

Od prije je i u Risnu bio običaj da tri prve noći djeveri spavaju s nevjestom, ali toga sad već nema.

Ujutru nevjesta ustane prije sviju i počevši od svekra i svekrve svima još u postelji nazove dobro jutro; po tom naloži vatru i pristavi kafu, i pripravi vodu za umivanje, po tom sa svojom zaovom ili jetrvom namjesti sve postelje osim svoje, a njezinu valja da namjesti svekrva ili zaove same. Kad bude kafa gotova, ona je da svakome osim svoga muža, a njemu kao od stida ne da.

Koji su od svatova zanoćili kod mladoženje, oni ujutru idu s djeverima i s nevjestom i još s drugijem djevojkama na najljepšu živu vodu. Putem momci pucaju iz pušaka a djevojke pjevaju različne pjesme, kao n. pr.

Snaha naša rano podranila
S đeverima na vodu studenu,
Susreli je dva sokola siva,
Dva sokola od babova dvora,
Viđela ih naša snaha draga,
Viđela ih pa ih poznavala,
Sokol'ma se smjerno poklanjaše.
Kad viđeše dva sokola siva,
Jedan graje, drugi progovara,
Snahi našoj riječ govorahu:
„Oj tako ti, prelijepa Stane!

„Tvoja te je majka pozdravila,
„Poslala je da te upitamo,
„Jel' t' u Kosta slično i obično."
Mlada Stane riječ progovara:
„O tako mi, dva sokola siva!
„Pozdravite moju milu majku,
„Pravo ćete njojzi kazivati,
„U Kosta m' je slično i obično,
„Slično mi je, sve mi sretno bilo!"

Kad dođu na vodu, pjeva se ova pjesmica:

Na jezero ladna voda,
Đe nevjeste sve dohode,
Sve nevjeste i đevojke.
Među njima snaha naša,
Na glavi joj zlatna kruna,
Dvije grinje od bisera
I dva prama suva zlata
I dva pera čanbelova.
Nad vodom se nadazrela,
U vodu joj kruna pala
I dv'je grinje od bisera
I dva prama suva zlata
I dva pera čanbelova.
Kad to viđe snaha naša,
Brže braću dozivala:
„Štitom vodu isekajte,
„Mačem travu okosite."
Kad su snahu braća čula,
Štitom vodu isekaše,
Mačem travu raskosiše,
Zlatnu krunu izvadiše,

Dvije grinje od bisera
I dva grama suva zlata
I dva pera čanbelova,
Snahi našoj darovaše.

Na vodi snaha natoči bardak vode i daje onima koji hoće da piju, a djever je triput prsne vodom po prsima. Po tom piju rakiju koju su ponijeli, i nevjesta se ljubi sa svima. Kad se vrate s vode, nevjesta nosi bardak pun vode, a djevojke pjevaju:

Snaha naša rano podranila
S đeverima na vodu studenu,
Da donese u dvor vode ladne.
Kad je Stane u dvor se vratila,
U dvoru je sreću dijelila:
Svekrovima daleko praćenje,
Svekrvama neodgovaranje,
Đeverima hitro poslušanje,
Jetrvama divno milovanje,
Zaovama divno dočekanje.

Mladi Kosto dvore sagradio,
A pred dvore zelene naranče,
I u dvore sofre postavio,
I za sofre stole namjestio,
A na sofre zlatne gvantijere,
Na nju meće kupe i finčane,
A u kupe kafe i rakije,
A na dvore stupce pozlaćene,
A na stupce svilene sagove,
A na njima rumene ružice.
Što s' u dvore sofre pozlaćene

I za sofre stoli postavljeni,
Što na sofru zlatne gvantijere,
To su snahi mila braća došla;
Što l' na dvore stupci pozlaćeni,
To su snahi od doma svekrovi;
Što l' na stupce svileni sagovi,
To su snahi milane svekrve;
Što l' na sagu rumene ružice,
To su snahi milani đeveri;
Što l' pred dvore zelene naranče,
To su snahi milane zaove;
Što l' je ono kafa i rakija,
To su snahi milane jetrve.

Ovu gornju pjesmicu pjevaju i kad dođu nevjesti iz roda u pohode ovi isti dan.

Polećela dva sokola siva
Od Stanina mila roda svoga.
Ma se Stane upoznala u nje,
Sa suzama njima progovara:
„O Boga vi, dva sokola siva!
„Jeste l' sada od babova dvora ?
„Viđeste li oca mi i majku ?
„Jesu l' svoje suze otirali
„Što su za me jučer isplakali ?"
A sokoli Stani govorahu:
„O Boga ni, prelijepa Stane,
„Mi smo sada od babova dvora,
„Od babova dvora bijeloga:
„Nas je posla' i otac i majka,
„I tebe su, Stane, pozdravljali,
„Još da bismo tebe upitali,

„Jel' t' u Kosta slično i obično."
Tako ona njima odgovara:
„Pojte s Bogom dva siva sokola,
„Pozdrav'te mi i baba i majku,
„I ovako njima govorite:
„U Kosta je slično i obično,
„Tek da Bog da da mi bude sretno."

Po drugijem krajevima naroda našega, osobito u nas, u *pohode* se ide poslije nekoliko dana, a gdješto i nedjelja; ali u Risnu prvi dan poslije svadbe ide se od roda djevojačkoga nevjesti u *pohode*, a sjutradan od kuće mladoženjine tazbini u *prvičje*.

U *pohode* ide nevjestin otac, mati, brat, ujak i koji rođak. Oni obučeni u stajaće haljine idući ne pjevaju, nego meću puške od svoje kuće do zetove. Osim ostalijeh darova pohođani nose veliki kolač kruha i nekuhan pršut. Kad dođu onamo, punica daruje oca mladoženjina ličnjakom, njegovu ženu bijelom maramom, zeta košuljom sašivenom, brata mu vezenom maramom, rođacima da po duvankesu, sestrama po traversu, ženskinju iz rodbine po komad sapuna, a malijem djevojčicama po gurđelu na grančici od naranče, a najposlije svojoj kćeri lijepu navezenu košulju, koju joj je tajno pripravila za ovda. Pošto se ovi darovi razdadu, onda počnu piti rakiju, jesti slatkiša, a po tom i objedovati. Kao što je po svemu narodu našemu običaj da se prijatelji i gosti na jelu nude, tako i ovdje za objedom domaćin nudi pohođane, a osobito nevjesta oca i majku. Po objedu nevjesta opet nad umivaonicom poljeva te umivaju ruke, i svako od njih valja opet da

joj baci što u vodu. Za večerom, koja se počinje kako se smrkne, zet daruje punici komad sapuna i u njemu zadjeven dukat, a otac njegov ostalijem pohođanima po vezenu maramu i po grančicu cvijeća.

Na polasku svaki od pohođana dade nevjesti što u novcu, a mati joj zlatan prsten natakne na ruku, i pošto se tako s pucnjavom pušaka rastanu, dozivaju ih dokle se god mogu čuti i razumjeti, i iz pušaka pozdravljaju. Za pohođanima zet odmah pošalje samun kruha, ramo pečeno s nekoliko šipaka, naranača i kojekakijeh slatkiša.

U *prvičje* ide mladoženja s nevjestom, sa svojijem ocem, s materom, ujakom, s bratom i drugom bližom rodbinom. Djever ne vodi nevjeste za ruku, nego sama ide najzadnja iza sviju poklanjajući se prema svakome koga sretnu. I onamo se časte i daruju i ispraćaju od prilike kao i u pohodima, samo što se na rastanku ne daruju.

Iza svega ovoga valja još nevjestu u prvu nedjelju ili na kakav praznik poslije svadbe voditi u crkvu, i ovo je posao samo ženski, a muškarci se ni od jedne strane unj ne miješaju. Svekrva objavi naprijed na jedan ili dva dana rodbini svojoj i nevjestinoj u koji će se dan nevjesta voditi u crkvu. Onaj dan ujutru iskupe se sve pozvate žene u stajaće haljine obučene i nakićene kod nevjeste, a nju zaova i još kakva u tom poslu vješta žena obuku u najljepše haljine kao što su i vjenčane: na glavu joj načine *kukuljicu* (od njezine kose, u koju se pozadijeva oko 200 igala sa šupljijem od srebra ispletenijem i pozlaćenijem glavama), u uši brnjice s biserom, za uši dva cvijeta od srme, o vratu *kor-*

dun (zlatan sindžirić koji je zavijen oko vrata nekoliko puta i po tom sa zlatnom kolajnom visi niz prsi do pojasa), na pleći _kamižolu_ ili koret od crvene kadife sa šest srebrnijeh a i pozlaćenijeh putaca niz prsi, a sa 12 na rukavima, svrh toga _bran_ (dugačku haljinu) i po ovoj odozgo zlatom vezenu maramu preko pleća, dolje _traversu,_ oko sebe _ćemer_ (pojas od srebrnijeh i pozlaćenijeh ploča, o kojemu na srebrnu sindžiriću visi britva s desne strane do sniže koljena); _srdašce_ (ispleteno od srebra i iskićeno biserom koje s naličja ima dvije kuke te se njima skuči košulja na prsima); s obje strane prsiju _ambreše_ (četiri srebrne i pozlaćene ploče koliko talijer, koje su između sebe bioćuzima sastavljene, a krajnje imaju po kuku te se za haljinu pripnu); na noge _bječve_ od crvene svile i _crevle_ crvene.

Pošto je ovako obuku, upute se po dvije poredo pred leturđiju k crkvi: naprijed idu najstarije, a ostale po redu za njima, a nevjesta sa zaovom u srijedi držeći se za ruke. Kogagod putem sretnu, svakom se obje poklone, i sa ženskinjem po tri puta poljube. U crkvi najprije cjeluju ikone, i nevjesta na crkveni pjat metne talijer ili najmanje forintu, po tom se i ondje s poklonima nevjesta i zaova ižljube sa svima ženama koje zastanu ili koje dođu do leturđije.

Poslije leturđije nevjesta i zaova stanu kod vrata crkvenijeh te se muškarcima poklanjaju, i ljube sa ženama i djevojkama s kojijem prije nijesu. Mladoženja od kuće ili s pjace pošlje rakije te se njom i slatkišima, koji se ponesu od obje

strane, počaste pred crkvom i one i ostale sve žene koje se s njima pomiješaju. Kad se iz crkve vrate k mladoženjinoj kući, i ondje ih dočekaju nanovo s rakijom i sa slatkišima. Po tom gdjekoje otidu kući a svojte i bliža rodbina ostanu na objedu, za kojijem nevjesta daruje zaovi lijepu traversu, a onoj koja je pomagala oblačiti je lijepu bijelu maramu.

Obično se misli da je nevjesta do ovoga dana još jednako djevojka, a poslije toga tek da će prestati biti; i za to sjutradan već ne nosi vijenaca i ne poklanja se do zemlje.

ZLATOJE.

Nova mlada ne smije (od stida) nikoga u kući zvati po imenu; za to je običaj da ona, pošto se dovede, svima kućanima (muškome i ženskom) nadjene nova imena (samo za sebe); tako n. p. nekoga zove (starije djetiće) šakom, nekog babom, nekog gospodinom (jeli otišao gospodin da doćera svinje?), nekog djeverom, a mlađe bratom, zlatojem, sokolom, miloštom, milojicom, i t. d.; žene gospom, mamom, majom, nakom, snašom, nevom; a djevojke ubavicom, ljepoticom, sekom, gospođicom, golubicom, i t. d.

SMRT.

Mati za sinom i sestra za bratom tuži kašto po dvije i po tri godine; kad je sama kod kuće, ili kad iziđe kud u polje, a ona tuži i nariče kao da pjeva. Dosta puta bi suza iz kamena udarila, kako žalostivo mati nariče za sinom, ili sestra za bratom. U Kastelima prijatelji ovoga koji umre, najme narikaču i pošalju mu kući, te ga žali i za njim nariče. U Paštrovićima i u Boci a i u Crnoj Gori ima naricanja na stihove kao pjesme. U sadašnje vrijeme sramota je ženi tužiti za mužem, a još veća isprošenoj djevojci za momkom; ali se u pjesmama pjeva da su i žene tužile za muževima i djevojke za momcima, n. p.

Puče puška iz kola drugoga
Te udari u kolu Damljana,
Damljan pade a ljuba dopade:
Moj Damljane, moje jarko sunce!
L'jepo ti me bješe obasjalo!
Al' mi brže za goricu zađe —

Marka žali i otac i majka,
A Andriju ni otac ni majka,
Nego jedna iz sela devojka,
Žalila ga, pa je govorila:
Jaoj Andro moje čisto zlato!
Ako bi te u rukave vezla,
Rukav će se odma izderati,
Pa će tvoje ime poginuti;

Ako bi te u pesmu pevala,
Pesma ide od usta do usta,
Pa će doći u pogana usta;
Ako bi te u knjigu pisala,
Knjiga ide od ruke do ruke,
Pa će doći u pogane ruke —

Bože mili! čuda velikoga!
Ko l' je ovo koga ožalio!
Il' je majka jedinoga sina?
Il' sestrica brata rođenoga?
Il' je snaa ručnoga đevera ?
Il' đevojka prvog zaručnika ? —

Pokajnice u Crnoj Gori i po njezinoj okolini zovu se čeljad koja žale i nariču za mrtvima. Osim kućana i obližnje rodbine pokojnikove pokajnice se zovu i njegova dalja rodbina i prijatelji i poznanici koji iz drugijeh sela ili prvi dan na pogreb ili drugi i treći idu kući njegovoj *na pokajanje.* Kad iz drugijeh mjesta idu muškarci na pokajanje, oni se poređaju jedan za drugijem zametnuvši puške naopako, a jednoga između sebe izberu te nariče i jauče iza glasa; kad se prikuče blizu groba ili kuće pokojnikove, onda potrče svi bez reda i zajauču u glas svi kako koji može. Kod kuće pokojnikove iznesu haljine i oružje te se nad tijem tuži. Kad se pokajnice vrate s groblja, kod kuće po kojnikove *daje se trpeza* (kao daća). Treće jutro idu obližnje

pokajnice na grob, gdje se poslije plača i jaukanja također pije i jede.

Po svemu je narodu našemu običaj, da se nariče ili tuži za mrtvima; no nigdje na drugome mjestu, osim Paštrovića, nijesam doznao, da ima *postojano* naricanje u *stihovima,* već kako ko osjeća i zna, onako i nariče. U Kastelima, pored mora između Spljeta i Trogira, imaju *narikače,* koje prijatelji i poznanici pokojnikovi *naimlju* i šalju mu kući, da ga žale; no ni one nemaju nikakvoga postojanoga naricanja, nego svaka pristupivši k mrtvacu počne s tijem: da ju je poslao taj i taj, da poplače toga i toga; pa onda, kako koja zna, nastavi hvalu mrtvome, žalost rodbine, i tako dalje do pozdrava pređašnjima mrtvima na onaj svijet. Paštrovići dakle jedini, koliko je meni do sad poznato, imaju nešto postojanoga naricanja u stihovima, koje žene od roda pokojnikova uhvativši se za ruke, kao u kolu, nad njime poklanjajući se zapijevaju: svaki se stih zapijeva po dvaput: jedna žena kao kolovođa, počinje a ostale joj pomažu, izgovarajući za njom kad po drugi put stih zapijeva samo pošljednju stopu od stiha (kao što se u Hrvatskoj i u Dalmaciji i u kolu pjeva). Na svršetku svakoga stiha dodaje se još prvi put: *„Ajme, bane!“* ili: *„Kuku, bane!“* *„Lele, bane!“* i t. d.; a po drugi put: *„E jaok!“* Da se i ovo naricanje ovako *ne* može za svakoga upotrebiti (n. p. za djecu, za žene i t. d.), to svaki može doznati: ovako se obično nariče za kućnijem starješinom, koji je i u selu bio znatan čovjek.

Ovo je Paštrovsko naricanje za mrtvima:

Nad mrtvacem u kući.

Dobro jutro za sva jutra! *)
Jesi l', bane, poručio
Po svem zboru Paštrovkome,
Po milijeh prijateljah,
Po b'jelijeh manastirah,
Po crkovnu tu gospodu?

E te želja obuzela
Na banove, na đedove,
Na te mudre roditelje
I na velju svojtu tvoju:
Na sinove, na stričeve,
I na milu braću tvoju,
Na banice, mile sestre **),
Sve si dobro učinio,
Ma si samo sagrešio,
Učinio velje jade,
Što ostavi muku tvoju:
Sve ostale mile tvoje;
Ko će šnjima upravljati?
Ko li će ih sjetovati?

Ko li mudru r'ječ izreći
Pred gospodom izabranom ?
Ti si mudra glava bio.

***) t. j. Ni jedno ti se jutro više ne će nazvati dobro jutro.**

****) t. j. Obuzela te želja za tvojima, koji su pomrli, pa si i ti umrъo, da se s njima sastaneš (?).**

Kad mrtvaca iznesu iz kuće.

Ge *) si, bane, uputio?
Zar u b'jelu manastiru,
Te su naša velja dobra? **)
Ali ti se ljuto bojim,
Da nam natrag ne ćeš doći,
Ti su puti nedohodi.
Ma li ti se s jadom molim,
Da se tamo ne zastojiš;
Da pozdraviš dosta dobra,
Što smo tamo opravili:
Kazuj, bane po istini,
Da smo jadni i žalosni,
E se za nas ne spominju,
Svojoj kući ne dohode,
Druge za nas ne pitaju.

Kad mu čitaju opijelo.

Ti se hoćeš dijeliti
Od svijeta bijeloga,
Od crkovne te gospode?
Nego, bane, ne zaborav'
Vrći ruku na baretu *),**
Te zafali svoj gospodi,

***) Ovo je pisato od jedne stare žene.**

****) Paštrovići se svi kopaju kod četiri manastira, između kojijeh su i u nurije razdijeljeni. *„Velja dobra“* znači: naši, koji su prije pomrli i ondje pokopani.**

*****) t. j. na *kapu* (Talijanski baretta).**

Toj gospodi crkovnojzi,
Koji za te Boga mole;
I ostaloj braći tvojoj,
Koji su se potrudili,
Tebe plačuć dopratili.
Još te, bane, s jadom molim,
Ah! za naša svaka dobra!
Kada, bane, tamo dođeš,
Ti ne nemoj bandunati. *)
Još te molim s jadovima,
Ah! za naša velja dobra!
Nemoj nam ih zagovorit',
Nego ćeš ih k nama spravit',
Da se željno izgrlimo,
(Crno svrći, b'jelo vrći)
I od plača ućešimo.

Nad grobom.

Jesu l' ovo tvoji dvori ?
Ljuto uski i tijesni,
A bez vrata i prozora;
Kako ćeš se obiknuti
Iza svakog dobra tvoga
Bez svjećice, bez stražice,
Bez družine izabrane,
Bez gospode zbora pune,
Bez ljubljenja i nuđenja,
I bez dobra svakojega?

***) t. j. *zaboraviti* od (Talijanski abbandonare).**

Ma li će te Bog pomoći,
E ćeš tamo dobra naći,
Divnu kitu svojte tvoje:
Nać' će tajka, nać' ćeš majku,
Imaš milu braću tvoju,
Koji će te dočekati,
U putu te susretati
I željno te zagrliti,
„Jesi l' trudan?" upitati,
I tebe će posaditi
U zlatnome svome stolu,
Pak će tebe prinijeti
Jedan imbrik ladne vode,
A u drugi rujna vina,
U trećemu kordijala, *)
Da im ljepše progovoriš,
Na pitanja odgovoriš.

Kad udovici meću maramu na glavu.

(na groblju odmah po pogrebu).

Što učinje velje jade
Mladoj tvojoj kukavici
Kojojzi si vjeru dao
Da je ne ćeš ostaviti?
Eto sada vjerom svrnu,
Jutros si je zacrnio:

***) *Kordijal*, od Talijansk. sordiale (Herzstärkung), ljekovito piće, što se osobito daje onome, koji padne u nesvijest, da bi došao k sebi.**

Nađede joj hudo ime,
Hudo ime, udovica,
Ge bi sjela, da ne sjede;
Ge bi pošla, da ne pođe;
Što bi rekla, da ne reče.
Ma te moli kukavica:
Ah! nemoj je bandunati
I za ljubav, što imaste,
Ni đečicu ludu tvoju,
Koji su te tatom zvali;
Ali ima uzdanicu
U tu tvoju mudru glavu,
Da je ne ćeš bandunati,
Ni ostalu muku tvoju
Kojuno si ti mučio
Od đeteta malenoga;
Ni sirotnu đecu tvoju
Bez nastave i nauke,
Bez celiva i grljenja
I bez svakog dobra tvoga.

Kad ko umre gdje na putu.

Crni vrane preletio
Preko mora duždevoga
Do kunfina Paštrovskoga,
A pr'o zbora Paštrovskoga,
I donese zle glasove:
Crnu knjigu pod krioce,

***) *Pr'o* mjesto *preo* (preko).**

Crnom bulom zabulana,
Da si bane preminuo
U dalekoj tuđoj zemlji,
I tuđi te oplakali,
Tuđa usta naljubila;
Sve si dobro učinio,
Ma si vrlo zaludio,
Što svoj braći ne poruči,
Da im išteš oproštenje,
I s baretom da zafališ.
Da li ti se ne ražali
Na svakoga od tvojijeh,
Što se smrti ne umoli,
Al' oružem ne obrani?
Da te pušti doma doći,
Da ti način učinimo,
I mrtva te naljubimo.

Mati nad sinom.

Što sam jadna majka dočekala,
E jaoh! *)
Da ja činim način sinu svome,
Što se jadna ja ne nadah majka
Da ću ovo nigda dočekati!
Mili Bože, nek je tebe fala!
Što m' ovako jadnu ucvijeli,
Da ja kukam sreću od napretka,
Od napretka, od srca svojega!

***) Ovo se dodaje poslije svake vrste ovoga razmjera.**

Drugo kao tješeći majku.

Ja sam ti se potežila,
sestro jadna!
Ljuto si me uboljela
od žalosti;
Jer si ovo dočekala,
mnogo jadna!
Da ti kukaš sreću tvoju
od napretka,
Od srčana srca tvoga,
bila jadna!
Koja rana lijek nema ?
vila u jad!
Svaka rana lijek ima,
sestro jadna!
A srčana lijek nema,
vila u jad!

Opet tako.

Ne mogu se načuditi,
brate, tebe!
Đe odusta majku tvoju
mnogo jadnu,
I odusta dom i kuću,
domu kuku!
I žalosnu vladu tvoju,
s jadom vlada!
U najviše nebrijeme,
bila jadna!

Đe ostade mnogo mlada,
prekukala!
I s nejakom đecom tvojom,
rano jaka!
Ko će đecu podignuti?
bila jadna!
Ko li će ih podraniti ?
rano ljuta!
Ko li školi naučiti ?
mnogo jadna!
Sirotinja često plače,
prekukala!
Često plače, brzo raste,
to moj jade!

Dvije i dvije.

Stan'te, druge, da se poslušamo,
Da o ovom jadu govorimo.
Jokica se na put opravljaše,
Za njim tamna majka pristajaše,
Tamna majka i braća žalosna,
I ljubovca mnogo žalostiva,
I ovako veli svoja majka:
„Kud si mi se opremio, sinko ?"
Braća vele: „Kud ćeš, naša diko?"
Svoja ljubi: „Đe ćeš, gospodare,
„Na tom tamo putu dalekome,
„Okleno se nikad ne dolazi ?
„S kim ćeš mene jadnu ostaviti ?"
Jokica se njima obrtaše,

I žalosnu riječ govoraše:
„Ne moj za mnom, majko, pristajati,
„Majko moja, i braćo rođena,
„I ljubovca moja premilosna!
„Ne mogu se natrag doma vratit',
„E ja odoh ovoj građevini,
„Nać' ću tamo tri grada careva,
„U prvome žarka sunca nema,
„U drugome ljeti vode nema,
„U trećemu zimi ognja nema,
„Tu ću vama vijek vjekovati."
Oh Jokica, žalosna ti majka!
Majka tvoja i braća rođena,
I ljubovca mnogo žalostiva!

Opet tako.

Odmetnu se kućni starješina
Iz ovoga doma žalosnoga,
Za njim stara majka pristajaše,
Te ga s jadom ona zaklinjaše,
Da ne ide tamo na te pute,
I ovako njemu govoraše:
„O Jokica, sinko, dobro moje!
„Kom ostavljaš tvoju jadnu majku
„I žalosnu vjerenu ljubovcu,
„Ucvjeljenu braću i sestrice
„I nesrećnu đecu tvoju ludu?"
On se njojzi s jadom obrtaše,
I ovako majci govoraše:
„O tako mi, moja stara majko!

„Teb' ostavljam tvojoj đeci miloj,
„A ljubovcu miloj đeci svojoj,
„Moju braću bijelome danku
„A sestrice u svoje domove.
„Mene valja tamo putovati,
„Tamo mene boljeg dobra kažu,
„Kažu tamo do tri b'jela grada;
„U jednome žarko sunce sjaje,
„To je mene danas potamnjelo;
„U drugome ljuta guja spava,
„Koja će mi popit' oči crne;
„U trećemu crnu zimu kažu,
„U tome ću vazda zimovati,
„U studenoj vodi ogreznuti."
Po sad ovom domu na veselje!

Opet tako.

Prosuo se biser po grohotu,
Ma se saže Jokičina majka,
Jadna majka i tamna ljubovca,
Da pokupe biser po grohotu;
Iz grohota udari ih zmija,
Koja im je oči izvadila
I Jokicu s smrti sastavila.
Kad Jokicu rane dopanuše,
Tamnoj majci oči ispanuše,
A ljubovci srce izvadiše,
Braći svojoj krila oblomiše.
Aoh Jokica, žalosna ti majka!
I ljubovca u jad ostanula!

Koja će ti tamnjet' u tamninu
Prijed, brate, reda i bremena.

Opet tako.

Bojno koplje u planini staše,
Sva planina od njega se sjaše.
Tu Jokica bolan bolovaše:
K njem' dolazi sura tica vrane,
I u kljun mu vode donošaše,
Te mu smrtna usta kvasijaše;
Jokica ga Bogom zaklinjaše:
„E za boga, sura tica vrane!
„Ti poleti do dvora mojega,
„Te ti reci jadnoj mojoj majci,
„Jadnoj majci, i braći žalosnoj,
„I ljubovci mojoj ojađeloj,
„Da su mene rane dopanule,
„Da me drugo pričekati ne će,
„Ni da će me očima viđeti."
Posluša ga sura tica vrane,
I ona je za Boga ajala,
Jokičinu dvoru poletnula,
I dozivlje Jokičinu majku:
„Zlo ti jutro, Jokičina majko:
„Jokicu su rane dopanule,
„I boluje bez nikoga svoga."
Majka veli: „Kuku majci, sinko!"
Braća vele: „Kuku, naše krilo!
„Na junaštvo svuđe od osvete!"
Jadna ljubi: „Aoh moja diko!"

Opet tako.

Jaoh porastao zelen bore
U Jokice pred bijele dvore,
Pustio je grane na sve strane,
O njima su ključi od pazara;
Jaoh Jokica, delijo pazara!
Ostade ti prežalosna majka;
Kako će ti mladost pregorjeti,
Braća tvoja lijepu osvetu,
A ljubovca takog gospodara?

Opet tako.

Stan'te malo bolje i starije,
Da vas malo jadna odmijenim.
Što si mi se oborio,
moj delijo!
Što li ljepše izodio,
oh je mene!
Uođelu delijnskome,
moj sokole!
U oružju junačkome,
moj junače?
Kako da ćeš u svatove,
divni svate!
Za đevera uz đevojku,
za tebe je!
Strašno li te pregledati,
diko brate!
Jadno li te pregorjeti,
ja ti jadna!

Siv sokole šestokrili,
brate srećo!
Bratska sabljo samokova,
moj Lazare!
Zlatni stupče vas do neba,
brate rode!
Moje sunce od istoka,
moj Lazare!
Što si mi se ti ponio?
moj ponose!
E ćeš tamo dobra naći,
dobra srećo!
Od tvog roda glasitoga,
glasit brate!
Sve crkovne sveštenike,
od mog roda,
I zemaljske kapetane,
sokolove.
Da ih počnem spominjati,
gore mene!
Od sabaja jutrašnjega,
zlo mi jutro!
Do zapada sunašnjega,
žlje mi sadek!
Ne bi sestra pobrojala
mnoge jade,
Što sam jadna izgubila,
prekukala!
Ah crkovne sveštenike,
oh stričevi!
Popa Vuka i Nikolu,
jadnoj mene!

Popa Sima i Komnena,
oba dobra,
Za sve rane što su jade,
ja kukala!
Popa Jova, svakom mila,
bane pope!
Što ostavi svoju kuću,
kuću kući!
I nejaku đecu svoju,
jaok mene!
Ma iskoči opet slava,
slava Bogu!
Te se đeca podigoše,
Bogu ruke!
Sad se Lazo tebe molim,
moj sokole!
Kad otideš kroz gradova,
grade brate!
Kroz gradove tamo tuđe,
tužnoj mene!
I okupiš braću tvoju,
skupna glavo!
Kad budete na vijeću,
diko brate!
Biće kita sokolova,
soko rode!
Š njima će ti dika biti,
moja diko!
Ti si vazda bratski bio,
bratska glavo!
Sv'jeh nauči i nakaraj,
moj sokole!

Moga Sima i Bogdana
za najviše,
E su kuće zatrnuli,
u dom kuku!
Ostaše im tužne sestre,
prekukale!
Bez zakletve do kamena,
kami njima!

Kad mrtvaca ponesu iz kuće.

Vijećala gospoda banovi
Na utoku mora debeloga:
„Kome ćemo dati banovinu?“
Starom Joku srebrnu baketu *),
Ristu daše ćurka zelenoga,
Jovu daše toke na ramena,
A Luketi sablje pozlaćene,
A Miću mi kalpak pokloniše,
A Jokici crnoga barjaka,
Da ga vije, žalosna mu majka,
Žalosna mu majka i ljubovca!

Kad se poslije ukopa vrati pop u kuću, mati ili žena pokojnikova panuvši mu na noge:

Sad što ću ti, Bogom sveštеniče!
Kako ću se u jad razabrati,

***) Joko je otac pokojnika Jokice, a ostali su mu stričevi i druga bliža rodbina. *Baketa* je riječ Talijanska i znači *štap*, i Joku se to daje kao da bude starješina i da upravlja; jer kad ko do smrti bude kakav starješina u opštini (n. p. kapetan), kaže se: умгъо *pod baketom*“.**

Kako li ću jadna ostanuti,
A od moje velike žalosti?
Što me ovo jadno čudo nađe,
Ovo jadno čudo iznenada;
Kako ću ti tužna s jadom vladat'?
Ko ć' uzdržat' ovu sirotinju?

Pop joj odgovori od prilike:

Svijetom se valja razabrati,
Svoju žalost valja pregorjeti.
Ko se rodi, svak će umrijeti,
Neko prije, a neko poslije;
Neg' se valja u jad razabrati
I čeljacu svoju utješiti.

Treći dan pokojniku na grobu.

S jadom sam ti na dvor došla,
jad je mene!
Da obidem bona tebe!
bore dome!
I da pitam jadna tebe,
mnogo jadna!
S čim si mi se ti ponio,
dobar dome!
E si dvore sagradio,
grade dome!
Nove dvore samotvore,
samo jadna!
Pa sam jutros doranila,
išla u jad!

Da te, dome, s jadom pitam,
dugo jadna!
Kako ti je u tamnilu,
tamnoj mene!
U tamnilu bez viđela,
viđ' me jadi!
Bez čestoga ponuđaja,
dome slavo!
Bez promjene čiste tvoje,
mnogo jadna!
Kuda li ću sad bez tebe?
srećo dome!
Kako ću ti u dom stajat' ?
s jadom stala!
Ludu đecu podizati,
prekukala!
Trajat mladost u neradost ?
znaš ti dome!
Evo idem kukavica
u dom kuku!
Kada dođem u dom tamni,
tamnoj mene!
Šta ću đeci kaživati,
đeci lele!
Kad me sretu đeca u put,
srećo moja!
E su đeca mila tebe,
diko mila!
Često plaču, sporo rastu,
čest moj jade!

Za popom Markom Komnenovićem iz Krivošija, kojega su sa još četiri Krivošijanina Turci Nikšićki u Omutiću ubili na vjeri **25.** *Januarija godine* **1849** *naricala udovica kapetana Risanskoga Anta Ćelovića, koji je s njime u velikoj ljubavi življeo.*

Svačemu se mogu čudit',
Ma se čudu ne iščudih,
Što s' učini, što s' ogradi
Od sokola popa Marka!
Ko prevari tebe, pope,
Mudra glavo izabrana,
I naš divni svešteniče,
Vrsni bane od krajine,
Oglašeni na sve strane ?
Kuku kući, kuku mjestu,
Ah bez tebe, mudri pope!
Ti im bješe upravitelj,
I savjetnik i branitelj
Kod gospode i kod braće;
Đegođ koji, ti si prvi
I junaštvom i besjedom.
Ne čudim se ja krniku,
Koji te je prevario
I na vjeru izmamio,
No se čudim tebe, pope,
Đe vjerova nevjerniku,
Te izgubi mudru glavu.
Da ja mogah doći tebe,
Da te, pope, ja ožalim,
I žalosna ja oplačem,

I da, pope, molim tebe,
Da pozdraviš dobra dosta,
Moga, pope, domaćina,
Tvog vazdašnjeg prijatelja,
Koji ste se milovali,
Na dogovor sastajali,
Da krajine vi branite,
Da o miru vi radite,
Kad se tamo sastanete
Na vijeću s banovima,
Molila bih tebe, pope,
Da okaraš sreću moju,
Što se tamo ustavio,
Što mi đecu zaustavi,
Što ih u dom on ne posla ;
E ih bješe ostavio,
Mješti njega u svom domu.
Ti si mudar i razuman,
Ja bih s' u te pouzdala,
Da bi mi ih ti doveo,
E ti basta, bane pope.
Al' evo nam zle uzdance!
Nemaš su što govoriti,
Na snagi ti glave nije,
Krnici je osjekoše,
Na gradove odniješe,
Te su grada okitili
Ah lijepom glavom tvojom,
I sveštenskom zlatnom bradom
I s junačkom tvojom braćom.

Na svršetku ovoga narodnog naricanja dodaću još iz *Gorskoga vijenca* vladike Crnogorskoga P. P. Nj. naricanje sestre Batrićeve za bratom. Ja ne ću reći da je ovo sestra Batrićeva ili druga kakva Crnogorka sve ovako složila ili namjestila, ali se za cijelo može kazati da ovdje nema ni jedne riječi koju pokajnice u Crnoj Gori nijesu govorile. Kamo sreća da svi naši spisatelji sva djela svoja, barem kad pišu o narodnijem stvarima, ovako pišu narodnijem duhom i jezikom! Onda bi se i njihove umotvorine po svijetu hvalile i slavile kao narodne što se hvale i slave. Evo toga naricanja:

Kuda si mi uletio,
moj sokole!
Od divnoga jata tvoga,
brate, rano!
Da l' nevjerne ne zna Turke,
Bog ih kleo!
E će tebe prevariti,
divna glavo;
Moj svijete izgubljeni,
sunce brate!
Moje rana bez prebola,
rano ljuta!
Moje oči izvađene,
očni vide!
Kome braću ti ostavi,
bratska hvalo!
I staroga baba Pera,
kuku Pero!
I tri mlade sestre tvoje,
kukavice!

Sedam snahah što ošiša?
njima prazno!
Što ne čuva mladu glavu?
ljudska vilo!
Što krvnika njom nasladi ?
bratska diko!
Na vjeru te posjekoše,
nevjernici!
Divno l' Travnik okitiše,
to platili!
Sa lijepom glavom tvojom,
kuku! lele!
Ko će čete sakupljati?
četovođa!
Ko l' krajini branit' krilo?
bratsko krilo!
Ko će Turske glave sjeći ?
ostra sabljo!
Da pogibe u boj ljuti,
ubojniče!
Đe se Srpski momci grabe,
mlado momče!
Oko glavah i oružja,
proste rane!
No na vjeru u nevjere,
vjerna glavo!
Da mi se je pomamiti,
sestri crnoj!
Da te kako zaboravim,
kukavica!
E prezgodna glava bješe,
mladi brate!

Da uz cara sjedijaše,
mudra glavo!
Šćaše carev vezir biti,
sestri tužnoj!
Da kod kralja sjedijaše,
moj mladiko!
Đeneral mu šćaše biti,
moja ružo!
Da se mogu razgovorit',
srce moje!
A sa mrtvom tvojom glavom,
kam da mi je!
Da ti crne oči viđu,
oči moje!
Da poljubim mrtvu glavu
mjesto brata,
Da očešljam dugi perčin,
jaoh meni!
I junačku čalmu svežem,
sestra grdna!
U krvničke sad si ruke,
platili te!
Nagrdiće krasnu glavu,
prekrvnici!
Ti ćeš mnogo braće naći,
kuku nama!
Biranijeh sokolovah,
kuku braćo!
Po bedemu od Travnika,
Bog ga kleo!
Glave bratske poznat' ne ćeš,
nama prazno!

Jere su ih nagrdili,
nevjernici!
Kud će tvoja mlada ljuba?
kuku njojzi!
Dvoje đece tvoje ludo ?
siročadi!
Što će jadni đed ti Bajko ?
moj Batriću!
Koji te je odnjivio,
teško njemu!
Proste tvoje ljute rane,
moj Batriću!
Al' ne prosti grdni jadi,
kuku rode!
E se zemlja sva isturči,
Bog je kleo!
Glavari se skamenili,
kam im u dom!

ZAGORSKE JAUKALICE.

Kad umre ili počine čovek najprije zakukaju braća pred kuću: „Kuku brate!" Sestre po kući: „„Kuku brate, dobro moje!" Otac i majka: „Kuku sine, srećo moja!" Po tome se iznađu koje dobro tuži i lijepo kite, za što je ko valjan, i počne ovako:

1.

Što si mi se položio, moj sokole!
Što prevari tvoju braću, braći lele!
I salomi krila braći, kuku brate!

2.

Nismo mnogo govorili, moj govore!
Ama pravo zborit' nije, moj sokole!
Ti si snagu salomio, moja diko!
A vijek si izgubio, moja rano!
A sreću si ostavio, moja srećo!
A kuću si zakućio, moj tečniče!

3.

Nije ti se načuditi, moj putniče!
Đe si tamo uitio, moj itniče!
Tamo kažu dva svijeta, moj svijetu!
I u njima dva cvijeta, moj cvijetu!
Raj je jedan, drugo divan, moj delija!
U raju je mjesto tebe, mudra glavo!
A divan ćeš prolaziti divna diko!
Naše stare pregledati, moj ugledu!
Braću Srblje naoditi, Srpska glavo!
Sve knezove i kmetove, stavni kmete!
I od mora vlasteline, moj vlastelu!

4.

Pravo tebe žalit nije, moj đevere!
Što izgubi mudros tvoju, aoh mene!
Ne bi munje od udarca, munjo Spale!
Ne bi puške iz busije, puklo srce!
Ne bi sablje od posjeka, sabljo Spale!
Ne bi rati uboite, moj đevere!
Da li i ti ne promisli, mudra glavo!

Je se rati zaratiše, mudri bane!
A zemlje se zamutiše, ljudca munjo!
Da li tebe nam ne pade, moj đevere!
Kad iđaše u vezira, moj delija!
Da u tebe testiv bješe, mudra glavo!
Kod vezira većil bješe, moja vilo!
Kod vladike emin bješe, moja falo!

5.

Stante malo bolje i starije,
I u mene jada ima:
Od glasita roda moga, rode braćo!
A moj Ćetko i Lazare, moj' dva bana!
Moj Andrija i Golube, moj' dva grada!
Moj Vasilju i Ilija, sablje dvije!
Još da može sestra zborit', sestri lele!
Ja vas ne bih iskitila, kitna braćo!
Da je zala crno more, crnoj mene!
Da je knjiga ravno polje, rano braćo!
Ja vas ne bih iskitila, kitna braćo!
A kamo li pobrojila, bojna braćo!
Al' bih jade pregorjela, sestra jadna!
Ma udari suva munja, udrila me!
Od zapada od Turaka, sestre tužne!
Te zavati kraj i ovce, krajičnici!
Od vas jade počiniše, sestre jadne!
Starješine isjekoše, stavna braćo!
Ludu đecu povedoše, srećo đeco!
Glave nose, roblje vode, rode braćo!
U vezira dovedoše, sestri lele!
Glave meću na gradove, grade Andro!

Moj meleme među braćom, moj Mićane!
Moj ugledu u momcima, moj Golube!
Moj delija pod sarukom, moj Ilija!
Moj lijepi čelebija, moj Vasilju!
Da li tebe žao ne bi, moj Golube!
Ah žalosne sestre tvoje, moj žalosti!
Ali ti se čudit' nije, moj golube!

E te Turci prevariše, Bog ih kleo!
Sve to braća boraviše, kuku braći!
No ne mogu jade tvoje, moj Lazare!
Naš lijepi vlasteline, mudra glavo!
Kad ti dođe u vezira, sestri lele!
Glave nosiš, roblje vodiš, brate rode!
Glave meću na gradove, sestri lele!
Đecu ludu u tamnicu, tamnoj sestri!
A tebe mi ispuštaše, blago sestri!
Vladici te opremiše, moja rano!

Kad ti dođe na temelju, sestri kuku!
Sestri kuku gologlavoj, lele brate!
Tu kukaju udovice, prekukale!
Pište majke samorane, samojadne.
Bogu bi se ražalilo, moj žalosti!
A nekmo li ne bi tebe, moj Lazare!
Pa ti pođe u vladike, sestri kuku!
Da mu kažeš naše jade, jad je mene!
Al' ne daše dva dželata, Bog ih kleo!
No ti glavu ugrabiše, glasni brate!
I braću ti objadiše, braćo rano!
Ama ti se čudit' nije, moj Lazare!
Ti si tamo braću našao, bracka falo!
Starješine, mlade momke, stavna braćo!
Ti si mudar i pametac, divna diko!

Tamo ćeš im način naći, brate Lazo!
Podaj što je za kojega, moj Lazare!
Ako bude u svatove, divni svate!
Golubu ćeš barjak dati, brate Lazo!
A Vasilja na muštuluk, sestri kuku!
A Mićuna prvijenca, prva braćo!
Š njime Sima za džilita, molim ti se!
A Iliju za đevera, moj Lazare!
A Andriju za vojvodu, falo braćo!
Metni Đetka starog svata, stavna braćo!
I još ću se molit' vama, braćo moja!
Da vi kuma obirate, birna braćo!
I Šćepana vi uzmite, moja srećo!
Jer je Šćepan zanatlija, moja diko!
U njega su mladi momci, valjaće vi!

6.

Moja munjo s vedra neba, Andro brate!
Moja sabljo pod okovom, Stanko brate!
Moj kućni temeljniče, moj Vasilju!
Moj lijepi čelebija, Šunjo rano!
Kad vas sestra zgledat' ćaše, gledna braćo!
A to sestri dika bješe, diko braćo!
E ti mjesto divno bješe, diko Andro!
Kod vojvode i srdara, Andro rano!
I to braći dika bješe, brate diko!
E na tebe čudo bješe, čud je mene!
Na plećima oklop bješe, oh je mene!
Na glavi ti saruk bješe, sabljo Andro!
Sve to braći dika bješe, sestri lele!
Nego ću se molit' tebe, Andro brate!

Za Jokicu za našega, Andro rano!
Da nam tamo ne zastoji, moj Jokica!
Lude su mu starješine, tavnoj mene!
Ovce su mu bez čobana, moj Jokica!
A planine bez pandura, moj pandure!
U domu mu mlada vlada, moj vladaru!
A u nje su đeca luda, zna Jokica!
Strah je mene i bojim se, sestri lele!
Da ti đecu ne ostavi, kuku mene!
Da ti temelj ne upušti, oh je mene!

Po tome ga ponesu crkvi na nosila, i za njime pokajnice tuže i leleču.

7.

Đe si mi se podigao?
Moj sokole!
S tobom ide brata dosta,
Bratsko krilo!
Al ti glasi dopadoše ?
Naš delijo!
Đe se zemlja uznijela,
Uk je nama,
Da te Turci ne prevare,
Bog ih kleo!
Da ti ovce ne pojave,
Peik Perko!
Pa okupi braću tvoju,
Kuku braći!
El gledaju zlu biljegu,
Zlo je njima.

Đe ne kaza njima ništa,
Brate Perko!
Pa se jesu prepanuli,
Peik Perko!
Đe im ideš bez oružja,
Ružo Perko!
Čude ti se plemenici,
Peik Pero!
Mlogi tvoji ljubavnici,
Mudra glavo!
Đe im ideš, a ne zboriš,
Zborna glavo!
Pa pitaju braću tvoju,
Ok naš brate!
Đe ste Perka opravili?
Kuku brate!
Bez pusata i oružja,
Ružo moja!
Majka poče progovarat':
Njojzi prazno!
O delio sinko Perko,
Mene lele!
Koliko te braća zovu,
Sinko Perko!
I tebe se mnogo čude,
Jad je čuo!
Što im ništa ne kažuješ,
Kuku sinko!
Đe te majka opremila,
Kuku majci!
Bez oružja delinskoga,
Moj delijo!

I sama se majka čudi,
Jad je čuo!
Đe je sina opremila,
Kuku sinko!
Al' se nije naučila,
Jad je čuo!
Da je čedo ne upita,
Kuku majci!
Jel za majke dobar bješe,
Dobro moje!
A za braće uzdan bješe,
Brate rano!
Pa se jutros začudiše,
Jad ih čuo!
Što s' učini, što s' ogradi,
Grade brate!
Đe im ode bez pitanja,
Bili jadni!
To je svakom neobično,
Kuku nama!
To je svakom na te žao,
Ja žalosna!

Dok se čita opijelo kopaju mu grob jedni a jedni razgovaraju njegovu čeljad i porodicu. Pošto pop izađe iz crkve, pušti po dva čoveka da čuvaju one pokajnice, sestre i ostale srodne, koje lijepo za-činu da nad njim protuže, i u onome jadu da se koja ne ubije i ogrebene, da ga ne iskrvave. Ona što najljepše zna kititi, sjede mu više glave, a ostale sve redom oko njega, pa počne ovako iza glasa najprije:

8.

Što si mi se položio? moj delijo!
Što nijesi na nogama ? nama prazno!
S ovom braćom na divanu, diko naša!
Ili si se posilio, silna glavo!
Će ti braća dvore grade, grade brate!
Tavne dvore bez pendžera, Perko brate!
Biće tebe neobično, oči moje!
Kuća ti je neobična, kuku brate!
No se čude braća tebe, brate Perko!
Što prevari mladost tvoju, mnogo jadne!
Bez nikakva milovanja, mili brate!
Kad to kome viđet' ćaše, jad me viđe!
Ćaše braći vazda reći, nareklo me!
Jadna onog običaja, braćo moja!
Što smo mladi i krilati, bratska krilo!
Đe će svaki okapati, kuku brate!
Svak je na te pomislio, mili brate!
Da ti smrca nije mila, mili jade!
Prije roka i zemana, crna zemljo!
Što privati dobra naša? Bog te kleo!
Od postanja do nestanja, stala s jadom!
I još ne bi nigda sita, ne bilo te!
Što privati dobra dosta, kuku nama!
Našu braću i stričeve, kuku braćo!
I lijepe roditelje, kuku rode!
I banove kapetane, kam da mi je!
I pastire sveštenike, pala s jadom!
Naše sestre i nevjeste, kuku nama!
I ostalog dobra dosta, kuku dobro!
I suviše oči naše, oči Perko!

Što izvadi majci oči, kuku majci!
I salomi krila braći, kuku brate!
I poruši sestru tvoju, sestri lele!
Snaje ti se porušile, peik Perko!
Na te često pogleduju, diko Perko!
Kad ćeš koju zagrliti, kam da im je!
Ele si ih naučio, uk je njima!
Svakog svoga milujući, mili brate!

Onda ustanu ljudi i pokajnice dižu, braća i rođaci dođu i na nosila mrtvaca iz crkve iznesu na grob, i oni ga metnu u grob, i krionicama pokriju, pa se ubiju šakama i izgrebu po obrazu, a drugi priskoče te ih iz groba izvuku, i grob napune zemljom. Posle tu piju rakije, jedu kruva, zoblju panaije, — koljiva — a kad se mrsi, jedu i mesa i piju vina. A majka ili sestra, snaha ili rodica počne tužiti:

9.

Jel' ti sade neobično, brate Perko!
U zemljici pod kamenom, kami nama!
Što ostavi majku tvoju ? majci kami!
Liš ostalog dobra svoga, dobra glavo!
Što ošiša sestre svoje, brate rano!
Slomi braći radovanje, bratska rano!
Bez prebola do vijeka, kuku brate!
Ti pelivan bratski beše, peik Pero!
Od potoči prvi vazda, prvi jade!
Od pandura buljubaša, naš sokole!
A plemenska uzdanica, uk ti majci!

Sirotno je pleme naše, brate rano!
Bez takije sokolova, soko Pero!
Tamo ćeš ti dosta naći, za jad nama!
Sokolova pod krilima, krilo naše!
Da ih počneš jadovati, u jad mi je!
Za tri danka bez prestanka, stala s jadom!
Ne bih dobra izjadila, bila jadna!
Što ih možeš upaziti, uk je nama!
Što od krvi utekoše, brate rano!
Sve od bratstva braća tvoja, brate Perko!
Sad su neđe u svijetu, kuku mene!
Pa ih jadna zaboravljah, u jad za me!
Glajuć tebe pod oružjem, ružo moja!
Sve krajeve uvatio, bratska rano!
Sve si jade ponovio, novi jadi!
Živa srca obranio, rano Perko!
Bez prebola do vijeka, peik Pero!

Posle idu doma, i putem sve kukaju ovako:

„Kuku Perko, oči izvađene!
„Kuku brate, krilo salomljeno!
„Kuku brate prestriženi!
„Kome će ti svijetlo oružje?
„Da ti tamni u sirotnu dvoru,
„Kao tvoje u zemljici lice.“

Kad dođu kući, iznesu pokojnikaođelo i oružje pred pokajnice i nad njim biju se i grebu, pa snahe protuže ovako:

„Kuku dobro milovanje!
„Ko će snaje milovati ?
„Ko l’ im prsten sakovati?

„Koga li će dočekati
„Iz putova dalekije?
„Ko l' im milos donijeti?
„Ko li snaje darovati ?
„Kako si nas naučio.
„Al' s' uzdaju snaje tvoje!
„Da ćeš nama dolećeti,
„Pod oružjem svijetlijem,
„Kućna vrata zađeniti
„I svijeh nas obradovat',
Ružo divna!"

Sestre i rodice.

Kuku brate, rano naša,
Naše oči izvađene!
Naše dobro izgubljeno!
Ko će sestre razgovorit'?
Ko li kojoj način naći ?

Od svakoga razgovora,
Rode brate!
Sestre su ti na udaju,
Uk je nama!
Bez takije sokolova,
Soko rode!
Mi smo dobro izgubile,
Kuku nama!
Od bratinskog milovanja,
Mili brate!
Dosta će nam na um panut',
Pala s jadom!

Ko će sestre razgovorit' ?
Gore im je!
Ko l' ih u rod dočekati?
Jad ih čuo!
Ti zakletva naša bješe!
Bile jadne!
Kad ti sestre doma pođu,
Brate rano!
Svašto ide sa zemanom,
Kuku mene!
I nebesni milosnici,
Mili brate!
I zemaljski blagi danci,
Dobro moje!
Sestra će te često gledat',
Jad je vide!
Kad ćeš doći na biljegu,
Biran brate!
Kako si je naučio,
Uk je mene!
Milos sestram donijeti,
Kami nama!
Liš ostale braće naše,
Brate rano!
Njima ću se privijati,
Brate Pero!
A u tebe dosta uzdat',
Uk je mene!
Neć li sestre obradovat',
Rano moja!

Pa onda majka zatuži, i razgovara kćeri, sinove i snahe ovako:

Stante malo, đeco moja!
Ćaše majka jade kazat':
Svako će se ravgovorit',
Kuku sinko!
Držat' volju za nevolju,
Jaok mene!
Svoja braća sa mladosti,
Oči moje!
I oruž'jem svijetlijem,
Moj sokole!
Svoje nosit', tvoje glati,
Jaok majci!
Te ti tamni u dvorove,
Kuku sinko!
To su majci viši jadi,
Jad joj i jes!
Nego rane sina moga,
Kuku sinko!
Što se nije naučila,
Oh ti majci!
Glat' oruž'je sina moga,
Ružo moja!
Te mu tamni u dvorove,
Tamna majka!
Nego sinu orašenu,
Rano sinko!
Pored stada po planina,
Stala s' jadom!
S tobom mnogi porednici,
Sinko Perko!

Često tebe klikujući,
Kuku mene!
Kako svoju uzdanicu,
Uk ti majci!
Kad je kome za nevolju,
Jaoh mene!
Od potoči i uranka,
Rane Sinko!
Najprvog te vazda viču,
Prvi jadi!
Sve za gore majci tvojoj,
Kuku sinko!

Po tome tu noće, i iz kućah komšinskijeh i od svojte donose rakiju i svakojakog jela, kao mesa i sira, ponude, i razgovaraju onu čeljad sirotnu, i jutro u zoru zakukaju i zatuže po desetak žena, i tužeći krenu iz kuće na grob, pa redom svaka govori ono, što najprva počinje.

Jutros majka uranila,
Rano Pero!
Pogledala na sve strane,
Stala s jadom!
Kad će sina ugledati,
Uk moj Pero!
Čekaju te braća tvoja,
Bracka rano!
Kad ćeš braći dolećeti,
Krilo bracko!
Kućna vrata zaseniti,
Kuku braći!

Jutros ti se mnogo čude,
Jad ih čuo!
Što te brate ustavilo,
Uk ti majci!
Čekaju te porednici,
Rano moja!
Da izgonim stado tvoje,
Stala s jadom!
Pa se braća potežila,
Brate Pero!
Đe im juče stanak bješe,
Stali s jadom!
S plemenitom braćom mlogom,
Mlogi jadi!
Je l' se kune majka tvoja,
Manje njojzi!
Da te juče opazila,
Pala s jadom!
Među braćom na divanu,
Diko Perko!
Pod pusatom i oružjem,
Ružo moja!
Pa ti idu da obidu,
Bila jadna!
Da te nije zaboljelo,
Bolan brate!
E ti peik vazda bješe,
Peik Pero!

Na grob kad dođu najpre panu braća i rođaci i proplaču, pa onda panu po grobu sestre, majka i rodice; a ljudi ih drže, da se ne grebu i ne biju, i

da kose ne čupaju i ne strižu. Posle koja je najglasnija ovako protuži:

Što si mi se pridocnio ?
Dugi jadi!
Čude ti se braća tvoja,
Brate rano!
Prvi tvoji porednici,
Brate Pero!
Je l' te nije na biljegi,
Bila jadna!
Kako si se naučio,
Uk je nama!
Prijed roka i zemana,
Kuku mene!
Od poštenja i uzdanja,
Uk ti majci!
Dobro mudar i razuman,
Rano moja!
Je l' bez neke nije tebe,
Kuku mene!
No se jeste potežile,
Perko diko!
Prijed zore doranile,
Rano Pero!
Da te molim i zakunem,
Diko naša!
Da mi jutros progovoriš,
Kuku mene!
Što te tamo zaustavi,
Uk ti majci!
Al' te rane oboriše,
Bore brate!

Da nam kažeš i narediš,
Nareklo nas!
Što ti hoće za ponuda ?
Dugi jade!
Zar se jesi posilio ?
Silna glavo!
Đe si dvore sagradio,
Grade brate!
Bez prozora i pendžera,
Peik Pero!
Što ne kažeš braći tvojoj,
Brate rano!
Jer je danas ne obično,
Oči moje!
Studno doba od godine,
Kuku mene!
Da ti zima ne naudi,
Uk moj Pero!
Braća su se zamislila,
Mili jade!
Što im ne ćeš progovorit',
Gore im je!
Štogođ braći narediti,
Nareklo me!

Posle sestre zakukaju:

Kuku brate, dobro moje!
Moje oči izvađene,
Moje dobro izgubljeno,
Moje sunce ogrijano,
A sad ti je potamnjelo!

Pa onda kite tu grob šapcima, narančama, i po jednu kitu — granu zelenu — nakite i narese svakojakim crnim krpicama, i šišaju sestre i rodice kose, one vitice do uva, te meću na istoj kiti. Otole se vrate doma, i kadgod im dođu pokajnice, dorane im oružje pokojnikovo, i na njemu tuže.

Gdjekoja udovica za mužem, metnuvši ruke među koljena, kuka i ovako:

Što će ova crna kukavica ?
Bez dolazka i primaka,
Kuku meni!

U Luštici za korotu pošlju ženu odmah kad joj muž umre u pašu za stokom za jednu godinu.

TUŽBALICA

jedne Budvanke nad pok. G. Jakovom Vickovićem, vlastelinom Budvanskim, kad je na sred kuće mrtav ležao pred 50—60 otličnijeh lica.

Obasjalo žarko sunce,
Sunce kume!
Na ognjište ugašeno *),
Dom ti jadan!
Kada zasja tad i zađe,
Zlo mi jutros!
Tebe videć, lelek čujuć,
Lele kume!

***) Znači iskopala mu se kuća, jer je bio jedinak u majke i jedan jediniti od ove familije.**

Kroz svu Budvu žaleć tebe,
Žlje da mi je!
Sakri zrake u oblake,
Viđ' o Bože!
Prosu rosu mjesto suva,
Aoh lele!
Mjesec stade za gorama,
Gore meni!
I danica na istoku,
Dični brate!
Lelek čuju, pripituju:
Što je jutros ?
Da nad Budvom sunca nema,
Dična diko!
No kad čuše, zauhnuše,
Uh ti u dom!
Da si nama preminuo,
Triput kuku!
Kući stožer ugasio,
Vlasteline!
Staru majku ucvilio,
Majki lele!
Svu gospodu bez divana,
Mudra glavo!
A krainu bezъ nauke,
Njojzi aoh!
I u crno obavio,
Zašto kume?
Nego si se izodio,
Pristoji ti!
I rs ljucki oborio,
Kuku kume!

Prekrstio gojne ruke,
Divna diko!
Oči crne zatvorio,
Očni vide!
Bracka usta zavezao,
Bracka falo!
Što ne tresneš snagom tvojom,
Snažni kume!
Što gospodu ne razbereš,
Svaštoznanče!
Kako si se naučio,
Mudra glavo!
I od suva ne otareš,
Kam da im je!
Što ugasi glasnu kuću?
Kući lele!
No gospodstvu ime smače,
Kuku kući!
Samoranu majk' ostavi,
Njojzi prazno!
Bez pozdrava i celiva,
Zlo joj jutro!
Bez podpora i nuđenja,
Majci lele!
Ukide joj dobro jutro,
Zlo joj jutro!
A umače dobar veče,
zla joj večer!
Mili doziv, sladki celiv,
O Jakove!
Ko će majku nadživjeti?
Žlje da joj je!

Ko l' u crnu zemlju vrći?
Dom ti prazan!
Što o' od smrti ne otrže ?
Kam da mi je!
Ljuckom snagom mudrom glavom,
Kmetska diko!
Ili sabljom ne obrani,
Britka sabljo!
Ali ne hće al' ne moga,
Mogla u jad!
Aoh jadna, kud sam zašla ?
Kuku mene!
Mnogo rekoh, e ne mogoh
Od žalosti;
Ja te žalim, a ne korim,
Znaš li kume!
Nemoj na me zažaliti,
Imaš radšta!
No pregori, i oprosti,
Sad al' ikad!
Kako mudar i naučen,
Filosofe!
Svak' te plače, svaki veli:
Kuku brate!
Mrtva ljubi, svak govori:
Raj ti duši!

TUŽVALICA

jedne Krivošinke, te je svog svekra malo prije nego će umrijet' tužila, po nagovoru svog svekra, i tek što je tužbalicu svršila i isplakala se, počne i on od miline i žalosti plakati, i malo stavši za ruku stisnuvši svoju snahu uzdahne:

Đe si mi se opremio?
Svekre bane!
Tako divan i oružan ?
Moj viteže!
Što l' s' ođelom naresio,
Divni bore!
Al' ćeš jutros u gradove ?
Grade svekre!
Da s gospodom saborišeš,
Mudra glavo!
Il' u bracko kmetovanje,
Biran kmete!
Il' za svata od svatova,
Dični svekre!
Što si oči zatvorio?
Zlo mi jutro!
Mudra usta podvezao,
Mudri svekre!
Duge ruke prekrstio,
Snahi lele!
Krutu snagu oborio,
Snažni grome!
Niti karaš, nit' miluješ,
Zašto svekre!

Kutnju čeljad ne sabiraš,
Kući prazno!
Da im mudre sjete davaš,
Kuku svekre!

Kako znadeš i umiješ,
Uh je meni!
Nesta kući domaćina,
Aoh domu!

Četnicima četovođa,
Moj četniče!
Sve stanove i temelje
Bez uprave!

I to ti se mnogo čudim,
Čudo i jest!
Što te srce ne zabolje,
Dobri svekre!

Na sinove i na snahe,
Njima prazno!
Na kumove, na drugove,
Družba jadna!

Na birane pobratime,
Ah do Boga!
I na vrsne prijatelje,
Jadi njima!

I još ti se mnogo čudim,
Vrsni svekre!
Kako ti se ne ražali,
Snahi lele!

Sine i snahe ostaviti,
Stala s jadom!
Divno vidim i poznajem,
Jad me viđe!

Da ćeš tamo bolje naći,
Njima blago!
Divno kitu đece tvoje,
Kuku đeco!
Bana oca, mudru majku,
O moj svekre!
I dva brata, oba bana,
Kuku ljudi!
Oni će te dočekati,
(To znam) divno!
Za nas amo upitati,
Nama lele!
Dočekaće, puštat' ne će,
Dični svekre!

Na ovi najpotonji stih puštuje suze i od plača ne mogući dalje, upita svekra „je li dosta?" a on stisnu je malo za ruku izdahne.

TUŽBALICA

jedne Risanke, samorane bez ikoga u kući, za jedinkom sinom treći dan pogreba ispred kuće.

Evo danas treće jutro,
Zlo mi jutro!
Da te zovem i prizivljem:
Sinko Vuko!
Ispred kuće zatrnjene,
Uh mi vazda!

Ne bi li mi doletio,
Moj sokole!
A ti mi se ne ozivlješ,
Krilat sine!
Trag ti ne znam, jav ne čujem,
Jad me čuo!
Oođedoh te, oružah te,
Moj delijo!
I cvijećem naresih te,
Moj cvijete!
Majci pođe, pak ne dođe,
Majci kuku!
Brzo majku zaboravi,
Zašto sinko ?
Ozovi se, kaži mi se,
Vrijeme je!
Da razbereš majku tvoju,
Majci lele!
Kako si se naučio,
Puni dome!
Samoranu bez nikoga,
Kuku đeco!
Sva u crno bez biljega,
Kuku sinko!
Al' si poš'o u svatove?
Divni svate!
Za đevera uz đevojku,
Vilo sinko?
Al' za svatskog starješinu?
Pristoji ti!
Al' u kolo među đevojke ?
Moj delijo!

Da ih biraš i tijeraš,
Moj mladiću!
Sebe ljubu, majc' izmjenu,
Majci prazno!
Al' rad mira u kmetove ?
Šjajni kmete!
Al' s gospodom u dosluku?
Granat bore!
Moja vilo nad vilama,
Divna diko!
Moj sokole pod krilima!
Majci lele!
Moj stečniče i donošče!
Punan dome!
Ja jadujem, ti ne vidiš,
Očni vide!
Ja jaučem, ti ne čuješ,
Jad me čuo!
Smrt t' ugrabi priđe roka,
Bog je kleo!
Crna zemlja sad t' uživa,
Njojzi blago!
Đe je tvoja kruta snaga ?
Kruti sinko!
Rsom srzni, rukom vrzi,
Ljudski rsu!
Otresi se od zemljice,
Sinko Vuko!
Kao soko od rosice,
Moj sokole!
Ne dotrči, no doleti,
Kam da mi je!

Samoranu majk' ućeši,
Vila u jad!
Ali ti se mnogo bojim,
Srce sinko!
Da se majci vratit' ne ćeš,
Kuku lele!
Ti su puti nedohodi,
To znam divno!
Nego kukam, i kukaću,
Živa dok sam!

TUŽBALICA.

Tužba sestre popa Marka Semardžića kojega su Turci Nikšićki na Omutić su tri njegova sinovca na vjeri posjekli 1848 godine.

Pusta glasa, a zla časa,
Sestri tavnoj!
Što joj svanu na uranku,
Brate rano!
Da si nama poginuo,
Jaoh mene!
Rusu glavu izgubio,
Lele brate!
Su tri lovca, tri sinovca,
Kuku đeco!
Na prevaru i na vjeru,
Vjerni pope!
Od dušmana Nikšićana,
Zato znaće!

Koji jade take grade,
Jad im u dom!
Naši momci sa uskoci
Četovaće,
Osvetiće, pozlediće,
Sestra rane!
Al' te više dići ne će,
Aoh brate!
Kuku brate! puna usta,
Uh mi jutros!
Moj bez mita prijatelju,
Sestri lele!
Mudra glavo, sjeda brado,
Zvjezdo brate!
Moje sunce nad svijetom,
Sunce pope!
Svecu sliko, bracka diko,
Dični brate!
Gusta kosa kao rosa,
Žarko sunce!
Niz ramena razpletena,
Sveta maglo!
Očešljana, rasćetana,
Naš sjedino!
Tvoje oči, svete moći,
Duovniče!
Tvoje grlo, no umrlo,
Naš anđele!
Jezik divan, Bogu priman,
Čuj o Bože!
Divne ruke izvedene,
Bracko krilo!

Svetom vodom omivene,
Ljudska vilo!
Strašne tvoje bogomolje,
Apostole!
Divni grade na oltare,
Bracka diko!
Naš javore na sabore,
Mudra glavo!
Mirokove u kmetove,
Oštra sabljo!
Uzdanice na granice,
Naš sokole!
Svaštoznanče, naš junače,
Aoh pope!
Što hće stanak sa Turcima?
Pope! pope!
Što na vjeru pođe njima ?
Zašto pope?
Zar ne znade za te jade?
Jad me znao!
Da su Turci prekrnici,
Bog ih kleo!
Vazda bili našoj ruci,
Da l' ne znade?
Od Lazara našeg Cara,
Rane ljute!
Srpke majke ocrnili,
Nama crno!
Zlo bilježje, svud mramorje,
Aoh pope!
Međom kolac grob u dolac,
Vitezovah!

Suze rone, prsi biju,
Ostrižene;
Kako Bože! trpjet možeš?
Volja tvoja!
Skutom tresni, zemljom stresni,
Rajski caru!
Utop' Turke u zle muke,
Nevjernike,
I osveti jadne Srbe,
Božja pravdo!
Neka pod mač vrag zaplače,
Ja kukala!
Zlobno šjeme, Tursko pleme
Da ne stane
S našeg kraja i ognjišta,
Bog ih kleo!
Srpskom sinu neka vrate
Đedovinu,
Da prijeklad, đedov zaklad
On uživa,
A ti brate! Božje plate
U Boži dom.

Bijah sestra od tri brata,
aoh!
Od tri brata ka' tri kralja,
aoh!
A sad ostah bez nijednog,
aoh!
Kuku sestri bezbratnici,
aoh!

Još bih nešto govorila,
aoh!

Al' ne smijem govoriti,
aoh!

U tuđem sam vilaetu,
aoh! i t. d. *)

NARIKAČA

u Kastelima žena kojoj se plati, za mrtvacem da nariče. Grekojim mrtvacima i prijatelji pošalju po narikaču, i tako ih se može nad jednijem poviše sastati. Svaka u početku svojega naricanja kaže ko ju je poslao, pa onda počne hvalu mrtvome, a najposlije završi pozdravom svima mrtvima iz one kuće od onoga ko je nju poslao.

DAĆA.

Daće se obično daju tri (i to u subotu veče i u nedjelju ujutru): četrdesnica (poslije četrdeset dana), polugodišnjica i godišnjica. Na daću zovu sve seljake redom od kuće do kuće, i obično ovako počinju, „Dođite doveče da spomenemo mrtve." Tu treba da dođe i pop da očati koljivo. Na daći napijaju: „Za ispokoj duše brata (kako mu bude ime; ako li je žensko, a ono sestre), Bog da mu dušu oprosti!" A ostali svi u glas: „Bog da mu dušu oprosti!" Na krsno ime ne ide iz jedne kuće nigda više od jednoga, a na daću ih može poći i više. Po varošima šalje se i hapsenicima jela i pića i svijeća (lojanijeh). Godišnjica se zove i godina, a polugodišnjica i po godine.

***) Naricala sestra Pera Tomova pod njim mrtvijem u Kotoru 16 Januarija 1854.**

III.

VJEROVANjE STVARI KOJIJEH NEMA.

VILA.

Vile žive po velikim planinama i po kamenjacima oko vode. Vila je svaka mlada, lijepa, u bijelu tanku haljinu obučena, i dugačke, niz leđa i prsi raspuštene kose. Vile nikom ne će zla učiniti dokle ih ko ne uvrijedi (nagazivši na njihovo kolo ili na večeru ili drukčije kako), a kad ih ko uvriedi, onda ga različno nakaze: ustrijele ga u nogu ili u ruku, u obje noge ili u obje ruke, ili u srce, te odmah umre.

VJEŠTICA.

Vještica se zove žena koja (po pripovijetkama narodnijem) ima u sebi nekakav đavoljski duh, koji u snu iz nje iziđe i stvori se u lepira, u kokoš ili u ćurku, pa leti po kućama i jede ljude, a osobito malu djecu; kad nađe čovjeka gdje spava, a ona ga udari nekakvom šipkom preko lijeve sise te mu se otvore prsi dok izvadi srce i izjede, pa se onda prsi opet srastu. Neki tako izjedeni ljudi odma umru, a neki žive više vremena; koliko je ona odsudila kad je srce jela; i onakovom strti umru, na kakovu ona bude namijenila. Vještice ne jedu bijeloga luka, i za to se mnogi o bijelim i božitnjim

pokladama namažu bijelim lukom po prsima, po tabanima i ispod pazuha, jer kažu da one na poklade najviše jedu ljude. — Ni jednoj mladoj i lijepoj ženi ne kažu da je vještica, nego sve babama. Kad se vještica jedan put ispovjedi i oda, onda više ne može jesti ljudi, nego postane ljekarica, i daje travu izjedenima. Kad vještica leti noću ona se sija kao vatra. Najviše se skupljaju na gumnu; za to kažu da ona, kad hoće da poleti od kuće, namaže se nekakvom masti ispod pazuha pa reče: „ni o trn ni o grm, već na pometno gumno.“ Pripovijeda se da je nekaka žena, koja nije bila vještica, namazavši se onom masti, mjesto *ni o trn ni o grm,* nehotice rekla: *i o trn i o grm,* i poletjevši sva se isprebijala koje o šta. U Srijemu se pripovijeda da se onamo vještice najviše skupljaju više sela Molovina na nekakome orahu, a u Hrvatskoj se opet pripovijeda da se onamo skupljaju na Kleku više Ogulina. Pripovijeda se u Srijemu kako je nekakav čovjek vidjevši iz postelje kako mu je iz kuće vještica odletjela, našao njezin lonac s masti, pak se njome namazao i rekavši onako kao i ona, prometnuo se i on u nešto i odletio za njom i doletjevši na orah više Molovina našao ondje mnogo vještica gdje se časte za zlatnijem stolom i piju iz zlatnijeh čaša. Kad ih sve sagleda i mnoge među njima pozna, onda se kao od čuda prekrsti govoreći: „anate vas mate bilo!“ U onaj isti mah one sve prsnu kud koja, a on spadne pod orah čovjek kao i prije što je bio. Zlatna stola nestane kao i vještica, a njihove zlatne čaše pretvore se sve u papke kojekakijeh strvina. Žena koja je vještica, kad iz nje iziđe onaj

duh, leži kao mrtva, i da joj čovjek okrene glavu gdje su joj noge bile, ne bi se više ni probudila. Kad vide u veče kakoga lepira gdje leti po kući, ponajviše misle da je vještica, pa ako se može, uhvate ga, te ga malo napale na svijeći ili na vatri, pa ga puste govoreći: „dođi sjutra da ti dam soli“. Ako bi se dogodilo da sjutra dan dođe kaka žena da ište soli ili kakijem drugijem poslom, pa još ako bude gdje nagorjela, onda se za cijelo misli, da je ono ona sinoć bila. Kad u kakvom selu pomre mnogo djece ili ljudi, i kad svi poviču na koju ženu da je vještica, i da ih je ona pojela, onda je vežu i bace u vodu da vide može li potonuti (jer kažu da vještica ne može potonuti); ako žena potone, a oni je izvuku na polje, i puste, ako li ne mogbude potonuti, a oni je ubiju, jer je vještica. Ovako su istraživali vještice i za Karađorđijeva vremena u Srbiji. Gdjekoji na bijele poklade izvrću verige naopako od vještica. Gdjekoji u popret metnu kakav rog, jer kažu da vještica osobito bježi od smrada ovoga. Gdjekoji mrve jajinje ljuske da se ne bi vještice u njima mogle voziti preko voda. — Kud će vještica da u svoj rod.

VUKODLAK ILI VAMPIR.

Vukodlak se zove čovjek u koga (po pripovijetkama narodnijem) poslije smrti 40 dana uđe nekakav đavolski duh, i oživi ga (povampiri se). Po tom vukodlak izlazi noću iz groba i davi ljude po kućama i pije krv njihovu. Pošten se čovjek ne može povam-

piriti, već ako da preko njega mrtva preleti kakva tica, ili drugo kakvo živinče prijeđe: za to svagda čuvaju mrca da preko njega što ne prijeđe. Vukodlaci se najviše pojavljuju zimi (od Božića tamo do Spasova dne). Kako počnu ljudi mnogo umirati po selu, onda počnu govoriti da je vukodlak u groblju (a gdjekoji počnu kazivati da su ga gdje noću vidjeli s pokrovom na ramenu), i stanu pogađati ko se povampirio. Kašto uzmu vrana ždrijepca bez biljege, pa ga odvedu na groblje i prevode preko grobova u kojima se boje da nije vukodlak; jer kažu da takovi ždrijebac ne će, niti smije, prijeći preko vukodlaka. Ako se o kom uvjere i dogodi se da ga iskopavaju, onda se skupe svi seljaci s glogovijem koljem (jer se on samo glogova koca boji): za to govore kad ga spomenu u kući: „na putu mu broć i glogovo trne“ — jer su i brotnjaci pokriveni glogovim trnjem —), pa razkopaju grob, i ako u njemu nađu čovjeka da se nije raspao, a oni ga izbodu onijem koljem, pa ga bace na vatru te izgori. Kažu da takovoga vukodlaka nađu u grobu i on se ugojio, naduo i pocrvenjeo od ljudske krvi („crven kao vampir“). Vukodlak dolazi kašto i svojoj ženi (a osobito ako mu je lijepa i mlada) te spava s njome, i kažu da ono dijete nema kostiju koje se rodi s vukodlakom. A u vrijeme gladi često ga priviđaju oko vodenica, oko ambara žitnijeh i oko čardaka i koševa kukuruznijeh. Kažu da sve ide sa svojijem pokrovom preko ramena. On se može provući i kroz najmanju rupicu, za to ne pomaže od njega vrata zatvorati kao ni od vještica.

POSVINjITI SE.

Kakogođ što se kod Srba čovjek povampiri, tako Turci pripovijedaju da se kod njih posvinji. Pripovijedaju da su nekakva bega, koji se posvinjio, tražili po svinjama, pa ga nijesu mogli poznati, dok mu nijesu opazili prsten na prednjoj nozi.

VJEDOGONjA ILI JEDOGONjA.

Čovjek iz kojega u snu iziđe duh (od prilike kao iz vještica). Ovaki duhovi po planini izvaljuju drveta te se njima biju između sebe, n. p. Bokeski s Neapolitanskima, pa koji nadvladaju oni rod od ljetine privuku na svoju zemlju; oni i onako lome gore i valjaju veliko kamenje. Kad umre čovjek za kojega se misli da je jedogonja, udare mu glogovo trnje pod nokte i nožem crnijeh kora ispresijecaju žile ispod koljena, da ne bi mogao izlaziti iz groba (kao vampir) — Jak kao jedogonja.

STUHAĆ.

Po Hercegovini pripovijedaju da se stuhaći (kao vile ili đavoli) nalaze po velikijem planinama i po kamenjacima, i imaju na nogama gužve od ljudskijeh žila, da im se noge ne klizaju po strani i po kamenju; kad se kome prekine gužva, a on uhvati čovjeka i izvuče mu žile iz nogu, te načini drugu,

MORA.

Mora ljude u spavanju pritiskuje. Gdjekoji pripovijedaju da je mora vještica koja se pokajala n zarekla da ne će više ljudi jesti, nego ih samo noću u spavanju pritiskuje i dihanje im zaustavlja. Gdjekoji opet misle da je djevojka koja će postati vještica dok se uda. U Crnoj Gori oni koje mora pritiskuje i davi, kad liježu spavati, meću pružen pojas povrh pokrivača. U Grblju ima čitava molitva koju onaj kojega mora davi valja da očita prije nego legne spavati. Evo te molitve:

Mora bora! ne prelazi
Prek' ovoga bjela dvora,
E su na njem tvrdi ključi
Od našega Siodora,
Siodora i Todora
I Marije i Matije
I sestrice Levantije,
Koja nema pristupišta.
Prek' ovoga b'jela dvora,
Ni kamena kamenica,
Ni vjetrušna vjetruština,
Ni nametna nametnica,
Ni udova udovica,
Ni mađiona mađionica,
Dokle ne bi pribrojila
Na nebu zvijezde,
Na gori listove,
Na moru pijesak,
Na kučki dlake,

Na kozi runje,
Na ovci vune,
Na vuni dlake;
A kad bi to prebrojila,
Vratilom se opasala,
Zaštikalom poštapila,
Ušla u jajsku ljusku,
Utopila se u morsku pučinu,
Trinka joj trakuli,
Vragu joj glava,
Sve joj koze vrag odnio,
Mleko joj se nesirilo,
Nego rekla : jaoh!

Jaoh joj dala Lena, plena
I Marija Magdalena. Amin!

Pripovijeda se da je nekakvoga čovjeka tako morila mora da već najposlije nije mogao zaspati, i dosadi mu se kod kuće življeti, nego uzjaše na svoga bijela konja i pobjegne u svijet, ne znajući ni kud ni kamo; ali mu je i to bilo za ludu, jer i na putu kako bi sklopio oči, odmah mora nanj. Idući tako po svijetu dođe na konak nekakome terziji. Kad poslije večere terzija uzme svoj posao i stane šiti, gost mu se potuži kako ga mori mora, „nego“ veli „dok ti još radiš, leći ću ovdje kraj tebe, ne bih li mogao malo zaspati.“ Potom se pokrije gunjem i legne, kako zaspi odmah ga mora pritisne, i kroz san stane vikati i kao otimati se. Kad terzija to čuje, on digne svijeću da vidi kako se gost muči, kad tamo, a to po njegovom gunju kojijem se bio pokrio miče se velika bijela dlaka tako brzo kao zmija kad trči. Kad terzija to vidi, on svojijem no-

žicama, koje su mu se u ruci desile, dlaku presiječe, i kako se ona prestane micati, gost se odmah ućuti, a tako je spavao mirno dok ujutru sunce nije ogrijalo. Kad se probudi, zahvali Bogu što je tako spavao i oporavio se, pa odmah potrči ka konju da ga vidi i namiri, kad tamo, a to konj u košari leži mrtav. Pošto mu terzija pripovjedi kako ga je mora davila i kako mu je on dlaku na njegovu gunju presjekao, onda doznadu da mu je konj bio mora koja ga je pritiskivala i morila. Koga pritiskuje mora, treba da stavi za vrata od one sobe gdje će spavati metlu naopako, kad pođe spavati.

NOĆNICA

Kao nekakva avet koja čovjeku noću kad spava čini pakost kaku, n. p. kad su u kakoga muškarca tvrde sise pa ga bole, kaže se da ga noćnice sisaju.

KARAKONDžOLA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu).

USUD.

(Ovaj se natpis također našao na praznome listu).

SUĐENjE.

Od *suđena* se ne može utećи. Narod naš misli da je svakome čovjeku suđeno što će mu se u vijeku dogoditi i kakom će strti umrijeti, i da se čovjek

od suđenja ne može sačuvati. Tako se pripovijeda da je nekakav car imao kćer, za koju mu nekakav gatar ili prorok kaže da će je ujesti zmija i da će joj od toga biti smrt. Car čuvši to načini kćeri svojoj dvor od stakla, u koji se ni mrav nije mogao uvući a kamo li zmija, i iz njega je nigdi nije puštao na polje. Kad carevoj kćeri dođe suđen dan, ona zdrava čitava zaište grožđa da jede. Sluge joj odmah donesu veliki grozd, u kojemu je unutra bila sakrivena mala zmijica koja je ujede i zada joj suđenu smrt.

Nema smrti bez *suđena* dana. — Kada meni *suđen* danak dođe.

SREĆA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu).

KUGA.

Srbi kažu da je kuga živa kao žena (to osobito dokazuju oni koji su ležali od nje). Mnogi kažu da su je viđali gdje ide zavješena bijelom maramom; a gdjekoji pripovijedaju da su je i nosili, t. j. ona nađe čovjeka u polju, ili srete gdje na putu, a gdjekom dođe i u kuću, pa mu kaže: „ja sam kuga, već hajde' da me nosiš tamo i tamo“ (kud ona hoće). Onaj je uprti na krkače dragovoljno (jer već njemu i njegovoj kući ne će ništa učiniti), i odnese je bez ikake muke (jer nije teška ni malo) kad mu kaže. Kuge imaju preko mora svoju zemlju (gdje samo one žive), pa ih Bog pošlje amo (kad ljudi zlo rade i mnogo griješe), i kaže im koliko će ljudi pomoriti;

ali i njih mnogo propadne od pasa; za to kažu da se vrlo boje zlijeh pisa. Kad kuga mori, onda joj slabo govore kuga, nego *kuma* (kao da bi je s tim omilostivili), niti smiju u veče ostaviti neoprane sudove, jer ona dođe noću u kuću te gleda jesu li sudovi, lijepo oprani, pa ako ne budu, a ona sve kašike i čanke izgrebe i otruje. (Kad kuga mori, gdjekoji na njezino ime i kradu, jer plašivi ljudi ne smiju da izađu iz kuće i da gledaju ko je i šta, kad se što čuje ili psi kad zalaju). Kupi kao *kuga* đecu.

— Ne izbiva kao kuga iz Sarajeva.

VRZINO KOLO, GRABACIJAŠ.

Srbi pripovijedaju da gdjekoji đaci, kad izuče dvanaest škola, otidu (njih 12) na *vrzino kolo* (da nauke dovrše sa svijem i da se zakunu) i ondje nekakvu osobitu knjigu čateći nestane jednoga iz među njih dvanaest (odnesu ga đavoli ili vile), ali oni ne mogu poznati kojega je nestalo. Ljudi iz Hrvatske pripovijedali su mi da pod Velebitom ima selo *Vrzići*, i više njega na vrh Velebita mjesto koje se zove *Vrzino kolo,* na kome vile igraju. Koji je đak bio na vrzinu kolu, on se poslije zove *grabancijaš,* i ide s đavolima i s vilama te vodi oblake u vrijeme grmljave i oluje i tuče. Grabancijaši su svi izdrpani, za to se rekne za čovjeka u poderanijem haljinama da je kao grabancijaš, kao i za onoga za kojega se misli da je vrlo učen, da je bio i na vrzinu kolu.

REPAČ.

Repač se u Boci zove čovjek koji se rodi u krvavoj košuljici i s malijem repom. Kažu da je repač mnogo jači od drugijeh ljudi osobito kad se naijedi: u onaj mah (vele) još da mu se rep napne, mogao bi bi nadvladati deset ljudi kao desetero male djece.

HAŽDAHA, HALA I ZMAJ.

Za halu se misli da ima od haždahe osobitu duhovnu silu te leti i vodi oblake i grad navodi na ljetinu. Za zmaja pak misli se da je kao ognjevit junak, od kojega u lećenju oganj odskače i svijetli. Halo nesita! Bori se kao hala s berićetom.

ČARATAN.

Čovjek koji se rodi u marčanoj svijeći (luni), pa prije nego je kršten prijeđe preko njega mačka ili druga kakova pogana životinja. Za to poslije ostane nesrećan, te ne može imati nikakoga zanata niti postojanoga posla, nego se smuca kojekuda, i svojom majstorijom, igrom i šalom ljude zabavlja i vara i novce od njih mami, ali mu ni ovi novci ne mogu biti probitačni, nego kako dođu tako i otidu.

MAĐIJONIK.

Mađojnik je malo nalik na vješticu, ali se ne može kao ona pretvoriti u drugu životinju, nego

nosi uza se različne mađije, kao n. p. igle bez ušiju, sijede dlake iz glave, osječene nokte, pređu koja je sagrinjala, crnu vunu i t. d., pa kad hoće kome da naudi, on zna koje od ovijeh mađija valja sastaviti i na kakovo zlo namijenuti (i za to igle bez ušiju ne će niko uzeti kad je gdje nađe). Pripovijeda se da su gdjekoji ovako zamađijani ljudi po molitvama svešteničkijem (ispod petrahilja) izbljuvali sve one mađije kojima su zamađijani, pa najposle i samo svoje srce.

AVET UTVARA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu).

SREBRNI CAR.

(Našao se također u rukopisu na praznome listu).

IV.

POSTANjE GDJEKOJIJEH STVARI.

KORNjAČA.

Srblji pripovijedaju da je čovjek (prije nego je kornjača na svijetu bila) umijesio pogaču i ispekao kokoš, pa sjeo da jede, a u taj čas rupi kum njegov na vrata, a on onda brže bolje metne kokoš na pogaču pa poklopi čankom, i tako sakrije od kuma. Kad kum otide, a on ustane opet da dohvati kokoš i pogaču i čanak da jede, ali se ono sve (kokoš, pogača i čanak) pretvorilo u kornjaču (što je sakrio od svoga kuma). I tako postane kornjača.

KUMOVSKA SLAMA.

Ono što Nijemci na nebu zovu Milshstrasse (mliječni put) Srbi pripovijedaju da je postalo ovako: kum u kuma ukrao breme slame, pa kako ga je nosio slama ispadala i prosipala se putem, onako Bog ostavio na nebu za vječni spomen.

KAIN I AVELj.

Gdjekoji pripovijedaju da su ono Kain i Avelj što se vidi u mjesecu kao nekaka sjenka, i da ih je

Bog ondje naznačio svijetu za ugled kao preveliki grijeh što je brat brata ubio.

KUKAVICA.

Srblji pripovijedaju da je kukavica bila žena i imala brata, pa joj brat umrъo i ona za njim tako mnogo tužila i kukala, dok se nije pretvorila u ticu (jedni kažu da se bratu dosadilo njeno kukanje i jaukanje, pa je on prokleo te se pretvorila u ticu, a jedni opet kažu da se Bog na nju rasrdio što je tako mnogo tužila za bratom, koga je on bio uveo, pa je pretvorio u kukavicu da kuka do vijeka), za to gotovo svaka Srpkinja kojoj je brat umrъo, i danas oplače kad čuje kukavicu gdje kuka. Na velikome krstu koji se mrtvacu u groblju udari više glave, ako mrtvac ima sestre, načini se kukavica od drveta. — A jedni pripovijedaju da je kukavica ovako postala: kad je prvi put umrъo Lazar (u Vitaniji, Jovan gl. XI.) sestre njegove Marta i Marija zavjetuju se da će kukati za njim dok su žive, kad pak Hristos Lazara vaskrsne, on onda, da bi njihov zavjet ostao, stvori ticu, koja će mjesto njih kukati do vijeka.

Kad kukavica izađe rano te kuka po crnoj šumi, onda kažu da će biti zlo (one godine) za hajduke; ali kad kukavica kuka po zelenoj šumi, onda su hajduci veseli:

„Listaj goro, kukaj *kukavico*, nek' se čini ora za hajduke". Ko prvi put čuje kukavicu da kuka, ako je prnje sunca, valja tri puta da reče: *za mojim*

***zlotvorom*! (t. j. kukala). U nas se misli da je kukavicu grjehota ubiti, ali ih u Dubrovniku biju i jedu i kažu da su vrlo dobre za jelo.**

VUKOVA MEĐA.

Znaci od zida bez kreča i zemlje, koji je išao od Bijele gore (više Grahova, preko Cuca, Kčevske planine, povrh Plješivaca, preko Ostroga, planine Bjelopavlićske i Morače donje) do Kučkoga Koma. Od jednoga kraja do drugoga ove međe prijekijem putem ima oko četiri dana hoda; a kad bi se išlo preko gudura i litica pored nje, bilo bi mnogo više. Od onoga po kojega se imenu ova međa zove, ništa se više u narodu danas ne čuje, osim što gdjekoji dodaju: međa Vuka mahnitoga; nego se pripovijeda da je ona ovako postala: Bila tri brata i jedna sestra, pa svaki od braće htio sestru da uzme za se, a ne mogući se u tome između sebe drukčije pogoditi ugovore, — jedan da preziđuje planine, drugi da gradi crkvu na Duke, a treći da sastavlja rijeku Cijevnu s Moračom, pa koji svoj posao najprije svrši, onaj da je uzme. Treći brat svrši svoj posao najprije i uzme sestru za se, od prvoga ostane ova međa malo nedovršena, a od drugoga u Bjelopavlićskom polju kamenje, koje je vađeno u Vinićskome humu, pa gdje stigne glas one koji su ga vukli, da je Cijevna s Moračom sastavljena, ondje ga i ostave.

GAVANOVO JEZERO.

Tako se u Lici zove Rlattensee u Madžarskoj. Obamo se pripovijeda da su, mjesto dva anđela, Hristos i sveti Petar došli pred dvore Gavanove. Kad je sluga kazao da bi im dao jagnje ali je u planini u ovcama, oni mu rekli: „Ako ti je na srcu pomišljenje kao što je govorenje, sad će jagnje tu biti.“ I u taj se mah jagnje ondje obri. — Pošto oni reknu sluzi da bježi odande u planinu, udare munje i gromovi, te dvore Gavanove sažegu i ondje postane jezero, u kome, vele, da i sad pijetli poju i zvona zvone.

SVRAKA I LjUDSKI TABAN.

Kako je postala svraka i zašto u ljudi taban nije ravan, u narodu našemu pripovijeda se ovako:

Kad su đavoli otpali od Boga i utekli na zemlju, onda su i sunce odnijeli sa sobom, pa ga đavolski car nabio na koplje i nosio na ramenu. Kad već zemlja protuži Bogu da hoće sva da izgori od sunca, onda Bog pošlje svetog Aranđela, da gleda kako da uzme sunce od đavola. Kad sađe sveti Aranđel na zemlju, a on se udruži s đavolskim carem; ali se đavolski car osjeti šta on hoće, pa se dobro uzme u pamet. Hodajući tako po zemlji njih dvojica zajedno dođu na more i stanu da se kupaju; a đavo udari koplje sa suncem u zemlju. Pošto se malo prokupaju, onda reče sveti Aranđel: „De da ronimo, da gledamo koji može dublje.“ A đavo mu odgovori: „Hajde de.“ Onda

sveti Aranđel zaroni, i iznese u zubima pijeska morskoga. Sad treba i đavo da zaroni, ali se boji da mu sveti Aranđel dotle ne odnese sunce. U tom mu padne na um, te pljune na zemlju, i od njegove pljuvanke postane svraka da mu čuva sunce dok on zaroni i iznese u zubima morskoga pijeska. Kako đavo zaroni, a sveti Aranđel prekrsti rukom more, te na njemu postane led od devet aršina debeo, pa onda spopadne sunce i pobjegne k Bogu, a svrake stane kreka. Kad đavo čuje svračij glas, onda već vidi šta je, pa se brže bolje vrati natrag. Kad gore, ali se more zaledilo, ne može na polje! Onda se brže bolje vrati opet na dno mora, te uzme kamen i njim probije led, pa onda poteci za svetijem Aranđelom! Onaj bježi, a ovaj za njim! Taman kad sveti Aranđel korači jednom nogom k Bogu na nebo, onda đavo stigne te mu noktima iz tabana u druge noge iščupa veliki komad mesa. Kad sveti Aranđel dođe sa suncem onako ranjen pred Boga, onda zaplače: „Što ću, Bože, ovako grdan?“ A Bog mu reče: „Ćuti, ne boj se, ja ću narediti da svi ljudi imaju tako na tabanu kao malu dolinu.“ I tako Bog uredi te u sviju ljudi postane na tabanima u obadvije noge kao mala dolina. I tako ostane i do danas.

JABUČICA.

U nas se pripovijeda da Adam onu jabuku što mu je Jeva dala da izije, nije proždrъo, nego je

sažvatao, pa mu stala u grlu, i otuda u ljudi da je postala *jabučica,* koje žene nemaju (jer je Jeva jabuku pojela).

stidak.

Ova trava (caucalis grandiflora Linn.) ima bijel cvijet, u srijedi malo crven; Srblji pripovijedaju da je ono crveno od prije veće bilo, pa sad svaki dan biva manje: jer već nestaje stida među ljudma.

GOLUVAČKA MUHA.

Golubac su zidine od staroga gradića u nahiji Požarevačkoj kraj Dunava. U onome kraju postaju u proljeće nekake muhe, koje se razilaze ne samo onuda po okolini nego prelijeću kašto i preko Morave u Šumadiju, i onamo se zovu muhe *Braničevke.* Muhe ove stoci tako dosađuju da kašto i crkava od njih, osobito konji i goveda, jer im navale u usta i u uši. Narod u nahiji Požarevačkoj pripovijeda da se ove muhe roje iz pećine prema Golupcu, izlazeći u gomilama koliko kavan, pa se poslije rastavljaju i po vjetru lete. Kažu da se one roje više puta, ali prvi roj da je najljući i za stoku najgori, a potonji sve da su slabiji. Jedni pripovijedaju da je neko od nekuda iz Srbije tjerao nekaku alu pa je *stigao* u *Stigu* (i od tada ostalo ime *Stig)* i ranio je ali se ona opet otela i ranjena utekla u onu pećinu i ondje od rane lipsala, pa od nje one muhe da po-

staju. Pripovijeda se da su Nijemci onu pećinu zaziđivali, ali kad dođe vrijeme da se muhe roje, zid se provali sam od sebe.

KAKO JE POSTALO IME OBILIĆ.

Srbi pripovijedaju da je Silni Stefan loveći po Ceru ugledao na jednom mjestu gdje se grane od drveća i dolje savijaju i gore uzvijaju. Kad dođu na ono mjesto, a to dijete kod nekoliko ovaca udarilo svoju sjekiru u kladu pa leglo na leđa te spava: kad dihne iz sebe, onda se grane uzvijaju, a kad povuče paru u se, onda se savijaju k zemlji. Kad to vidi car, začudi se, pa pruži ruku s konja da mu uzme sjekiru, ali hoćeš! ne može da je izvadi iz klade. Brže bolje sjašu sluge i vojvode s konja, ogledaju svi redom objema rukama da izvade sjekiru iz klade, ali je ni jedan ne može ni pomaći. Onda probude dijete i zapita ga car: „Kako ti je ime?“ A ono odgovori: „Miloš.“ „Imaš li oca i majku ?“ „Majku imam, a otac mi je umrъo.“ „A gdje ti je majka?“ „Eto je tamo dolje u selu kod kuće.“ „Ajde da nas vodiš kući.“ „Ne mogu od ovaca.“ — I tako ga kojekako namole da potjera ovce i da pođe pred njima kući. Sad su oni radi znati i vidjeti šta će on raditi sa sjekirom, kako će je izvaditi iz klade; ili će je onako ostaviti. Kad Miloš krene ovce, a on uzme sjekiru jednom rukom i zametne na ramo. Kako dođu kući, Miloš odmah ostavi ovce i nepoznate goste, pa zamakne među zgrade da traži majku. Pošto car sjaše s konja, pođe i on za Milošem da gleda da mu se gdje ne sa-

krije, kad pogleda kroz brvna u jednu zgradu, a to tu majka mjesi hljeb, a pribacila desnu sisu preko lijevoga ramena, a lijevu preko desnoga, te on ostrag sisa. Onda car reče: „Međer *obila* majka rodila *obila* junaka!“ — Car uzme Miloša od majke i odvede ga svome dvoru, i od toga se nazove Obilić.

KRASA.

U narodu našemu pripovijeda se da se zmija u početku svijeta zvala *krasa* i imala je noge, pa pošto je Jevu prevarila, Bog joj noge uzeo i prokleo je da se mora vući na trbuhu i ko je god vidi da gleda da je ubije i da se više ne zove krasa, nego zmija. U narodu našemu za zmiju se još pripovijeda da ona i sad ima noge ali ih krije („krije kao zmija noge“), i kad bi se u procijepu pripekla k vatri da bi ih pokazala; ali ko bi ih god vidio, odmah bi umrъo.

KRIJESNICA.

Tako se u Hrvatskoj zove ona mala bubica što oko polovine ljeta noću leti i svijetli se, i u Srbiji se zove *svitac,* u Slavoniji *svišaljka,* a u Dubrovniku *sviješnjak.* Onamo se pripovijeda da su oživljene iskre od krijesa i tako da su postale krijesnice.

JASIKA.

Poznato je da list na jasici pomalo trepti gotovo bez najmanje vjetra. U ovoj pjesmici koja se pjeva uz časni post stoji kako je majka Božija pro-

klela jasiku da nema roda nikakvoga i jednako da trepeće:

Oj na djelu na golemu
Mloga građa savezana,
Sveta crkva sagrađena,
U njoj poju do dva sveca:
Sveti Petar i Nikola,
Sestrice im otp'jevale:
Anđelija i Marija.
Slušala ih Božja majka,
Svako čedo umučkava
I po gori svako drvce,
A jasike ne umučka,
Već jasika trepetala.
Ljuto kune Božja majka:
„Svako drvo urodilo,
„A jasika ne rodila,
„Već jasika trepetala
„U sred leta i bez vjetra!"

SMRDLjIKA.

Za ovo se drvo pripovijeda u Crnoj Gori da je negda rađalo maslinama, pa kad je nekakav car o njemu objesio prava čovjeka, onda ga Bog prokleo te je ostalo ovako kao što je sad.

DUVAN.

Srbi pripovijedaju da je duvan iznikao iz utrobe prokletoga Arije kad mu je ispala; i za to kažu da je grehota duvan pušiti.

DEČANI.

O postanju manastira Dečana u narodu našemu pripovijeda se ovako: Pošto je dečanskome kralju otac izvadio oči i objesio na koncu više gradskijeh vrata, on iziđe slijep u šetnju iza grada (Prizrena), pa ga opazio sveti Aranđeo i sažalilo mu se, pa se stvorio u orla i doletio te ukrao njegove oči iznad vrata i *darovao* mu ih, i rekao *„odeči oči“*. Onda kralj progledao, i na onome mjestu načinio *Dečane.*

CARIGRAD.

Srblji pripovijedaju da Carigrad nijesu ljudi zidali, nego da se sam sazdao. Kažu da je nekakav car loveći nagazio na mrtvu ljudsku glavu i pregazio je s konjem; onda mu glava progovorila: „Šta me gaziš, kad ću ti mrtva dosaditi.“ Kad to čuje car, on sjaše s konja te uzme onu glavu i odnese kući; pa je kod kuće sažeže, i ono ugljevlje od nje pošto se ohladi, stuče u prah, pa zavije u hartiju i ostavi u sanduk. Poslije nekoga vremena otide nekuda car, a njegova kći (koja je bila djevojka na udaju), uzme ključeve pa otvori sanduk i počne po njemu nešto premetati; kad nađe onaj prah u hartiji, vidi da je nekakav prah, ali ne zna kakav je, pa onda metne prst na jezik te pokvasi, pa umoči u onaj prah, i lazne malo da bi doznala što je; po tom ga opet zavije u hartiju kao što je i bio, i ostavi u sanduk, a ona od toga časa ostane trudna. Kad se poslije stane istraživati i ispitivati od kud i kako,

dozna se da je od one glave. Kad djevojka bude na tom doba, a ona rodi sina. Kad uzme car još onako malo dijete u ruke, a ono njemu odmah rukama te za bradu! Onda car zapovjedi, da donesu jedan tanjir živa ugljevlja, a jedan dukata, da ogledaju čini li to dijete iz ludosti ili od svoje volje. „Ako (veli) bude dijete ludo, ono će potrčati s rukama i za ugljevlje, ako li ne bude, ono će za dukate.“ Kad donesu pred dijete ugljevlje i dukate, a ono odmah rukama za dukate, a ugljevlju ni mukajet. Car već vidi da će ono da se ispuni što mu je glava kazala. Kad bude dijete već veliki momak, onda ga car otjera u svijet, i kaže mu: „Da se nigde ne staniš, dok ne nađeš gdje su se dva zla udarila.“ — Hodajući taj momak po svijetu, kad dođe na ono mjesto gde je sad Carigrad, nađe glogov trn gdje se okolo njega obmotala guja, pa guja peca trn, a trn bode guju; onda pomisli u sebi: „Evo ovo su dva zla,“ pa pođe u naokolo razmatrati ona mjesta; kad dođe onako unaokolo idući, opet poblizu onoga trna, onda stane, pa reče: „Ovjde treba stati.“ U koji mah to reče, u onaj se mah obazre, a to se od onoga trna do njegovijeh leđa (kud je god on išao), stvorio zid. I od toga mjesta do onoga trna, kažu da ni danas nema zida u Carigradu (a da se on nije obazreo i da nije rekao: „ovdje treba stati,“ zid bi za njim narastao do trna). Poslije on tu postane car, i od svoga djeda otme carstvo.

KOTOR.

Rišnjani pripovijedaju da je u stara vremena kad je Risan bio glavno mjesto u Boci bio tor ondje gdje je sad Kotor, pa pošto Risan propadne u tore, počne se novi grad zidati *kod tora,* i nazovu ga *Kotor.* Više Kotora u kamenitoj gori vidi se nekaka velika jama kao pećina: onuda se pripovijeda da je onu pećinu bio počeo kopati silni car Stefan, da ondje gradi grad Kotor, pa mu kazala vila da to ne čini, jer mu ondje u onoj vrleti nema ni *brodu pristaništa,* ni *konju poigrišta,* već neka ga gradi dalje kraj zaliva. Car posluša vilu i s pomoću njezinom načini grad Kotor, i dovršivši ga sa svijem pozove na čast mnogu gospodu i vilu. Kad se car pred gospodom stane hvaliti, kakav je lijep grad načinio, vila ga prekori da on to bez nje ne bi mogao učiniti; caru na taj ukor bude tako žao da udari vilu po obrazu, a ona se na to rasrdi, te sve izvore i studence po Kotoru otruje i sve goste careve poludi. Kad Car tu osvetu vidi, on stane vilu moliti i jedva je kojekako namoli te mu goste povrati od ludila, i očisti mu od otrova samo jedan izvor iza južnijeh vrata gradskijeh. I od toga kažu da je ostalo te su i sad, osobito ljeti kad je suša, sve vode po Kotoru malo *slane,* osim onoga izvora iza grada na južnoj strani. Kazivali su mi u Kotoru da ima i pjesma o ovome svemu događaju, ali ja nijesam mogao nikoga naći ko je zna. Ovako se pripovijeda i pjeva da je Kotor postao; ali se misli da su

ime ovo ondje donijeli nekaki Bošnjaci koji su se doselili iz mjesta koje se zvalo *Kotor.*

SKADAR.

(Ovaj se natpis našao na praznome listu. U knjizi P. 26. pjesma str. 115. „Srp. nar. pjesama“ ima znatna pjesma o „*Zidanju Skadra*“, za koju je još *Gete* (Goethe) kazao: „Einer der rührendsten Gesänge aller Völker und Zeiten“.)

BOGATI GAVAN.

U manastiru Tronoši, u Jadru, bio je s desne srane kod dveri namolovan go starac, kojega su guje opasale, te ga kolju i piju mu sise. Kao što obično roditelji različne ikone po crkvama i po manastirima djeci tumače, tako je i meni moj otac kazivao da se onaj starac zvao *Bogaši Gavan,* i da je pored svega prevelikoga bogastva bio vrlo tvrd a nemilostiv, pa ga za to Bog onako osudio. (I ovo se dosta slaže s onijem što se o Gavanu pjeva i pripovijeda po zapadnijem krajevima naroda našega). Kad sam 1846. godine (gotovo poslije četrdeset godina) bio u Tronoši i otišao u crkvu, odmah sam očima tražio Bogatoga Gavana, ali njega ondje više nema, nego kao što je crkva za vremena Karađorđijeva arana i paljena, na negovom mjestu ispisan nekakav svetac.

BADALj.

Trava koja se u Hrvatskoj pored ovoga imena zove i *sjekavac* a u Lici *pasji stric,* zove se u

Boci badelj. List ove trave bodljikav je, a korijen se za nevolju u gladne godine kuha i jede. U Boci se pripovijeda da u zemlji pod ovom travom ko je srećan može naći nekakav dragocjeni prsten.

LjESKOVA MELA.

Na kojoj bi se lijesci našla mela, pod onom lijeskom ima guja s dragim kamenom na glavi ili još Bog zna kakovo drugo blago pored nje (tako pripovijedaju, jer se rijetko nalazi na lijesci.)

TRUSOVINA.

U narodnijem pjesmama spominje se nekaka voda trusovina od koje kad se ko napije i njome se umije, omrzne mu svoja vjera p zaboravi svoj rod:

Pod pazuho bocu trusovine,
U koju su bilja od planine;

E sam čuo, kazivali su mi,
Da to jeste voda zaboravna:
Ko s' umije i ko se napije,
Svoja će mu vjera omrznuti,
Zaboravit' svoju porodicu.

SJENOVIT.

U Grblju se pripovijeda da između velikijeh drveta (bukava, rastova itd.) imaju gdjekoja *sjenovita,* koja u sebi imaju takovu silu da onaj koji ih posiječe,

odmah umre ili dugo godina do smrti ostane bolestan; kad se ko boji da nije sjenovito ono drvo koje je posjekao, valja da na panju njegovu živoj kokoši osiječe glavu onom sjekirom kojom je drvo sjekao, pa mu ne će ništa biti, ako bi drvo i bilo sjenovito. U Boci čovjek sjenovit zove se onaj koji izgubi svoj sjen pa kao lud tumara po svijetu bez sjena kao i sjen bez njega. S ovijem se slaže i ono što se pripovijeda i misli da se pri velikijem građevinama može sjen čovjeku uzidati pa čovjek poslije da umre. Na ovo je nalik i ono kako su Mrljavčevići Gojkovicu živu uzidali kad su Skadar gradili.

PLEĆE

Mnogi ljudi u narodu našemu proriču koješta iz pleća od pečena brava: čašica ona odozgo kažu da je kuća, i ako nije vrlo duboka, kažu da je puna kuća; one žile od čašice zovu se jular, i po tome se gleda kako su konji u domaćina; gornji kraj one kosti, koja je s jedne strane iz pleća izrasla, zove se šljeme; i što je više nalik na sohu, da se na njega može što nasloniti, to kažu da je kućno šljeme tvrđe; ispod čašice s one strane s koje je pleće ravno, imaju (valjada na gdjekom pleću) male jatice, kao da je iglom ubodeno, neke se od njih zovu raka, a neke kolijevka: ako su ove jatice tako snisko od čašice da se ne mogu dohvatiti palcem, kad se pošljednji njegov gležanj namjesti na kraj, onda raka ili kolijevka neće u kući nego u rodbini ili u selu. Sve ovo što je dosad kazano ide samo onome

čije je bravče, t. j. kod koga se ojagnjilo i so lizalo dok nije zaklano. Donji široki i tanki kraj zove se *polje*: ako je polje čisto kad se pleće pogleda prema sebi, onda kažu da je mir; ako li je mutno, onda kažu da je vojska; i koji su vješti u tome kazuju još koje je Hrišćanska koje li Turska i koja će jača biti, kao i mnogo drugo koješta. I ovo se najviše gleda u desno pleće, za to ga odmah kako se brav isiječe, dadu onome za kojega se misli da je najvještiji u tom poslu. Meso s ovakoga pleća ne valja glodati, nego se očupa prstima. Kad hoće još ko drugi u njega da gleda, ne valja mu ga dati u ruku, nego se metne na trpezu, pa ga on uzme. Čini mi se da i Arnauti gledaju ovako ne samo u pleće, nego i u kobilicu od kokoši. Po ovome se može razumeti i ono što se kaže kad koga odavno nema da se vidi:

„*Nema ga ni u pleću.*“

KOPANjE NOVACA.

Onuda se pripovijeda da je ondje nekako blago zakopato, i da su gdjekoji koješta priviđali. U narodu se našemu misli da zakopane novce, osobito gdje ih je mnogo, čuva nešto i da se ne mogu lasno iskopati; mnogi pripovijedaju kako su ih u tome poslu plašile različne aveti. Gdjekoji kažu da ono mjesto gdje su novci zakopani, valja u veče posuti brašnom, pa ujutru od kakve se životinje po njemu trag nađe, onaku životinju valja ondje zaklati pa će se onda moći novci iskopati. Pripovijedaju kako je

nekakav čovjek gledao iz prikrajka gdje je drugi novce zakopavao u zemlju, pa kad ih zakopa, a on preko onoga mjesta baci vile rekavši: „Čuvajte kako sad tako do suda Božjega, već ako ja da bih došao po njih.“ Poslije toga dođe onaj što je gledao iz prikrajka, da novce iskopa, ali se u jedan put od nekuda obri veliki strašan bik i navali na njega da ga ubode, i on jedva uteče; po tom dovede bika i zakolje na onom mjestu, i novce onda iskopa na miru.

V.

JUNACI I KONjI NjIHOVI.

MARKO KRALjEVIĆ.

Nikakoga Srbina nema koji ne zna za ime Marka Kraljevića. Ja ću ovdje naznačiti o njemu ono što se slabo u pjesmama nalazi, nego se pripovijeda. Pripovijeda se, da je Marko bio mnogo jači od ostalijeh sadašnjijeh a jamačno i ondašnjijeh ludi. U 72. pjesmi druge knjige („Turci u Marka na slavi“) pjeva se da je u njegovom buzdovanu, kojijem je on jednom rukom mahao i njime se bacao, bilo šezdeset i šest oka; a ja sam u djetinjstvu gledao u Srijemu u krčmi manastira Krušedola gdje je Marko namolovan kako jednom rukom matoroga vola drži za rep preko ramena i nosi na leđima idući upravo; u pjesmi 67. („Marko Kraljević i Musa Kesedžija“) pjeva se kako je uzeo u ruku suhu drenovinu „sa tavana od devet godina“, pa kad ju je stisnuo rukom, ona prsla na dvoje na troje i dvije kaplje vode iskočile iz nje. On bez vina nije mogao nikud, i prema jačini svojoj mnogo ga je mogao popiti da se ne opije. Za njegova Šarca jedni pripovijedaju da mu ga je poklonila nekaka vila, a jedni opet da ga je kupio u nekakijeh kiridžija: prije Šarca vele da je mijenjao mnogo konja, pa ga nijedan nije mogao nositi; kad u nekakijeh kiridžija vidi šareno gubavo muško ždrijebe, učini mu se da će od njega dobar konj biti, i uzme ga

za rep da omahne oko sebe kao što je ostale konje ogledao, ali se ono ne dadne ni s mjesta pomaći; onda ga kupi u kiridžija, izliječi ga od gube i nauči vino piti. Za smrt Marka Kraljevića različno se pripovijeda: jedni vele da ga je negdje u selu Rovinama ubio nekakav Karavlaški vojvoda Mirčeta zlatnom strijelom u usta, kad su se Turci bili s Karavlasima; drugi kazuju da mu se u takovome boju zaglibio Šarac u nekakoj bari kod Dunava i da su ondje obojica propali; u krajini Negotinskoj pripovijeda se da je to bilo u jednoj bari ondje blizu Negotina ispod izvora Caričine; ondje ima i sad bara i zidine od stare crkve, za koju govore da je bila načinjena na grobu Markovu. Treći kažu da je u takomu boju toliko ljudi izginulo da su po krvi poplivali konji i ljudi, pa Marko onda pružio ruke k nebu i rekao: „Bože, što ću ja sad!“ Na to se Bog smilovao i nekakijem čudnijem načinom prenio i njega i Šarca u nekaku pećinu, u kojoj i sad obojica žive: on zabodavši svoju sablju pod gredu ili je udarivši u kamen legao te zaspao, pa jednako spava; pred Šarcem stoji malo mahovine od koje pomalo jede, a sablja sve pomalo izlazi ispod grede ili iz kamena, pa kad Šarac mahovinu pojede i sablja ispod grede ili iz kamena ispadne, onda će se i on probuditi i opet na svijet izići. Jedni govore da je on u tu pećinu pobjegao kad je prvi put vidio pušku i pošavši da je ogleda (da li je istina da je onaka kao što se pripovijeda) probio iz nje sam sebi dlan, pa onda rekao: „Sad ne pomaže junaštvo, jer najgora rđa može ubiti najboljega junaka.“

MILOŠ OBILIć.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu).

RELjA KRILATICA.

(Također na praznome listu).

VISOKI STEFAN.

Tako se u narodu zove sin kneza Lazara, koji je poslije Kosovskoga boja u Srbiji vladao i koji je zidao manastir Manasiju. U narodu se našemu pripovijeda da je Visoki Stefan po smrti oca svojega pobjegao u Moskovsku, pa poslije nekoliko godina odonuda s vojskom preko Madžarske došao u Srbiju i s Turcima se bio i nadvladavši ih i pretjeravši preko mora bacio za njima svoj buzdovan u more govoreći: „Kad ovaj buzdovan izišao na suho, onda se i Turci vratili amo!“ a buzdovan odmah sam iziđe na brijeg; u tom mu se anđeo javi govoreći : „I ti možeš i konj ti može, ali ti Bog ne da.“

Gradi, kneže, biće ti za dušu
I za zdravlje *Visokom Stevanu*.

SIBINjANIN JANKO.

Osim onoga što se u našijem narodnijem pjesmama pjeva o Sibinjanjin-Janku i o njegovu nećaku Sekuli, ja ću ovdje da kažem samo šta se o njima pripovijeda. Visoki Stefan idući s vojskom iz Moskovske u Srbiju dođe u Budim na konak, i ondje Madžarska gospoda videći ga onaka visoka i lijepa zažele

imati od njega poroda, i u razgovoru zapitaju ga da li bi se u vojsci njegovoj mogao naći dobar ždrijebac da opase njihovu kobilu da bi i oni zapatili tako lijepijeh konja, a on im odgovori: „Bi, za što ne bi!“ Kad bude u veče oni mu pošalju lijepu djevojku da noći s njime. Kad se on stane izgovarati, kaže mu se da je on to obrekao učiniti; tako on djevojku primi i prenoći s njome, i sjutradan u jutru na rastanku dade joj prsten i reče joj, ako rodi muško, da mu nadjene ime *Janko,* ako li rodi žensko, *Janja,* i pošto dijete odraste da mu da onaj prsten. Odatle se on krene i otide u Srbiju, a djevojka poslije devet mjeseci rodi dvoje i muško i žensko, i po njegovoj naredbi nadjenu muškome ime Janko a ženskome Janja. Pošto Janko malo poodraste i stane se s djecom igrati, gdje se skače, on otskače, gdje se rve, on obara, gdje se kamena meće, on odmeće, gdje se trči, on utječe; za to mu stanu djeca zavidjeti i kao podsmijevajući mu se govoriti da on nema oca nego da je kopile. Kad se to Janku dosadi on jednom navali na svoju mater da mu kaže ko je njegov otac; na to mu mati dade onaj prsten, a kad on unj zagleda i prouči šta se na njemu piše, on reče: „Međer sam ja jednoga sin“ i za to je poslije išao u Srbiju i bio se s Turcima kao tražeći svoju očevinu. Janja se uda a rodi sina *Sekulu*, koji je u narodnijem pjesmama ponajviše sa svojijem ujakom. Pripovijeda se da su ih Turci jedan put tako razbili da se nijesu mogli vratiti pravijem putem u Madžarsku, nego da su nekuda preko Srbije i preko Hercegovine samo sa dvanaest ljudi pobjegli u Dubrovnik; i da su ih Dubravčani ondje

obojicu izmolovali i da se je govorilo da dva ljepša čovjeka ondje nijesu došla.

ZMAJ OGNjENI VUK.

(I ovaj se natpis našao na praznome listu).

TROJAN.

Ovako se zovu zidine od starinskoga grada navrh Cera (više Dvorišta). Onuda se pripovijeda da je u onom gradu bio nekakav kralj *Trojan,* koji je svaku noć išao u Srijem te ljubio nekaku ženu ili djevojku; zato je išao noću što danju nije smio od sunca da se ne rastopi. Kad bi došao k svojoj ljubaznici, natakli bi konjma zob, pa kad bi konji zob pozobali i pijetli zapjevali, on bi pošao natrag i do sunca bi došao u svoj grad. Jednom muž ili brat njegove ljubaznice povadi svijem pijetlima jezike da ne mogu pjevati a konjma u zobnice mjesto zobi naspe pijesak. Kad se kralju učini da bi već bilo vrijeme ići, a pijetli još ne pjevaju, on zapita svojega slugu jesu li konji pozobali zob, a sluga mu odgovori da nijesu još (jer je samo pipao rukama odozdo), i tako se zadocni; kad već vidi šta je, on uzjaše na konja pa pobjegne k svojemu gradu, ali ga u putu stigne sunce; onda on brže bolje sjaše s konja, pa uteče pod plast, i sakrije se od sunca, ali (njegovom nesrećom naiđu goveda te razbuče plast, i ondje ga sunce rastopi.)

DUKLjAN.

U Crnoj Gori i onuda po okolini pripovijeda se da je *car Dukljan* u Morači u viru pod Vezirovijem mostom svezan u sindžir, koji jednako glođe, i uoči Božića taman da ga preglođe i svijet da uždi, a Ciganin svaki po jednom udari *maljem* (velikijem čekićem) u nakovanj te pritvrdi. Od Vezireva mosta do zidina od negdašnje *Diokleje* koje su u kutu između Zete i Morače (gdje se ove dvije vode sastaju) i koje se sad onamo zovu Duke nema više do nekoliko sahata.

PORČA OD AVALE.

(I ovaj se natpis našao na praznome listu).

ŠARAC.

(Također na praznome listu).

JABUČILO.

(I taj se natpis našao na praznome listu).

TAMNI VILAJET ILI SAMO TAMA.

Pripovijeda se kako je nekakav car došavši s vojskom na kraj svijeta, pošao u tamni vilaet gdje se nikad ništa ne vidi, ne znajući kako će se natrag vratiti, ostave ondje ždrebad od kobila da bi ih kobile iz one pomrčine izvele. Kad su ušli u tamni vilajet i išli po njemu, sve su pod nogama osjećali nekako positno kamenje, a iz mraka nešto po-

više: „Ko ovoga kamenja ponese, kajaće se, ako ne ponese, kajaće se.“ Gjdekoji pomisli: „Kad ću se kajati za što da ga nosim?“ a gdjekoji; „Daj barem jedan da ponesem.“ Kad se vrate iz tame na svijet, a to ono sve bilo drago kamenje; onda oni koji nijesu ponijeli stanu se kajati što nijesu, a oni što su ponijeli, što nijesu više. Valjada se na ovu tamu i ono misli gdje se pjeva:

Pa se nose po Kosovu ravnom,
Dok na *tamu* počinulo sunce.

VI.

ŽIVOT.

SELO.

U Srbiji su velika sela koja imaju oko sto kuća, a ima sela i od 15 kuća, ali ih najviše ima od 30 do 50 kuća. Po brdovitijem mjestima tako su kuće razdaleko da je selo od 40 kuća veće od Beča n. p. u jednom potoku stoje nekolike kuće, pa onda (gdješto po sahata ili čitav sahat daleko) u drugom nekolike i t. d., pa se sve zove jedno selo (dokle god njegova zemlja drži, koje se vrlo dobro zna; tako ljudi iz dva sela mogu biti susjedi). A po ravni (kao n. p. po Mačvi i po Braničevu) dosta su česte kuće po selima, ali opet nijesu u redu, kao n. p. po Srijemu i po Njemačkoj, nego rastrkane (kao i po varošima po Turskoj) po polju. Za vladanja kneza Miloša po Srbiji brat njegov Jefrem nagonio je Mačvane osobito po selima oko putova da grade kuće u red, a to se po tom počinjalo i u Šumadiji, ali sad o tom već ne misli niko više. Onamo se čovjek pod vladom Turskom mogao preseliti iz jednog sela u drugo kad mu je drago bilo, niti mu se trebalo javiti onome spahiji iz čijega je sela polazio, ni onome u čije je dolazio, kuću svoju mogao je prodati ili raskopati a votnjaka i vinograde mogao je dolaziti te brati svake godine, a spahiji davati deseto; a u onom selu gdje je dolazio, mogao je načiniti kuću po pustoj zemlji gdje mu

je drago bilo, i sebi krčiti njive i livade, i saditi votnjake i vinograde koliko mu je drago bilo. Kad bi spahija došao u selo da kupi glavnicu, i stao iz teftera zvati sve seljake redom po imenu, onda bi mu seljaci kazali: „Taj se oselio“, ili „Ovaj se doselio.“ Po ravni, osobito po goletnijem mjestima, vrlo su kuće rđave: ponajviše pokrivene su krovinom ili lubom; ali po bregovitijem mjestima ima kuća vrlo lijepijeh i tvrdijeh; mnoge su podzidane kamenom, a ponajviše su pokrivene daskom (šindrom); soba nema svuda, nego se zimi ponajviše griju kod vatre, a spavaju po vajatima, i onako u kući; dimnjaka nema gotovo nigdje po selima (osim u Mačvi pored Save i u Braničevu gdješto oko Dunava i na Vlaškijem zemunicama), za to se kašto puši u gdjekojijem kućama da hoće oči da ispadnu od dima. U Srbiji samo oko Sokola sjedili su Turci u nekoliko sela, a po ostaloj zemlji sjedili su po selima samo Srbi a Turci po varošima; a u Bosni ima i Turskijeh i Kršćanskijeh sela.

KUĆA.

(Ovaj se natpis našao na praznome listu).

ZADRUGA.

Po trijestoro čeljadi slušao sam u Srbiji da se nalazi u jednoj kući; ali su mi u Dalmaciji u Kosovu pokazivali čovjeka iz sela Riđana, po prezimenu Trifunovića, koji ima šezdeset i dvoje čelja-

di, među kojom je trinaest žena s muževima i dvije udovice. O Božiću i o krsnom imenu i kad koga žene sastanu se svi u kući, a onako žive po planini i po polju, a starješina ponajviše u mlinu. Ova kuća ima oko hiljadu i četiri stotine koza i ovaca, do pedest goveda i četrnaest konja, i plaća na godinu dvadeset i jedan talijer travarine i oko trideset talijera u ime desetka.

KUĆNI STARJEŠINA.

Kutnji starješina **vlada i upravlja kućom i svim imanjem; on naređuje djetiće i momčad kuda će koji ići i šta će koji raditi; on prodaje (s dogovorom kućana) što je za prodaju i kupuje što treba kupiti; on drži kesu od novaca; i brine se kako će platiti harač, porezu i ostale dacije. Kad se mole Bogu, on počinje i svršuje. Kad ima kakvijeh gostiju u kući, starješina se sam s njima razgovara, i on s njima ruča i večera: u velikijem kućama, gdje ima mnogo čeljadi, najprije postave na jednoj sofri starješini i gostima (kojijeh u takovijem kućama ima gotovo svaki dan), a na drugo djetićima i momčadma koja rade u polju, pa onda večeraju žene i djeca. Starješina nije svagda najstarija godinama u kući: kad otac ostari, on preda starješinstvo najpametnijemu svojemu sinu (ili bratu ili sinovcu), ako će biti i najmlađi; ako se dogodi da koji starješina ne upravlja dobro kućom, onda kućani izberu drugoga. Starješina se zove koji upravlja kojim selom *(seoski starješina),* t. j. knez ili**

kmet kakav) ili čitavom nahijom. U vrijeme Crnoga Đorđija svaki je vojvoda bio starješina u svojoj knežini, a Đorđije je bio starješina u svoj Srbiji.

JELA.

(Ovaj se natpis našao na praznome listu).

KNEZ.

Pod vladom Turskom u Srbiji svaka je knežina imala svoga kneza, koji se radi razlike od seoskijeh knezova zvao i *oborknez, vilaetski knez,* na nekijem mjestima *bašknez* i *veliki knez;* gdjekoji od ovakovijeh knezova, osobito po onijem mjestima kuda se nijesu pretresali zbog ratova, imali su i carske berate i zvali su se *beratlije.* Do naših vremena najviše su se nalik na stare knezove održali Raškovići u Starome Vlahu i Karapandžići u Krajini Negotinskoj. Kneštvo Raškovića počelo je propadati kako su dva patrijara naši iz Peći izbjegla s narodom u državu Austrijsku, i po tom malo po malo do danas je propalo sa svijem. Karapandžići su se održali do vremena Karađorđijeva. Pripovijeda se da su oni imali takovi ferman da na Krajinu Negotinsku ne smije Turčin nastupiti s potkovanijem konjem. Da rečemo da je ovo samo narodna pripovijetka, ili je istina da u Krajini Negotinskoj nijesu Turci sudili ni upravljali, nego knez, koji je sjedio u Negotinu; on je kupio i porezu i ostale danke od naroda, pa novce koliko je bilo određeno davao

je begu, koji je dolazio iz Carigrada i sjedio u Kladovu, a beg ih je slao u Carigrad. Ovakovi knežinski knezovi po Hercegovini se danas zovu vojvode. Kneštvo je ovo ostalo od oca sinu, kao vojvodstvo u Hercegovini danas što ostaje, i baš kad bi Turci kakoga kneza okrivili i pogubili, opet su mu sina (ili ako sina nema, brata) na njegovo mjesto postavljali. Što je god vezir htio od naroda da ište ili narodu što da javi, ili je narod imao što od vezira da ište, to je sve bivalo preko ovijeh knezova; kad je dolazio novi vezir, valjalo je da ga knezovi s kmetovima dočekaju s dobro došao (i u ovakijem događajima veziri su im kašto poklanjali binjiše). Poreze je paša udarao na nahije, pa su ih knezovi između sebe razrezivali na knežine, a po tom svaki knez u svojoj knežini s kmetovima na sela, a kmetovi sa seljacima na ljude. Knezovi su, ponajviše s Turcima, porezu kupili i paši predavali; knez je imao uza se i po nekoliko pandura; on je kašto i sudio ljudima za kojekake sitnice, ali ih mogao natjerati da pristanu na njegov sud; dužan je bio kad je god trebalo za ljude iz svoje knežine moliti se kod Turaka, i za to je valjalo da je rječit i slobodan. Svi su ovaki knezovi bili seljaci i u domaćemu životu slabo su se razlikovali od ostalijeh seljaka. Koliko sam ja za vremena Turskoga viđao kneza Jadranskoga i gdjekoje iz nahije Šabačke i ispreko Drine, nosili su plavetne čohane čakšire i od takove čohe đečerme, gdjekoji sa srebrnijem pucima, za pojasom po dva pištolja i nož, svrh svega toga kupovni gunj, na nogama crvene čizme i na glavi fes odozdo od znoja malo ulijepljen; samo su Ka-

rapandžići sedili u varoši i bili pravi varošani. Ovakijeh knezova bilo je do skora i u Sremu i u Banatu i u Bačkoj, osobito kako su Srbi s Patrijarima iz Srbije amo prebjegli. Vršački oborknez Arsa umrъo je našega vremena. I za vremena Karađorđijeva u svakoj knežini bio je pored vojvode ovaki knez, ali je vojvoda bio pravi gospodar, i knezovska je vlast bila gotovo još manja nego pod Turcima; ali kad su se poslanici slali u Carigrad ili na kake druge razgovore i dogovore s velikom Turskom gospodom, svagda su se knezovi zvali, i još s dodatkom iz koje su nahije. Za vremena Miloša Obrenovića po knežinama su bili knezovi kao i pod Turcima, samo što su ne samo poreze i ostale danke kupili, nego i narodu u svačemu sudili i zapovijedali i narod im radio, i što im je mjesto paše Miloš bio gospodar, a i nahije su imale po glavnoga kneza, koji je bio nad svima knežinskim. Kad su se poslije postavile sudije po nahijama i oni su se zvali knezovi n. p. knezovi suda Biogradskoga, knezovi velikoga suda i t. d. I sam Miloš prvijeh godina svojega vladanja zvao se i potpisivao *vrhovni knez,* dokle ga njegovi pisari i druge udvorice nijesu na govorili da se nazove *knjaz.* Miloš gotovo na svršetku vlade svoje ukine imena *knez* i *knežina* u Srbiji sa svijem a knežinske starješine nazove kapetanima, nahijske serdarima ili nekako još drukčije, a knežine srezovima, i tako ovijeh imena u narodu onamo nestane sa svijem. U Crnoj Gori u svakome plemenu ima knez, za kojega se može reći da je po gospostvu u zemlji treći; prvi je serdar, iza serdara je vojvoda, a iza vojvode knez. I onamo

ovo kneštvo ostaje od oca sinu kao i serdarstvo i vojvodstvo. Osim kneza od knežine svako je selo u Srbiji imalo svoga seoskoga kneza za kojega se može reći da je bio od danas do sjutra, i osim gola imena da više ništa nije imao; u mnogijem selima samo su onda postavljali kneza kad je valjalo porezu kupiti, a poslije ga niko nije knezom ni zvao. Za vremena Miloševa ukine se ime i ovijeh knezova i mjesto njih ostanu samo kmetovi. U Srijemu, u Bačkoj i u Banatu po paoriji seoski su knezovi još i danas: onamo obično sela ili opštine (i po varošima, n. p. u Vukovaru) izbiraju kneza svake godine pa on u dogovoru s kmetovima upravlja seoskijem poslovima.

KMET.

U Srbiji su se kmetovi zvali znatniji seljaci; ovakovoga kmeta od prije niti je mogao ko zakmetiti ni raskmetiti, nego ko je bio pošteniji i pametniji a osobito rječitiji od ostalijeh seljaka, bio je kmet. Kmetovi su se skupljali na različne dogovore kako seoske tako i knežinske i nahijnske i na takove molbe i odgovore išli su Turcima. Kašto su seljacima i sudili za kojekake raspre kad bi ih parci pozvali, kao n. p. kad se porodice dijele ili kad stoka jednoga potre ljetinu drugoga. Za vladanja kneza Miloša Obrenovića kmetove stane postavljati veća vlast, i tako sad svaka opština ima oko tri kmeta, među kojima je jedan najstariji, i koji se staraju u opštinskoj kući, koja se zove sudnica, i seljacima

sude za kojekake sitnice, pa koje parce ne mogu namiriti one šalju nahijnskome sudu. Osim toga oni kupe porezu i predaju određenijem starješinama, objavljuju seljacima uredbe i zapovijesti od veće vlasti i paze da se one izvršuju, i mogu krivcima, osobito nemirnima i koji ne će da rade nego se skitaju, udariti do deset batina, određuju ljude na državni ili opštinski posao i t. d. Oni imaju od poreske glave po cvanciku plate na godinu (ali svaka poreska glava ne daje to svakome kmetu, nego po toliko za svu trojicu).

U Crnoj Gori kmetovi se zovu sudije koje parci izberu da im što presude; ovakovijeh kmetova biva obično po 12 sa svake strane, i svaka strana svoje izbira, pa dokle kmetuju dotle se i zovu kmetovi.

U Bosni se zove kmet seljak koji sjedi na tuđoj zemlji i u tuđoj kući. Onamo vrlo malo ima ljudi po selima koju imaju svoju zemlju i svoje kuće, nego su ovaki kmeti. Od ovijeh kmeta nijesu gospodari spahije, nego čitliksahibije, koje se onamo zovu *age*. Kmeti plaćaju agama kako se pogode n. p. ako su agini volovi i on da sjeme, onda mu kmet od ljetine daje polovinu, a kad su volovi kmetovi, trećinu, i t. d. Prije svega spahija od ljetine uzme desetak, po tom se izvadi sjeme, bilo agino ili kmetovo, pa onda kmet i aga dijele ostalo po pogodbi. Kmet je dužan aginsko odnijeti u varoš aginskoj kući makar gdje bilo. Prema pogodbi od žita kmet daje agi i od ostalijeh sitnica, a nešto i u novcima. Gotovo svaki aga ima u ovome selu osobitu kuću za sebe, u koju izlazi ljeti, ponajviše pred jesen, na teferič, i onda su ga kmeti dužni osobito slušati,

a i osim toga kad im što zapovjedi, ne mogu mu odreći. Koji aga ima mnogo kmeta onaj ima i po selima svoje *subaše,* kojima kmeti valja osobito po nešto da daju. Aga može svojega kmeta sa svoje zemlje i iz kuće krenuti kad mu je volja, pošto sabere posijanu ljetinu, a i kmet po pravdi mogao bi ostaviti aginu zemlju i kuću kad mu je volja, ali je to njemu teže, jer n. p. ako je aga veliki gospodar, ne smije drugi da mu kmeta primi preko njegove volje. U Bosni ima ljudi i Turskoga zakona koji su ovaki kmeti.

VOJVODA.

1) Poranile tri Srpske *vojvode*
Od Kosova uz kršno primorje:
Jedno bješe od Prilipa Marko,
Drugo bješe Relja od Pazara,
Treće bješe Miloš od Pocerja. —
Mudar bješe *vojvoda* Momčila. —
Grad gradila tri brata rođena,
Do tri brata tri Mrljavčevića:
Jedno bješe Vukašine kralje,
Drugo bješe Uglješa *vojvoda,*
Treće bješe Mrljavčević Gojko. —

2) U Hercegovini i u Crnoj Gori starješine od knežina ili plemena zovu se i danas *vojvode.* 3) Za Karađorđijeva vremena knežine starješine i upravitelji zvali su se *vojvode:* ovaki je vojvoda bio n. p. Stojan Čupić u Mačvi, Miloš Stoićević u Pocerini, Antonije Bogićević u Jadru, Hajduk Veljko u krajini Negotinskoj i t. d. 4) I danas u Biogradu

Turci svojega starješinu zovu _vojvoda;_ ovaj vojvoda Turke zatvora i za manje im stvari sudi, a za veće, gdje se tiče čistoga suda, šalje i kadiji, i koga nađe za pravo može izbiti. Prvijeh godina Miloševa vladanja ovaki je vojvoda ovako sudio i Srbima, ali sad sudi samo Turcima. 5) Vojvoda u svatovima, koje ponajviše biva ujak mladoženjin:

Kuma kumi Debelić-Novaka
A prikuma Novaković-Gruja,
Starog svata Sibinjanin-Janka,
A đevera Kraljevića Marka,
A čauša Relju Krilaticu,
A _vojvodu_ Obilić-Miloša.

Ovoga običaja u Srijemu i u Bačkaj i u Banatu kao i mnogijeh drugijeh sad nema, i u Srbiji slabo, ali u Hercegovini i u Crnoj Gori i onamo po primorju ima jednako. 6) U Hrvatskoj vojvoda se zove danas tumar, koji ide na konju.

KAPETAN.

U Bosni su kapetani starješine i upravitelji od gradova i od njihovijeh okolina, i ovo kapetanstvo do sad je u njih ostajalo od oca sinu. Ovaki je od prilike bio i Leka u Prizrenu. Za vremena Karađorđijeva, pošto se vojska bila malo uredila, velike buljubaše nazovu se kapetanima, a područje ovakovoga kapetana zvalo se srez, u kome je bilo nekoliko sela i malijeh buljubaša. Za vremena Miloša Obrenovića kapetanima se nazovu knežinski knezovi, a knežine srezovima.

SPAHIJA.

U Srbiji su bili, a u Bosni i u Hercegovini valja da su i sad spahije najbolji ljudi za narod. Bosanski su begovi gotovo sami spahije od svijeh onijeh zemalja, i gotovo svi imaju svoje kule i dvorove po selima u Bosni i u Hercegovini, i tamo sjede. Gdjekoji još imaju stara Srpska podrijetla, n. p. Ljubovići, Vidaići, Brankovići, Vilipovići, Todorovići i t. d., ali opet ne spominju rado da su kad Srblji bili, premda ni danas ne zna Turski ni od stotine jedan, nego govore Srpski kao i ostali Srblji. Spahije uzimaju *desetak* od žita i u novcima od oženjenijeh glava (oko dva groša) *glavnicu* (u ime desetka od povrća i od ostalijeh usjeva i drugijeh sitnica). Spahije obično idu u jesen i zimi po svojim selima, te kupe glavnicu i desetak. Oni nemaju nigdje svojijeh namjesnika po selima, niti je običaj da im se što radi. Kad spahija dođe u selo, on odjaše kod kakvoga gazde, gdje je prostrana i lijepa kuća, pa mu svi seljaci daju za jelo što treba. Slabo koji spahija ide po selu da gleda koliko je koji nabrao, nego pita, n. p. „E Radoica! koliko si ti ove godine nabrao kukuruza?“ Ako Radoica reče da je nabrao 20 tovara, a on pita njegova susjeda jeli to istina; ako susjed kaže da jest, a on onda reče: „E more na tvoju dušu.“ Ako li Radoica odgovori da je posijao dockan, pa ubila slana kukuruze, ili da je poplavila voda, ili pobila tuča, pa nije nabrao ništa, onda spahija (tješeći i sebe i njega) kaže: „Daće Bog do godine.“ Osim pomenutoga desetka i glavnica

davala se spahijama na vinograde *tulumina),* na svinje *žirovnica* (po koju paru od svakoga svinjčeta po koliko mu se kaže da ih ko ima), na košnice ko ih je držao, od svake po onoliko pošto je onda oka meda, ili desetu košnicu ko ih mnogo ima, po nešto na vodenice i na kazane; ali se na mnogijem mjestima i od ovoga po nešto uzimalo u glavnicu, koja za to nije bila svuda i svagda jednaka. Mnogi se seljaci pogode sa spahijama, pa im plaćaju osjekom na godinu: tako su n. p. Tršićani (gdje sam se ja rodio) plaćali svome spahiji na godinu 10 groša od ožennjene glave, pa više ništa (tu mu je i glavnica i desetak za sve).

ČITLUK SAHIBIJA.

Čitluk se u Srbiji zove ono selo koje osim spahije ima još jednoga gospodara. Gospodar od čitluka zove se Turskom riječi *čitluk-sahibija,* ljudi koji sede na njegovu čitluku, njegove su *čifčije* ili (kao što se u Bosni govori) *kmeti*, a on je njihov *aga* ili *gospodar.* Koje selo nema čitluk-sahibije do samo spahiju, ondje je zemlja seljačka, od koje su davali spahiji desetak na ono što na njoj rodi; a koje je imalo čitluk-sahibiju, on je govorio da je zemlja njegova, ali se opet znala baština svakoga seljaka i on po pravdi nije mogao ni od jednoga uzeti ništa od nje, već ako kad bi kaka porodica zamrla sa svimjem. Kuće pak i ostale zgrade sve su bile seljačke koje su oni svaki po svojoj volji mogli

graditi i premještati, i ako bi se iz sela iselili, prodati, a i samu zemlju ako se je ko našao mogli su prodati sa onijem teretom kao što su je oni držali. Čitluk-sahibija je uzimao od žita devetak, a u ime devetka od povrća i od sijena Tršićani (gdje sam se ja rodio) davali su mu na poresku glavu po pet oka graha, po jednu oku težine i na kuću po junjgu masla: osim toga beglučili su mu ljeti u polju, i to od prije najviše u nedjelju, a poslije kad je zulum veći nastao, i u druge dane, pa ne samo ljeti nego i zimi, kad bi mu što zatrebalo, n. p. sjekli i nosili drva. Dok se beglučilo samo u nedjelju, čitluk-sahibija je hranio seljake, i to vrlo dobro, i mladež je na begluk išla rado kao na mobu, a poslije su mu beglučili o svojoj hrani i aratosiljali su se begluka. Za čudo je da čitluk-sahibija u Tršiću (a valja da tako i po drugijem mjestima) nije uzimao ništa od vina ni od žira ni od vodenica ni od kazana, kao da su njegove bile samo njive i livade. Gdjekoje su čitluk-sahibije imale po selima i svoje kuće, u koje su izlazile s porodicom ljeti na teferič i zimi u lov; a gdjekoje i onako bez svojijeh kuća često su u selo dolazile, i svagda su ih seljaci morali hraniti. Gdjekoje su najposlije bile počele svoje čifčije i biti i globljavati. Čitluk-sahibije su svoje čifčije čuvale i koliko je koji mogao branile od ostalijeh Turaka; za to u čifčije velikoga gospodara nije smio niko darnuti, baš i kad bi koji što skrivio. Tako je n. p. u Rađevini u selu Brasini bio neki pop Petar (od starine Gagović iz Pive, ali su ga ondje zbog osobite hitrine i plahosti zvali *fišekom* i *fišekovićem),*

koji je jednog Turčina na putu tukao nadžakom a na jednoga je kod manastira Tronoše pucao iz dževerdana, pa mu opet niko ništa nije smio učiniti, jer je Brasina bila čitluk Ibrahim-age Vidaića. Pripovijeda se da su od prije i Hrišćani mnogi, osobito u Starome Vlahu, imali svoje čitluke, pa im Turci na silu pouzimali pošto i za što, i u Hercegovini još se samo gdjekoji nalaze koji su po koju kuću dodržali kojekako. Ja sam 1838 godine bio u Spljetu s jednijem Hercegovcem iz Mostara po imenu Hristom Perinovićem, koji je od svoje kuće ondje bio dobježao što je imao nekoliko kuća od svoga čitluka, pa Turci htjeli da im proda na silu, a on nije htio, nego je voljeo ostaviti svoju i kuću i baštinu i pobjeći u drugo carstvo. Može biti da su gdjekoja sela još od starine imala ovake svoje gospodare, ali su ih najviše Turci na silu u različnijem nevoljama počitlučili, n. p. kad kakav čovjek što skrivi ili ga Turci za što obijede pa hoće da ga pogube, on pripadne kakome Turskom glavaru: „Aman aga! ne daj me, tvoj sam i Božij do vijeka.“ Po tom aga rekne te ga puste i on ostane njegov čifčija. Kad se ovako u kakome selu počitluče nekolike kuće, ostale seljake aga nudi da mu se prodadu, pa ako ne će, on im zatvora stoku kad nađe na zemlji onijeh svojijeh čifčija, i globljava ih dok mu se najposlije i oni ne prodadu. Ja sam zapamtio kako je Ali paša Vidaić 1803 godine hvatao Klupčane te vezao i bio dok mu se nijesu prodali. Kad dahije u početku ovoga vijeka po smrti Hadži-Mustaj-pašinoj obladaju Biogradskijem pašalukom,

oni se sa svojijem drugarima i pomagačima nametnu svijem selima i za spahije i za čitluk-sahibije, ne pitajući je li koje selo imalo prije svoga čitluk-sahibiju, već ako da je bio pristao s njima, i po selima pograde hanove i u njih namjeste subaše, koje su od seljaka činile šta su htjele. Za ono sve što je ovdje napomenuto kako su u Srbiji čitluci postali i postajali, i vlada je Turska držala da su oni protiv carske volje; tako kad Jadrani na svršetku 1804 i u početku 1805 godine stanu s Turcima ugovarati kako će u napredak pod vladom njihovom življeti, odmah poviču da ne će čitluka, i to im se primi, i za one dvije godine (1805 i 1806), dok je Jadar bio pod Turcima, nijedan čitluk-sahibija nije smio ni spomenuti da mu je koji predašnji čifčija dužan što dati; tako i za vlade kn. Miloša u Biogradskom pašaluku od samoga početka ni jedan se čitluk-sahibija nije smio pokazati, a spahije su uzimale svoje do godine 1832. Čitluk-sahibije su i u Srbiji narodu bile gore i teže ne samo od spahija nego i od sviju ostalijeh Turaka, ali su opet one prema Bosanskijem čitluk-sahibijama bile smilje i bosilje. Onamo seljaci nemaju ni kuća svojijeh, nego sjede kao zakupnici u kućama svojijeh aga.

SUBAŠA I POLjAR.

(Obaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

KRČMA.

Krčme su se u Srbiji, u Bosni i u Hercegovini do skora gotovo samo u pjesmama spominjale, a onako ih nije bilo nigdje u zemlji osim gdješto po varošima (kao n. p. u Sarajevu) i u Srbiji pored Save i pored Dunava ili po planinama, kud nema sela. Kad ko putuje preko zemlje on ide na konak u selo, gdje ga zastane mrak, pred najbolju kuću, pa pita može li noćiti, a domaćin mu ili ko drugi iz kuće kaže: „Možeš, brate, s drage volje i dobro došao!“ ili mu kaže da ne može, jer nema sijena za konje, ili drugo što, nego ga uputi gdje može noćiti. Kad ide mnogo ljudi zajedno, a oni se razdijele po kućama. Svaki će domaćin primiti rado na konak svakoga putnika, ugostiće ga kao najboljeg svoga prijatelja i poznanika, n. p. ako se dogodi da domaćin nema u kući rakije ili drugo što, a on otide ovome susjedu, ili čak u drugo selo, te uzme u zajam, i časti gosta. U gdjekojim gazdinskim kućama gotovo svaki dan ima gostiju, n. p. danas pop, sjutra kaluđer, preksjutra Turčin ili kakav prosjak i t. d. Gdje ko noći, odande ga ujutru ne puštaju dok ne ruča, a na užinu se svraćaju putnici opet tako po selima; dosta puta se čovjek svrati u kakvu kuću, da se napije vode ili da zapali lulu, a žene ga pi-

taju da nije gladan, i pude ga da sjede malo, da mu dadu što da použina. Mnogi begovi po Bosni imaju uz kuću osobiti konak gdje dočekuju goste; u takovom konaku može čovjek biti ako hoće mjesec dana, davaće mu jednako jelo i zanjga i za konja (bez dinara, osim ako što pokloni slugama kad pođe).

ODIJELO.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznomu listu.)

ZANATI.

(Našlo se također na praznome listu.)

ŠEGRT.

Šegrti su u nas, osobito u Srbiji i u Bosni, kao pravi robovi. Oni nose vodu, cijepaju drva (kod gdjekojijeh majstora idu s konjem u šumu te i sijeku i donose kući), lože vatru, gotove jelo, peru sudove, mijese hljeb, peru košulje, nosaju i zabavljaju djecu i zapiraju ih kad se koje ispogani, peru sobe i basamake, čiste harove, i košare timare i poje konje i t. d. Kad koji ovako nekolike godine poslu-ži, pa dođe u kuću nov, onda onaj novi ovoga zamijeni, a onaj stane tobože raditi (kao n. p. u Sarajevu), zamijenjeni šegrt ide pred njim pješice (makar

bilo, kao što i biva, iz Sarajeva u Carigrad), pa kad pred hanom majstor sjaše s konja, šegrt valja odmah da ga izvoda, po tom namiri i nadgleda kao i kod kuće, pa ujutru kad hoće da polaze, opremljena pred majstora da ga izvede. Kad šegrt dođe na zanat, majstor mu između ostaloga nauka kaže i to da nije samo zanat n. p. kod terzija skrojiti i sašiti haljinu, nego da je zanat i vatru naložiti i jelo zgotoviti i t. d.

MUSELIM.

Gdje je kadija ondje ima i muselim (koji se gdješto osobito k istoku zove i *vojvoda),* pa kadija sudi, a muselim zatvora ljude i izvršuje ono što kadija presudi, a dosta puta muselimi čine i bez kadijna suda i što im je volja. Ni muselim ni kadija do našega vremena nijesu imali plate, nego su svoja gospostva još zakupljivalji, pa im se valjalo starati od globa i od mita da žive i za gospostva svoja da plaćaju.

GLOBA.

Sudije i upravitelji u Turskom carstvu dojako su življeli najviše od globa: kad je ko ubio čovjeka, slabo se je tražio krvnik, nego se iskala globa (krvnina): od prije samo od onoga mjesta gdje je krv učinjena, a poslije, da bi više iznijelo, i od dru-

gijeh okolnijeh mjesta; krvnina je ova bila najmanje hiljadu groša; pa se ona nije plaćala samo kad je ko ubio koga, nego i kad je čovjek pao s drveta ili s konja te se ubio, ili se utopio u vodu ili umrъo od zime, ili mu makar šta bilo samo kad se mrtav našao. Od krvnine nije bila manja globa kad bi se dogodilo da djevojka rodi; dijete po svoj prilici ova je globa postala što su se taka djeca najviše mrtva nalazila, ali se poslije nije pitalo, je li dijete mrtvo ili živo. Ovo su bile kao određene globe, koje su se plaćale u društvu, ali manjima, koje su mnogi ljudi plaćali za sebe, nije bilo ni broja, n. p. kad ko što skrivi ili ga obijede da je skrivio ili što zlo za Turke rekao; a ovake su se bijede često iznosile na ljude za koje su Turci znali ili mislili da imaju novaca. Kad ovakovoga okrivljenika uhvate i zatvore, oni odmah ili mu kažu da će ga pogubiti ili mu toliko i toliko štapa udariti ako ne da toliko i toliko, ili mu kažu samo da će ga pogubiti, pa on poslije sam preko svojijeh valja da se otkupljuje, ili ga samo bace u tamnicu i metnu sindžir na vrat i noge u klade, pa još kašto i vodu podljevaju podanj, pa kad mu se to već dosadi trpljeti, on preko svojijeh obriče otkup i gleda da se izbavi.

KRV I OSVETA.

(Našlo se na praznome listu.)

KRVNINA.

U Turskoj je krv Turska 1000 groša, a Srpska (i svakoga drugog Hrišćanina) 1001 groš (tako pripovijedaju). Krvninu ne plaća samo onaj koji je učinio krv, nego sve ono selo (a kašto i više obližnjijeh sela zajedno) gdje je krv učinjena (kad se krv učini u varoši, onda i Turci moraju plaćati krvninu). Krvnina se ne plaća samo kad čovjek ubije čovjeka, nego i kad čovjek umre na putu od zime, kad nadne s drveta, ili s kola, te slomi vrat, ili oda šta mu drugo on umrъo, samo kad ga nađu na putu ili u polju mrtva (takovi se čovjek ne smije prije sahraniti dok ne dođu Turci da ga *čine ćeš).* Turci slabo traže krvnika, nego ištu krvninu; za to krvnik dosta puta uteče u drugu nahiju dok ljudi plate krvninu i malo pozaborave, pa poslije opet dođe natrag, i niko mu se ne čini ni vješt osim roda onoga, koga je on ubio (a s rodom mora da se miri, jer će ubiti i oni njega).

HAJDUK.

Narod naš misli i pjeva da su u nas hajduci postali od Turske sile i nepravde. Da rečemo da gdjekoji otide u hajduke i bez nevolje, da se nanosi haljina i oružja po svojoj volji ili kome da se osveti, ali je i to cijela istina, da što je god vlada Turska bolja i čovječnija, to je i hajduka u zemlji manje, a što je gora i nepravednija, to ih je više, i za to je među hajducima bivalo ka-

što najpoštenijeh ljudi, a u početku vlade Turske jamačno ih je bilo i od prve gospode i plemića. Istina da mnogi ljudi ne odu u hajduke da čine zlo, ali kad se čovjek (osobito prost) jedan put otpadi od ljudskoga društva i oprosti se svake vlasti, on počne osobito jedan uz drugoga i zlo činiti; tako i hajduci čine zlo i narodu svome, koji ih prema Turcima ljubi i žali, ali se i danas čini hajduku najveća sramota i poruga kad mu se reče da je lopov i pržibaba. U stara su vremena hajduci, kao što se i u pjesmama pjeva, najradije dočekivali Turke kad nose novce od dacije, ali je to u naše vrijeme slabo bivalo, nego dočekuju trgovce i druge putnike, a kašto udare i na kuću kome za koga misle da ima novaca ili lijepa ruha i oružja, te ga poharaju. Kad kome udare na kuću, pa ne nađu novaca a misle da ih ima, oni ga ucijene pa mu odvedu sina ili brata, i vode ga sa sobom dokle im god on ucjenu ne odnese. Pravi hajduk ne će nikad ubiti čovjeka koji mu ništa ne čini, već ako da ga nagovori kakav prijatelj ili jatak. Makar bila i samo dva hajduka, opet se zna koji je od njih dvojice harambaša (starješina), hajduci ljeti žive po šumi i dolaze jatacima te se hrane, n. p. dođu kome na večeru pa im onaj da što, te ponesu u torbama što će jesti do sjutra na veče; a kašto ih jatak namjesti gdje u šumi pa im nosi i ručak i užinu. Kad dođe zima, oni se rastanu i otidu svaki svome kakom prijatelju na zimovnik, ali najprije ugovore kad će se na proleće i gdje sastati. Na zimovnicima gdjekoji leže danju po podrumima ili po drugijem zgradama, a noću se časte i pjevaju uz gusle, a gdjekoji preo-

bučeni u proste haljine čuvaju stoku kao sluge. Ako koji u određeno vrijeme na ročište ne bi došao, društvo ide te ga traži, pa ako bi se dogodilo da jatak hajduka na zimovniku izda ili ubije, to svaki hajduci gledaju da osvete makar i poslije pedeset godina. Hajduci u naše vrijeme u Srbiji nosili su najviše čohane plavetne čakšire, gore čohane đečerme i koporan, gdjekoji i dolamu zelenu ili plavetnu a povrh svega kupovni gunj; na glavi ili ćelepoše ili fesove ili svilene kape kićenke, od kojijeh su svilene kite visile s jedne strane niz prsi, i koje je osim njih slabo ko nosio; vrlo su rado nosili na prsima srebrne toke, a koji ih nijesu mogli nabaviti oni su mjesto njih prišivali srebrne krupne novce; od oružja imali su dugu pušku i po dvije male i veliki nož. U Srbiji je za vlade Turske gotovo u svakoj knežini bio po jedan buljubaša (Turčin) sa nekoliko pandura (među kojima je bilo i Srba i Turaka), koji su gonili hajduke, a kašto kad bi se hajduka mnogo pojavilo i stali bi često ubijati i otimati, podizali su Turci i narod sav u potjeru i premda su gdjekoji ljudi u društvu tjerali i tražili a kod kuća ih no zgradama i po šumama krili, opet se je kašto to događalo da su ih hvatali i ubijali. Koga ubiju onome panduri osijeku glavu i odnesu je u grad, te se na kocu metne na bedem, a koga Turci živa u ruke dokopaju onoga nabiju na kolac. A kad ni potjera ne može ništa da im učini, onda Turci iziđu na *teftiš,* t. j. kakav veliki starješina Turski iziđe s podosta momaka u narod, pa zatvorom, bojem i globama nagoni kmetove i rodbinu hajdučku da se traže hajdučki jataci i da se

hvataju hajduci (a osim teftiša u hajdukovu rodbinu i u ženu i djecu, ako ih ima, nije niko dirao, nego su kod svojijeh kuća življeli na miru). Teftiši su osobito bivali poslije ratova kad mnogi ljudi od straha Turskoga pobjegnu u hajduke. Kad se hajduk nasiti hajdukovanja ili ga ko namoli i nagovori da ga ga se okani, on se preda t. j. poruči kmetovima te mu izvade od paše buruntiju, i onda opet iziđe među ljude, i poslije toga niko mu ne smije spomenuti za ono što je hajdukujući učinio. Predani hajduci poslije ponajviše bivaju panduri, jer su se odučili od rada poljskoga; samo knez ne može biti onaj koji je bio hajduk. Hajduci drže svoj zakon, poste i mole se Bogu kao i ostali ljudi, i kad koga povedu da nabiju na kolac, pa ga Turci ponude da se poturči da mu oproste život, on psuje Muhameda dodajući. „Pa zar poslije ne ću umrijeti?“ Hajduci se sve drže za velike junake, za to u hajduke slabo smije i otići onaj koji se u se ne može pouzdati. Kad koga uhvate i povedu da nabiju na kolac, ponajviše pjevaju iza glasa pokazujući da ne mare za život. I predani je hajduk svagda slobodniji i otresniji od drugijeh ljudi, ne da na se nikome, i svak ga se pribojava. Kašto po dva i po tri hajduka povežu p poharaju mnogo više ljudi; ali kašto i oni udare na čudo gdje se ne nadaju, n. p. za moga vremena bio je u Tronoškom prnjavoru neki Mihailo Šišo, koji je kao momak išao kašto uz Tronoškoga arhimandrita Stevana Jovanovića i imao je vrlo dobro i lijepo oružje; nekoliko hajduka dogovore se da mu udare na kuću i oružje uzmu, ali Šišo to dozna i još u koji će dan udariti, pa

narediv̌si šešanu sakrije se za kuću u grah pričanik; kad hajduci dođu pred kuću, on potegne iz šešane te jednoga obori na zemlju, pa poviče: „Haj more udrite otuda!“ hajduci ostali onda prsnu kud koji i jedva se sastanu poslije nekoliko dana, a Šišo onome ubijenome osiječe glavu i odnese Turcima te mu dadu čelenku i buruntiju da može oružje nositi svuda (i po varošima). Tako iz narodnijeh pjesama poznati Stanko Crnobarac kad se 1805 godine bio odvrgao u hajduke, sa šesnaest druga dočeka u Tronoškoj planini uoči velike Gospođe dva trgovca koji su iz Zvornika nosili rubu manastiru da prodadu; kad hajduci iza grmova poviču: „Predajte se! bacite oružje! ne ginite!“ oni to ne poslušaju, nego se stanu braniti; pošto jedan od njih pogine i drugoga, koji duge puške već nije mogao napuniti nego je bacio na zemlju, pogodi hajduka iza grma u malu pušku za pojasom, on s drugom malom puškom, koju je u ruci držao, potrči upravo na hajduka: „Na polje, kurvo, iza grma!“ pa njega iz pištolja posred srijede; hajduk padne, a on nagne u potok i uteče; po tom hajduci čujući da iz okola crkvari gdješto pucaju iz pušaka i viču: „Haj more, šta je to ?“ pobjegnu s rubom, a svoga mrtva druga ostave; trgovac pak onaj, kome je bilo ime Ilija, vrati se iz potoka, te hajduku osiječe glavu, pa je odnese Turcima te i njemu dadu čelenku i buruntiju kao i Šišu. U Bosni i u Hercegovini hajduci se zovu i Crnogorci i njihovi uskoci, koji odonud izlaze te ljude (ponajviše Turke) haraju i ubijaju, pak se opet vraćaju k svojijem kućama. Tako su se zvali i oni junaci našijeh pjesama koji su od

prije, osobito u XVI i HVII vijeku, izlazili iz Mletačkoga primorja, te četovali po Turskoj krajini. I Turci imaju hajduka, koji se zove *kesedžije,* ali su oni konjici i ne kriju se onako kao Srpski, nego idu i zlo čine javno. Ovaki su hajduci bili u *krdžalije,* kao što je kazano u rječniku kod riječi ove.

OKLEŠTINA.

Tako se u Crnoj Gori zove ona plata što se daje onijema koji se za drugoga kunu. Onamo se ljudi ne kunu kao u nas, nego oni koji se zaklinju posjedaju u crkvi ispred oltara obrnuvši se amo u crkvu, a oni kojima se zaklinju stanu preda njih, te jedan između njih, koji ovaj posao najbolje zna, uzme krst u ruku, pa onima što sjede stane govoriti ili upravo reći proklinjati ih, n. p. „Ako ste vi to učinili pa nama kažete da nijeste, da Bog da vam se okameni u ženi dijete, u kravi tele, u ovci jagnje, u zemlji sjeme!“ i t. d. a oni što sjede sve valja da viču: „Amin! da Bog da!“ Kad ovaj s krstom izgovori sve onda je zakletva svršena. Ovako se onamo ne samo kunu ljidi za ono što upravo ne znadu, n. p. seljaci za kakoga svog seljaka da nije što učinio, nego i oni koji ištu zakletvu određuju poimence koji da se zakune; kašto se odredi i to koliko će oni koji se zaklinju dovesti muške djece i posaditi u crkvi pored sebe. Koji se ovakovom kletvom opravda od čega, onaj valja prema imanju svome da plati oklještinu onima koji su se zanj zaklinjali.

LIČITI.

U Dubrovniku vikati kao telal, n. p. kad ko što izgubi ili nađe. Ondje je običaj kad ko što izgubi ili nađe, da da slijepcu koju krajcaru te vikne po svijem ulicama šta je izgubljeno ili nađeno, i ako je što nađeno, kaže se gdje je, nego onaj čije je da dođe i da donese biljegu (t. j. dokaže) i da uzme: ako li je izgubljeno, da donese i *da uzme nalježbu.* Za vremena republike bio je određen čovjek koji je ovako ličio, i zvao se *zdur.* U Crnoj Gori ličiti krv na koga, t. j. kazati da ju je on učinio (t. j. ubio čovjeka).

ZAKLETVE.

U nas se ljudi kunu onijem što im je najmilije ili najsvetije n. p. sestra se kune bratom (živ mi brat! ili: tako mi živ brat!), mati sinom, roditelji djecom, djeca roditeljima, Bogom (tako mi Boga, ili: Boga mi!), dušom, životom, zdravljem, vjerom, samrtnom svijećom, pričešćem, crkvom ili zemljom i nebom i vatrom, a junaci i konjem i oružjem:

Desnica mi ne usala ruka!
Dobru konju griva ne opala!
I britka mi sablja ne rđala!

SOK.

U Crnoj gori *sok* zove se onaj koji pronađe lupeža koji je što ukrao ili kako drugo zlo učinio. Kad se onamo kome što ukrade, on objavi šta će dati onome koji mu lupeža pronađe (i ovo što mu se daje zove se *sodžbina).* Sok da se ne bi s lupežem bez nevolje omrazio i da bi se stvar tajno svršila, pošalje kakoga čovjeka te mu kaže da neko zna da je on to i to ukrao, već neka ide te se miri na lijepo s pokradenijem. Ovaj čovjek kojega sok šalje lupežu zove se *sokodržica.* Ako se lupež poplaši, on ide te se s pokradenijem namiri, i tako se to svrši tajno da ni pokradeni ni lupež ne znadu ko je sok, jer mu sodžbinu od pokradenoga uzme i odnese sokodržica. Ako li lupež misli da se ne može dokazati, da je on to ukrao ili se uzda u se i u svoje jako bratstvo, on ne će ni da čuje što mu sokodržica kaže; onda pokradeni povisi sodžbinu, a sok ako je za cijelo uvjeren da je ono pravi lupež ukradene stvari, on mu opet pošalje sokodržicu. Ako li lupež i opet ne prizna, onda pokradeni još povisi sodžbinu, i tako je povišuje tri četiri puta, da kašto sodžbina iziđe veća nego što ukradena stvar vrijedi. Najposlije sok valja da izide i pred kmetovima da dokaže da je onaj na koga on govori zaista ono ukrao; ako on to dokaže, onda lupež valja da plati osim pokrađe i ostale sve troškove; ako li ne dokaže onda sok valja da plati.

MAZIJA.

U Srbiji su do skora kašto *vadili maziju,* t. j. kad na kakvoga čovjeka reku da je što ukrao, a on se odgovara da nije, onda uzvare pun kazan (ili veliki kotao) vode, pa u onu vrelu vodu metnu komad vruća usjala gvožđa (ili kamen), a onaj na koga vele da je ukrao, zasuče rukave, pa objema rukama izvadi ono gvožđe iz vode. Ako on ne bude ukrao ono što na njega govore, ne će se ožeći ni malo; ako li bude ukrao, izgoreće mu ruke (ja ne znam ni jednoga koji je vadio maziju da se nije ožegao, a znam dvojicu što su im ruke izgorele: Pantu Stameniću iz Jadra iz sela Tršića, a i Mitru Tufekčiji iz Rađevine iz sela Mojkovića).

POBRATIM.

U našijem starijem trebnicima (srbuljama) ima osobita molitva koja se čita kad se ko s kim pobratimi, i po tome bi se moglo reći da je u stara vremena pobratim mnogo više značio nego danas. Crnogorci se još bratime u crkvi, i nešto im pop čita, a najposlije ljube krst. U Srbiji pak pobratimi postanu na različne načine: 1) kad ko usnu u kakoj nevolji reče kome: „Da si mi po Bogu brat!“; 2) kad ko na javi pobrati koga u kakoj nevolji; 3) kad ko pobrati koga u crkvi, i to najviše čine žene i djevojke; kad se razboli žena ili djevojka, onda izbere kakvoga momka, i ode s njim manastiru ili crkvi kakvoj, te joj ondje *metne krst* (čini mi se na glavu, pa veže kakvom maramom), i pop joj ili kaluđer

očita molitvu; po tom ako ona ozdravi, onda onoga momka zove bratom, i on nju sestrom (meni se čini da je ovo Bugarski običaj, jer sam ja to prvi put vidio u Biogradu kod Bugara); 4) gl. družičalo; 5) kad se jedno od *jednomjesečića* ženi ili udaje, onda drugo ne smije biti kod kuće (nego ga pošlju kud u drugo selo), niti smije jesti od onijeh jela što se gotove za svadbu. Kad jedno umre, onda metnu u puto jednu nogu mrtvoga a drugo živoga, pa onda ono živo dozove kakvoga momka (s kojim se pazi) i reče mu: „Da si mi po Bogu brat, pusti me (ili odriješi me).“ Onda onaj otvori puto i pusti ga, i to su poslije *pobratimi* (ovo samo gdješto čine žene koje mnogo gataju i gatanju vjeruju); 6) mnogi se prozovu pobratimi, a nijesu se pobratili nikako; tako Srbin kad ne zna imena kome, a on ga zovne: „Ej! pobratime!“ — Kako god što se čovjek u snu ili na javi pobrati (osim crkve), tako se može i *posiniti i poočiti,* a žena *posestriti* i *pomateriti.*

VII.

IGRE.

BANANjE.

Kad hoće djeca da se banaju, najprije se dogovore do kolike će godine *ženiti trlju*; onda uzme svako svoj štap po sredini, pa udaraju okomice u zemlju i tako redom bacaju štapove s jednoga mjesta; koje najdalje baci ono je car, a koje najbliže, ono je *trlja.* Po tom trlja pokupi sve štapove, pa da svakome koje je čiji, a svoj metne poprijeko pred cara tako blizu, kako ga car stojeći upravo može dohvatiti svojim štatom, onda car baci žmureći svoj štap te udari trljin (ako li *umaši,* onda on bude trlja, a trlja car), pa onda sjede; gdje se carev štap ustavi, ondje mora trlja svoj štap da zamjesti (t. j. da ga izmakne), pa onda svi redom bacaju (ne žmureći) i pogađaju u trljin štap: svaki treba dotle da bije u trljin štap (i trlja mora jednako svoj štap da zamješta), dokle ne *umaši*; a kad umaši, onda mu trlja uzme štap i baci u *suvo grožđe* (t. j. na stranu), pa onda ostali svi bacaju tako redom, a car na pošljetku, i on bije dok dvaput ne umaši. Onda trlja pokupi sve štapove iz suvoga grožđa, pa on pogađa svim štapovima redom u svoj štap; čijim štapom pogodi, onaj bude trlja, a kad pogodi carevim štapom, onda car bude trlja a trlja car, ako li svima štapovima umaši, onda pokupi

sve štapove, pa da svakome koje je čiji, a svoj metne pred cara kao i najprije, pa pogađaju opet na novo. Drugi put (t. j. druge godine carovanja) car ima tri *maše* (t. j. pogađa u trljin štap dok triput ne umaši), treći put, četiri i t. d., a trlja drugi put sjede na *badalo* (t. j. ono mjesto gdje udaraju štapovima kad ih bacaju) kad pogađa u svoj štap; treći put se primakne koliko može skočiti, a četvrti put koliko je dug kad pruži ruke. Kad izigraju onoliko puta (ili kad jedan car onoliko godina caruje), do koliko su pogodili da žene trlju, onda ga žene, t. j. stanu svi u red jedan za drugijem, pa se raskorače te trlja prođe četvoroške između njihovijeh nogu, a oni ga svaki udari po jednom šakom ili drvetom (kako pogode najprije) po zadnjici.

VINO.

Jedan od igrača metne preda se na zemlju svoju kapu kao da bi što poklopio njome, i to se zove *vino.* Ostali igrači oblijećući oko njega gledaju da bi mu koji kapu svojom nogom otjerali ispred njega, pa ako je koji otjera onda pristanu i drugi te je nogama tjeraju preko sve ravni; onaj oblijećući oko svoje kape čuva je i brani nogama: ako koga od igrača koji pođe da mu kapu otjera udari svojom nogom, onda onaj valja da metne svoju kapu na zemlju i da je brani, a on ide među ostale igrače. Ako onaj koji kapu brani ne smije od nje da se odmakne nego se sve iznad nje obrće, onda mu se drugi potsmijevaju govoreći da sere u vino.

GAVRANjE.

Igra u kojoj jedan baci svoj štap u visinu a drugi ga svojim štapom pogađa.

GAĐANjE U NIŠAN.

(Ovaj se natpis našao na praznome listu.)

GONETALICA.

Igra u kojoj se prsten krije u ruke, a igra *prsten* igra se u Crnoj Gori ovako: Pošto jedan sakrije prsten svima u ruke, zapita jednoga gdje je prsten, a onaj pruživši ruku na onoga u koga misli da je prsten, rekne mu: udri me za toga (po imenu.) Ako prsten bude u onoga, pogađač ga uzme, te ga on krije; ako li ne bude, onaj ga udari turom po ruci, pa tako pita dalje drugoga redom, dok se prsten ne nađe.

ZEC.

U ovoj igri čini mi se da se jedan zove *kadija* jedan *zec* a ostali su *lovci.* Kadija sjedi a lovci pred njim svi žmure dok se zec ne sakrije. Kako lovci od kadije otidu da traže zeca, kadija stane vikati: „K meni, zejo!“ Ako ga ni jedan ne uhvati nego on dotrči kadiji, onda je on opet zec; ako li ga koji uhvati, onda je onaj zec a on ide među lovce.

Ja sam se ove igre igrao još na svršetku prošloga vijeka i koliko se opominjem čini mi se da se ovako igra.

IZ KOLA KUČKE.

Igrači stanu u kolo i uhvate se za ruke, a jedan koji se zove kučka stane u srijedi, kojega oni iz prijevare biju ponajviše turom (opletenom maramom) govoreći mu: „Iz kola, kučko!“ Kad kučku koji udari ona navaljuje ondje da prodre iz kola gdje je ruka puštena te ga udarila, pak gdje prodre onda onaj koji je ruku pustio valja da ide u kolo mjesto kučke.

JASTUK.

U vojvodstvu po varošima. Kad se igra jastuka, igrači se uhvate u kolo, a jedno stane unutra s jastukom, pa pred koga baci jastuk, s onijem se poljubi, pa onda ono iz kola uzme jastuk, a ono se uhvati na njegovo mjesto u kolo i t. d.

KLIS.

U ovoj igri ima *konj* (drvo kao štap), *palica* (kao pola štapa), *klis* (drvo malo kraće od čeperka, zadjeljano sa sve četiri strane) i *trlica* (šumnata grana). Igrači se podijele na dvije strane, pa se hvataju u štap koja će grana igrati, onda udare konja u

zemlju, pa jedan, od strane onijeh što igraju, baca klis od konja i odbija palicom, a oni drugi svi (od one druge strane) čuvaju podaleko s trlicama i *trle* (t. j. smetaju klis da ne ide daleko, i gledaju ne bi li ga kako prije uhvatili nego padne na zemlju), pa odonud pogađaju klisom (s onoga mjesta gdje padne klis) u konja; i onaj što baca klis, čuva palicom da ne pogode u konja, kad koji pogodi u konja, ili kad klis dotjera bliže konja nego što je palica dugačka, ili kad ga *utrle* (t. j. uhvate dok nije pao na zemlju), onda oni što su trlili, dođu te igraju, a ovi idu te trle; kad se ne pogodi u konja, nego klis padne dalje od konja nego što je palica dugačka, onda onaj mjeri palicom od klisa do konja, i koliko bude palica onoliko broji konja. Kad već izigraju onoliko konja u koliko su se pogodili da se igraju, onda im (onima što trle) baci klis triput s konja, pa prisloni palicu uz konja, te je oni obaraju klisom; ako u ta tri puta ne utrle klis, ili ne pogode njim u konja i ne obore palicu, onda im baci pošljednji put (opet iz ruke) *jalicu:* pa onda gdje padne klis, uzjašu svi one što su nadigrani i jašu ih do konja.

KRMAČA.

U ovoj igri *krmača* se zove oko tri prsta dugačko i podebelo drvo (od prilike kao pokratak vranj). Igrači iskopaju u zemlji poveliku jamu, pa oko nje u naokolo (oko dva tri koraka od nje) toliko manjijeh jamica koliko je njih. Velika ona jama u srijedi zove

se *kazan,* a one manje u naokolo zovu se *kuće.* Kad se stanu igrati, svaki igrač stane kod jedne kuće (obrnuvši se ka kazanu) i metne u nju kraj od svoga štapa; jedan s polja krmaču tjera štapom i hoće da je satjera u kazan, a ostali svi valja to da brane i svojijem štapovima da je odbijaju. Onaj koji tjera krmaču zove se *krmačar.* Kad koji digne svoj štap da odbije krmaču onda krmačar gleda ne bi li prije njega metnuo svoj štap u njegovu kuću, pa ako to učini onda on ostane na kući i onaj koji je ostao bez kuće ide te goni krmaču. Ako krmača kad je krmačar udari štapom pogodi koga od igrača u nogu od koljena dolje, onda kažu da ga je *oparío,* i u jedan put svi povikavši: *opara mijena,* brže bolje mijenjaju kuće, u kojemu mijenjanju i krmačar gleda ne bi li svoj štap metnuo gdje u kuću prije drugoga, pa koji ostane bez kuće, onaj goni krmaču. Ako bi krmačar satjerao krmaču u kazan, i onda kuće mijenjaju kao i prije. U Šumadiji gdješto krmača se u ovoj igri zove i *buca* a gdješto i *guca.*

KUPA.

Gomila od četiri oraha. Takove gomile namjeste djeca (svako po jednu) u red prema sebi, pa biju redom *ojnakom* s jednoga mjesta, te ih obaraju (igraju se kupe). Kad koji koju kupu obori, on je i uzme; ako jedan obori sve u jedan put, on ih sve uzme; ako odovud ne obore sve kupe, a oni biju odonud s onoga mjesta gdje se koga ojnak ustavio, ako i tada ostane

još koja kupa neoborena, a oni onda dometnu opet svaki još po jednu, pa na novo biju.

LONČIĆ.

U Srijemu. Djetinja igra. Velike djevojke posjedaju malu djecu, pa više svakoga stane po jedna, onda jedna koja *nema lončića*, dođe kome djetetu i metnuvši mu prst na glavu pita:

„Po što vino vinovo ?

Po petak po šestak ?“

a kad ona koja stoji više djeteta, odgovori: „Po to ti ga i ne dam“, onda potrči jedna na jednu stranu, druga na drugu oko djece, pa koja prije dotrči k djetetu one je lončić, a ona ga druga sebi opet tako traži dalje.

LOPTA ili TOP.

(Našlo se u rukopisu na praznome listu.)

LjAGANjA.

U Bačkoj.

(Našlo se tako u rukopisu.)

METANjE ili BACANjE KAMENA.

Kamena se meću momci dvojako: *s ramena* i *omaške.*

NAVLAČKAPA.

Djetinja igra u Srijemu. Posvrate djeca kape jednu na drugu, pa se onda oko njih uhvate za ruke i *navlače* se, koje će ih oboriti; pa koje navuku, te ih obori, ono se mora natrćiti, a drugo četvoro uzmu najmanje dijete za noge i za ruke pa njegovom zadnjicom biju u zadnjicu onoga natrćenoga (tako bi se gotovo moglo reći da je teže onome kojim biju, nego onome koga biju).

NOŽAK.

(Našlo se u rukopisu na praznome listu.)

OD KOLIKO.

(Također.)

OPA CUPA LIJEVKE.

Igrači se uhvate jedan drugome za pojas ostrag. Koji je prvi onaj ima u ruci štap i poskakujući podvikuje:

„Opa cupa lijevke,
Varaj dupe, dijete!“

pa se kašto obzire čas na jednu čas na drugu stranu i štapom po nogama bije one koji za njim idu, a oni se jednako vijaju da ih ne bi mogao udarati: tako

se ova povorka jednako vijuga a dosta puta svojega kolovođu povlači kud on ne bi htio. *Varaj* ovdje znači čuvaj, uklanjaj, kao što se govori i *varaknuti.*

PAPUČICA.

Igra u kojoj se skače na jednoj nozi preko namještenijeh trsaka.

NA TI KASA LISA.

(Našlo se na praznome listu.)

PAUN PASE, TRAVA RASTE.

(Također.)

PIPAVICA.

Djetinja igra. Djeca se hvataju sa dva prsta jedno drugo odozgo za kožu na ruci govoreći ovo:

„Pipavica pipa,
„Na kule na vile,
„Na medene kolačiće,
„Na svilene pojasiće,
„Kome red konja pasti?
„Mome bracu Radovancu.
„Zovite ga na večeru.

„On nit' može večerati
„Ni po kući pogledati,
„Zuči, buči, skoči car na vojsku,
„I dovede plavu plavojku,
„Ne će plave plavojke,
„Veće oće crnu crnojku,
„Ajde šuga na vojsku."

Ko najposlije bude uhvaćen za ruku, onaj valja da ide da donese na krkače onoga kojega je pipavica prije poslala na vojsku, t. j. koji je stajao malo dalje od njih. Kad se djeca u početku kake igre pogađaju koje će najprije činiti ono što u igri valja da čini onaj koji izgubi, n. p. ko će najprije žmuriti, onda jedno kao brojeći sve redom govori:

„Pipavice, pipavice,
„Na kule na mule
„Na medene kolačiće,
„Kome red konja pasti ?
„Mome bracu Radovanu.
„Zovite ga na večeru.
„Ja ne mogu večerati,
„Ni po kući pogledati.
„Štaglac maglac,
„Kućnji rogljac,
„Teglica, tegli more na vojsku,
„Pa dovedi devojku,
„Lepu lepojku,
„Crnu crnojku,
„Metnite je pod kola,
„Nek je kola satru,
„U mekinje saspu,
„I dva konja vrana

„I četiri plava,
„Od mora do mora,
„Do beloga Dunava.
„Šijuc.“

Na kome se rekne *šijuc,* onaj valja da žmuri. Mjesto ovoga govori se kašto i ovako:

„Od Dunava do Dunava,
Do dva cara carevina,
Gusen gusenica,
Palipuška palipan,
Drž' se, seko, za katan,
Katan bio đulistan.
Klinčica, varčica,
Zveckac!“

Ovdje žmuri onaj na kome dođe *zveckac.*

POIGRAJ LEPI PAVLE.

(Našlo se u rukopisu na praznome listu.)

POLETIŠ.

U Crnoj Gori. Metnuvši ruke na koljena govori se: *let let,* u tom starješina rekne: „Poletje to ili ono!“ ako rekne da je poletjelo ono što može letjeti, onda valja svi da dignu ruke, a ko pogriješi, onaj valja da da zalogu i t. d.

PLOJKA.

Plojka se upravo zove okrugla i glatka kamena pločica, kojom se u ovoj igri gađa u drugi ispravljeni kamen, koji se zove *cilj;* kad se počinje bacati zove se *činjati;* koji činja, obično rekne, *činj* i *počinj;* koji prvi činja, vazda ga dobija; koji zadnji činja, nigda ga ne dobija! Koja strana prije pogodi 10 puta ona jaše onu drugu od jednoga do drugoga cilja (koji su oko 50 stopa razdaleko, pa se bije plojkom i od ovud i od onud).

POPIK ili ČUG.

Popik se štapom pustimičke odbija ili sagoni s *kerđe,* drugi koji su u trlu, *keče* ga ili *trle;* kad ga ukeče, onda oni dođu iz trla te ga odbijaju a oni ga drugi keče.

PROVOĐAČ.

U Crnoj Gori. Svežu jednome oči, pa ga drugi diraju, a on na pitanje (ko te tiče), pogađa. Ako rekne na onoga koji nije, onda ga on uhvati za nos, te ga obvede oko sviju drugijeh koji sjede u kolu, a kad pogodi onda vežu oči onome koji je ticao te on tako pogađa.

PRSTEN.

Prstena se igraju uz mesojeđe noću, i to je najobičnija igra u Srbiji i u Bosni. Igrači se podijele na dvije strane, pa onda jedan uzme prsten i natakne (krijući od ovijeh ostalijeh) na jedan rogalj od marame, pa onda pomoli iz ruke sva četiri roglja te jedan od one druge strane uzme dva, a dva ostanu njima; kojima dopadne prsten, oni počnu igrati, t. j. kriti prsten. Metne se na zemlju devet kapa (ili čarapa, ako nema toliko kapa), i deseta marama, pa onda jedan uzme prsten u ruku i potkrije pod sve kape redom (a pod jednom ostavi prsten) i najposlije u maramu (marama ta zove se *alva* ili *zavitak).* Kad onaj tako sve potkrije, onda oni drugi pitaju jedan drugoga: „đe je tvoj *iščil?*“ (t. j. gdje misli da je prsten), pa jedan koji je kao starješina među njima, počne dizati kape i tražiti prsten. Kad prvu kapu digne, onda reče *ambar!* ako bude prsten u *ambaru,* onda ga oni uzmu i kriju; ako li ne bude, a on diže ostale kape gdje misli da nema prstena dok ne satjera na dvije pa onda digne onu gdje misli da je prsten i reče: *„Ova naša,* (ili *nek da ova).*“ Ako ondje bude prsten, on ga uzme i krije kao da ga je našao u ambaru; ako li ne bude onaj što krije, odgovori mu: *„A ova naša* (ili *ne da ova).*“ Ako ondje bude prsten on ga uzme i krije kao da ga je našao u ambaru; ako li ne bude onaj što krije odgovori mu: *„A ova naša (ili ne da ova),*“ pa uzme prsten i broji dva *konja* (t. j. ambar i onu kapu gdje je bio prsten), pa krije opet na novo. Kad onaj nađe prsten poslije ambara, onda mu onaj što krije broji sve one kape

što nijesu dignute i ambar i onu pod kojom je bio prsten; ako li nađe u prvoj poslije ambara, onda kažu da je *ubio patku*, i broje mu svi deset konja. Kad onaj *ambarne,* pa ne nađe prstena, odmah mu ovaj što krije, metne zavitak (a dotle ga drži u ruci) na ono mjest gdje je bio ambar; kad koji odmah odnese prsten u zavitak, onda kažu *posrao se* (u zavitak). Mjesto ambara može se kazati *boš* (t. j. prazno), ali kad se *boška,* onda se dižu one kape, gdje se misli da nema prstena; pa kad onaj što traži satjera na dvije kape boškajući, onda su obje njegove: ako li nađe prsten boškajući, onda se broje svi konji, kao i kad se ubije patka. Pod koju se kapu jedan put sakrije prsten ona se drugi put zove *pogorelica* ili *požeglica,* i za to nije slobodno dva put zasopce po jednu kapu sakriti, jer *pogore* svi konji što su dotle bili izigrani. Kad izigraju onoliko konja u koliko su pogodili da se igraju (najviše se igraju 100), onda se *karete* različno: jedne (one što su nadigrane) gare, jedne briju (iverom ili kakvim drvetom), jedni traže ustima prsten po mekinjama ili po pepelu, jedni laju oko kuće ili viču što im se zapovjedi, od jednijeh grade ćupriju, od jednijeh križaju duvan i t. d. Po varošima gdješto kriju prsten pod fildžane mjesto kapa, i onda je mnogo teže *uišćiliti* (t. j. pogoditi gdje je), a po nekim mjestima, osobito po Srijemu po Bačkoj i po Banatu, kriju prsten u ruke (i to kažu da se igramo *prstenka),* ali se to najviše igra sa ženama, i tu nema *kareta* nikakvoga, nego samo da muškarci miješaju svoje ruke sa ženskima.

SALjEVANjE ZVONA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

SKOK.

(Također na praznome listu.)

SLIJEPI MIŠ.

U Šumadiji tutmiš.

(Također.)

TITRA.

Igra u kojoj se okrugli kamičci bacaju iz ruke u visinu i dočekuju opet na ruku i hvataju u ruku. U Vršcu ovu igru igraju ženska djeca sa pet kamičaka, a u Crnoj Gori igraju je muškarci s jedanaest kamena i dvanaestim konjem.

TRESKAVICA.

(Također se našlo na praznome listu.)

TRKA.

U Brodskoj regementi idu djevojke i momčad u veče nasred sela, pa potrčavši svako na svoju stranu gledaju ko će koga uhvatiti.

ĆERALICA.

Igra u Crnoj Gori kao u Srbiji klis, samo se baca s konja, koji se zove *ćeralica,* palica *lakat,* a klis *štičica.*

ĐULANjE ili GRABIKAPA.

U Lici. Igra koja se u Crnoj Gori zove *grabikapa.* Igrači naznače na zemlji jedno malo kolo, pa oko onoga podaleko jedno veliko. Polovina igrača uđe u malo kolo i svaki se načetvoronoži, a odonijeh što ostanu na polju, svaki gleda da bi ugrabio kapu kome od onijeh što su u kolu, a oni to čuvaju i brane se nogama, ako koji udari iz kola nogom onoga koji hoće kapu da mu ugrabi, onda ovaj valja da dođe u kolo, a ovaj ide na polje; kad koji kome ugrabi kapu, on s njome pobjegne upravo k međi velikoga kola, a onaj ga čija je kapa tjera: ako ga do naznačene međe stigne i uhvati, onda onaj valja da ide u kolo a ovaj ostane na polju; ako li ga donde ne uhvati, onda valja na leđima da ga nosi od međe velikoga kola do maloga, pa onda opet da ide unutra.

FEN.

Igra u Crnoj Gori. Igrači sjednu unaokolo a noge uskakavčivši malo pruže unutra pa biju turom jednoga koji je u kolu, krijući turu, i dodaju ispod koljena jedan drugome i vičući *fen! fen!* Kod koga onaj što ga biju turu uhvati, onaj valja da ide u kolo, a on sjede na njegovo mjesto. Ovako se u Bačkoj mjesto biju papučom, ali ne znam kako se igra zove.

FUS.

U Crnoj Gori. Igra u kojoj jedan drugome dodajući zapaljenu slamku govori: „Fuso!“ — lepe! — „Zovi“ — koga? — „Omrčena do tebe.“ U čijoj se ruci slamka ugasi, onaj je kao nadigran i nadjenu mu ružno ime. Ovaku igru ja sam gledao u Srbiji još prije 60 godina, i čini mi se da se zove: *„Na ti kasa lisa*“ ili: *„Na ti kasa lisice.*“

HALKA.

U Sinju. Igra u kojoj mladi momci trčeći na konjma pogađaju kopljem u halku, koja je osobito za to načinjena, i to se kaže *trčati halku.* Nekoliko momaka obučenijeh u narodne svoje haljine (čakšire oko rastriži vezene zlatom, ječerma s ilicima ili tokama, preko nje crven pojas, a po njoj dolama, plavetna ili od kakve druge boje, sa srebrnijem pucima

i šemšetima i ostrag sa šeritima i kitama, na glavi u vrhu širi kalpak od vidre ili kake druge fine kože s bijelom porjanicom) i sa okovanom u srebro sabljom usjednu na dobre, i što je moguće ljepše nakićene konje, na kojima sprijed i kubure vise, pa noseći svaki koplje u desnoj ruci, skupe se na mjestu odakle će trčati halku, pa stanuvši sve po dva i dva u red otidu po svoga starješinu, koji se zove maestro de campo: kad se ovako pođe, naprijed idu halkarski momci, za njima jedan pješice sa okruglijem štitom na prsima, a pored njega sa svake strane po jedan noseći uz prsi u ruci buzdovan, a za ovijema se vodi nakićen i s kuburama i sabljom naoružan konj. Starješina uzjahavši na konja namjesti se sa svojijem ađutantima, koji pored njega jašu s golijem sabljama u rukama i u onome istome redu kao što su došli odvede halkare na biljegu, odakle oni jedan po jedan trčeći na konju pogađaju kopljem u halku. Kažu da je ova igra ondje postala 1717 godine, pošto su Turci razbijeni i odande iztjerani.

CAR, CIGANIN I HARAČLIJA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

CIC KOZA.

(Nekakva djetinja igra u Bačkoj.)

ČETVORKA.

U Biogradu.

ČIGRA.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

ČULA.

U Bačkoj igra kao u Srbiji krmača. Kod čule se jame sve zovu *kućice,* a velika kuća u srijedi *salaš; trlja*, koji tjera čulu, zove se *svinjar.*

ŠAPAC.

Nekakva igra u Srijemu.

ŠPARTA.

Nekakva igra novcima.

VIII.

ZAKON ILI VJERA.

ZAKON.

(Ovaj se natpis našao u rukopisu na praznome listu.)

POST.

I u Kršćina.

(I ovo se tako našlo u rukopisu na praznom listu.)

POPOVI I KALUĐERI.

U Srbiji popovi do sad nijesu imali jednakijeh haljina, nego su se nosili kako je koji htio i mogao (kao i ostali ljudi, osim crvenijeh kapa); bradu po-najviše su imali, a gdjekoji su je i brijali, osobito dok su još mladi. Onamo jedan pop drži po nekoliko sela, pa kad su svečari u kom selu, onda ide onamo sam, i nosi kašto vodicu po selima, kao n. p. oko bogojavljenija, čiste nedjelje i t. d., a u ostalijem događajima (n. p. kad je ko bolestan, kad se rodi di-jete i t. d.), kad kome zatreba pop, treba da mu ide kući da ga zove; ako li ga ne nađe kod kuće, a on treba da ide za njim po nuriji da ga traži (tako može kašto čovjek ići za njim tri dana dokle ga nađe). Kad su popovi kod svoje kuće, oni rade svake

poslove domaće, n. p. oru, kopaju, krče, kose, cijepaju prošće i t. d. kao i ostali seljaci; kao što se pripovijeda da je dijete kazalo popu kad ga je vidjelo gdje vraća goveda: „Popo! zar i ti čuvaš goveda?“ A on mu odgovorio: „E moj sinko! te još da su moja!“ Onamo su kaluđeri još stariji od popova, jer su bogatiji i odjeveniji, i bolje razumiju crkvena pravila, jer češće čate u crkvi i služe leturđiju, a popovi gdjekoji služe leturđiju od godine do godine. U Crnoj Gori nikakav pop nema brade, a i kape su im kao u ostalijeh ljudi, i nose oružje kao i ostali ljudi, i tako se od ostaloga naroda izvan crkve ni po čemu ne razlikuju, a u crkvi se i kad ne služe razlikuju po tome što ne skidaju kapa. Onamo i popovi idu u četu i biju se s Turcima kao i ostali ljudi i kao glavari valja da prednjače, a gdjekoji su i narodne starješine, n. p. vojvode (kao što je i za vremena Karađorđijeva u Srbiji bilo vojvoda popova, n. p. prota Matije Nenadović u nahiji Valjevskoj, Pop Filip u nahiji Studeničkoj, Račanski arhimandrit Melentije u nahiji Sokoskoj bio je upravitelj od cijele nahije, koji se zvao *komendat).* Današnji popovi naši u vojvodstvu a po njima gdjekoji već i u. Srbiji stide se svoga imena pop, i ištu da im se mjesto njega reče *paroh* ili *sveštenik.*

MOLITI SE BOGU.

Srbi se obično mole Bogu tri put na dan: u jutro kad ustanu, u veče kad hoće da večeraju, i poslije večere kad hoće da spavaju. U jutru se mole Bogu kad

koje ustane, poslije večere kad koje dospije da spava, a pred večeru svi se mole zajedno: muškarci (po što se umiju: jer se obično svagda pred jelo umivaju po rukama, a po varošima i poslije jela, kao i Turci) stanu naprijed a žene i djeca za njima, i ni jedno ne smije prestati ni sjesti dok starješina ne svrši. Oni se ne mole Bogu jednako, nego što koje zna, ono i govori (šapćući, samo starješina može govoriti malo pobolje, da se čuje), i što želi ono i ište (n. p. ja sam slušao kako se moja mati moli Bogu za mene i za mojega brata, da joj budemo živi i zdravi i srećni. Tako sestra ako je spremila brata na vojsku, moli se Bogu da joj zdravo dođe i t. d.); mnogi ovako počinju: „Da se sa strahom pomolimo i poklonimo Gospodu Vogu i Bogorodici, blagome Ristu i častnome krstu.“ Uoči nedjelje i uoči velikijeh praznika zapale voštanu svijeću i prilijepe za zid, pa uzme starješina vatre i tamljana, te skadi najprije svijeću (i ikonu ako imaju), po tom se okade svi redom, i mole se Vogu prema svijeći. Osim toga Srbin ima običaj reći: „*Bože pomozi*“ i prekrstiti se, kad sjede za trpezu da jede, kad hoće da ustane iza trpeze (ali tadaj kaže: „*Bog da pomože i da naspori*“), kad hoće da se napije rakije ili vina, kad hoće da leže spavati, kad hoće da uzjaše na konja i kad kihne; kad što počinje raditi, onda samo reče: „*Vože pomozi*“ a ne krsti se, tako i kad hoće da se napije vode, kad zijevne i kad uzdahne, onda reče: „*Bože milostivi ti pomozi,*“ ili „*Živa Bogorodice ti pomozi*“; a kad ugovara što da radi, ili da ide kuda, onda reče : „*Ako Bog da*“ ili „*Ako Vog da zdravlje,*“ i t. d.

MOLITVA.

Kod Srba kad se koje razboli, slabo traže ljekara, nego popa ili kaluđera da mu čati molitvu *malu* ili *veliku:* mala se molitva čati od glave, od groznice i od drugijeh kojekakvijeh malijeh bolesti; a veliki, kad čovjek nije pri sebi, nego bunca i plaši se. Mala je molitva do skora bila u Srbiji za marjaš, a velika za groš, a sad valja da su i one poskupljele.

ŠKOLA.

U današnjoj Srbiji od prije do godine 1804 ni u sto sela nije bilo svuda jedne škole, nego (koji su mislili biti) popovi i kaluđeri učili su po manastirima kod kaluđera ili po selima kod popova. Kod svakoga namastira bilo je po nekoliko đaka, pa koji su manji, oni su ljeti čuvali koze, ovce, jariće, svinje, sadili i pljeli luk, išli uz plug, kupili sijeno, šljive i t. d., a veći su išli s kaluđerima po pisaniji; a zimi pošto bi svi ujutru donijeli drva, i potom veći napojili kaluđerske konje, a manji počistili sobe, skupili bi se u kaku sobu (koja se u Tronoši zvala *cagara*) te bi im kakav kaluđer ili đakon pokazivao da uče *čitati,* ili bi svaki učio kod *svoga duhovnika.* Mnogi ljeti zaborave što zimi nauče, a tako su gdjekoji učili po 4 po 5 godina, pa još nijesu znali čitati. Popovi su obično imali po jednoga ili dva đaka, koji su također čuvali stoku, radili sve poslove domaće i nosili vodicu po selima. Ako li bi gdje u nahiji

bila (ili postala) škola, onda ljudi iz okolnijeh sela vode djecu *mađisteru* i plate mu na mjesec te ih on uči. U školi su djeca morala sjediti i učiti od jutra do mraka (samo što otidu te ručaju); a kad uče i čate, morala su (sva u glas tako vikati čateći svako svoje) da se u školi ništa nije moglo razabrati. U školi se je učilo po malo i pisati koliko je učitelj znao, a ostale su sve nauke bile kao i po manastirima. Kako po manastirima i kod popova, tako i po školama djeca su počinjala učiti iz rukopisa (jer bukvara nije bilo), n. p. učitelj napiše djetetu što će danas učiti, pa kad ono nauči, a on mu napiše drugo i t. d. Kad koji đak tako iz rukopisa izuči *bekavicu,* onda uzme (slavenski) *časlovac,* kad izuči i prečita nekolika puta časlovac, onda uzme *psaltir;* a koji izuči i prečita nekoliko puta psaltir, onaj je već naučio *svu knjigu;* onda je mogao biti, ako je htio, pop, kaluđer, mađister, prota, arhimandrit, ako je imao dosta novaca, i vladika. Kakogod što je učitelj po svojoj volji školu otvorao, tako ju je i zatvorao kad mu je bila volja, pa je išao na drugo mjesto, ili se primao kakoga sa svijem drugoga posla. Kao što je ovo ovako bilo od prije u Srbiji, tako je i danas u Bosni, u Hercegovini i po svemu narodu našemu pod vladom Turskom, a slabo je bolje i u Crnoj Gori, a do skoro i u Dalmaciji i u Hrvatskoj. Za vladanja Crnoga Đorđija u Srbiji bile su postavljene škole gotovo po svima varošima i gradovima a i po gdjekojijem selima. U Biogradu osim male dvije škole (jedna za varošku djecu, a druga za Tursku koja su se bila iskrstila) bila je *velika škola,* kakove Srbi nikad do onda

nigdje nijesu imali. Ona je postala 1806 godine; u njoj je prvi učitelj bio pokojni Ivan Jugović (ili Jovan Savić), poslije njega Miljko Radonjić, Lazar Voinović, Gliša (ne znam kako se zvao) i Simo Milutinović. U veliku su školu primali samo momčad koja su već znala čatiti i po malo pisati, pa su ondje učila na Srpskom jeziku istoriju sviju naroda od postanja sveta do danas, geografiju cijelog svijeta i statistiku sviju država, prava (čini mi se Rimska), nešto malo iz fizike, način kako se pišu pisma (svakojaka), račun, njemački jezik i „*pravoučiteljna prepodavanija.*“ Za te sve nauke bila su tri učitelja, i razdijeljene su bile na tri godine. Sa vladom Crnoga Đorđija propala je 1813 godine i ova škola, i učenje knjige bilo se povratilo sa svijem na staro. S početkom vlade Miloša Obrenovića 1815 godine počele su se škole u zemlji opet množiti i podizati tako da sad koje po selima koje po varošima ima blizu 300 malijeh škola, osim ovijeh u Šapcu, u Kragujevcu i u Negotinu *polugimnazija*, u Biogradu *gimnazija,* liceum i trgovačka i vojnička škola i bogoslovija. Trošak na male škole i na učitelje plaćaju opštine, a na velike sav narod. Za male škole štampane su kojekake školske knjige, ali su među njima još jednako časlovac i psaltir najglavnije, i po njima se pokazuje koliko je dijete izučilo ili šta uči, n. p. kad koje ko zapita: „Šta učiš?“ Ono odgovori: „Časlovac“ ili „Psaltir“ ili „Bukvar“. U Srijemu, u Bačkoj i u Banatu još odavno imaju škole ne samo po varošima nego i u svakome selu, i učiteljima svuda plaćaju opštine; ali ne samo što su u njima časlovac i psaltir glavne nauke,

nego i druge pored njih naštampane školske knjige tako su rđave, osobito što se jezika tiče, da se ne valja čuditi što književnici naši svoga maternjega jezika ne znadu i što su ga za ovo sto godina ovako iskvarili, nego valja hvaliti Bogu što je malo ljudi u škole išlo te nije još mnogo gore postalo. U Karlovcima je još odavno bila bogoslovija a prije nekoliko godina postala je i u drugijem gdjekojijem eparhijama, ali se u tijem školama uče nauke na današnjemu Slavenskom jeziku kako koji učitelj zna. Godine 1810. postala je u Sentandriji škola za učitelje, koja je poslije prenesena u Sombor; u ovoj se školi nauke uče tobože Srpski, opet kako koji učitelj zna; ali ovo sve još očekuje pravoga uredcika i upravitelja. U Carstvu Austrijskome za sad je najbolja srpska škola u Trstu, i to je hvala i dika njezinome učitelju Dimitriju Vladisavljeviću *).

***) Dimitrije Vladisavljević umrъo je 1858. godine. To je taj isti D. Vladisavljević, koji je preveo s njemačkoga po A. L. Šleceru valjanu knjižicu pod imenom: „*Priprava za istoriju svega svijeta radi djece*“, a koju je pregledao i uoči smrti svoje naštampao *Vuk Stef. Karadžić*. Životopis Dimitrija Vladisavljevića, tog čestitog i rijetkog čovjeka u narodu Srpskom, gledaće se skorim da se naštampa, i svijema prenumerantima te gorepomenute knjige kao što je već obećano na poklon dade, a tako isto daće se i svijema ovima koji se na ovu knjigu: „Život i običaji naroda Srpskoga“ prenumerirali.**

Dodatak.

(Ovi „svatovski običaji u Srijemu,“ a tako isto i djevojačka vračanja“ trebali su upravo da dođu u oboj knjizi gdje im je mjesto, no budući da se oni uz rukopis ove knjige našli na kraju priloženi onako neprepisani i nepopravljeni, oni se evo tu na kraju tako i štampaju kako se našli.)

SVATOVSKI OBIČAJI U SRIJEMU.

U Srijemu kod našeg naroda obično biva da se momak s kakvom djevojkom upozna prije godinu dana ili dvije prije svoje ženidbe. Roditelji njegovi ili ako ih nema, njegovi stariji koje ima rijetko mu kad brane uzeti djevojku koju je on zavoljeo, a kad dođe vrijeme da se momak ženi, onda od strane njegove ide ko djevojačkoj kući (a taj se zove *navodadžija ili provodadžija*) da pita, je li slobodno prosiocima u kuću doći. Među tijem prosioci ako nijesu iz toga sela odkuda je i djevojka, čekaju odgovor u kakvoga srodnika ili poznanika svoga ili provodadžijinoga. Ako je i momak i djevojka iz jednog sela, onda prosioci idu u veče (ali opet otide provodadžija najprije da pita, je li prosiocima slobodno doći), pa ako mu se kaže da jeste, onda se on vrati ali š njim ide i djevojački otac, mati, stric ili strina. Kad u kuću dođu pozdrave se obično ovako: „Pomoz’ Bog, prijatelju!“ a momak poljubi djevojkine starije u ruku, koji svi čisto obučeni dočekaju goste, pa ih odmah ponude da sjednu. Kad posjedaju počnu razgovor o običnijem stvarima, šta je

godina donijela, o poslovima i t. d., pa onda će tek reći provodadžija radi čega su došli, i zahtjeva da izvedu djevojku; djevojački otac i mati, ili ako njih njema, ko drugi, koga djevojka mjesto njih ima, izi-đu na polje, kao da tu učine naredbu, pa kad se natrag vrate reknu: „U ime Boga, sad će naše dete doći.“ Za tijem podugo postoji dok se vrata otvore, a naprijed ide kakva djevojkina snaha ili mlada strina ili komšinica ako nikog iz kuće nema, „da izvede na ugled djevojku.“ Za njome ide djevojka i nosi rakije da posluži goste. Žena koja je naprijed ušla, poljubi prvo devojačkog oca i mater u ruku i djevojačke starije, pa onda momačkog oca i mater; djevojka metnuvši rakiju na sto, učini to isto, pa onda stanu obe za vratima, djevojka stidno obori oči u zemlju, a prosioci je tako glede. Onda će re-ći otac mladoženjin ili ko bi mu mjesto oca bio: „E sinko, ako ti se djevojka dopada, ti vadi dar.“ Onda momak ako djevojku zna i voli, ili ako mu se i neznana dopada, izvadi dar pak metne na sto; ako mu se pak ne dopada, odmah ustane pa iziđe na polje a za njim svi njegovi. Ako momak metne dar na sto, onda će djevojački otac ili ko bude mjesto oca, re-ći: „Sinko, ako ti se momak dopada a ti pređi pa uzmi dar.“ Ako je djevojci momak znan ili ako joj se dopada, onda ona pređe i uzme dar, pa poljubi u ruku najprije momkove starije pa onda svoje, a za tijem izi-đe na polje. Ona koja je nju u sobu uvela, poljubi ta-kođer sve u ruku pa i ona iziđe za njom na polje. To isto učini i momak, pa iziđe na polje. Ako je momak iz istog sela, onda on ode svojoj kući; ako li nije iz istog sela, onda ide onoj kući u koju su došli i če-

kali da im provodadžija donese odgovor, a stariji ostanu još da se razgovaraju, i da ugovore kad ćedu od strane djevojačke doći da vide kuću momačku. Ti koji idu kuću da glede, zovu se *ugledni* ili *ugledani* su obično otac djevojački i mati, i još ko iz kuće, i obično idu na ugovoreni dan momačkoj kući gdje ih dočeka provodadžija (a tu se nađe obično još ko od komšija ili rodbine momačke). Ako su i momak i djevojka iz jednoga sela, onda ugledači idu u veče i ništa ne glede oko kuće, nego idu upravo u sobu, pa se onamo časte. Ali ako su ugledači iz drugoga sela, onda oni najprije zađu s provodadžijom po kući momačkoj, te gledaju kakve su staje po avliji, jesu li puni koševi i ambarovi, šta ima u podrumu, pa onda uđu u kuću te gledaju kakvo je pokućstvo, zaviruju pod odžak da vide ima li dosta smoka, pa kad im se dopadne kako je sve u kući, onda tek posjedaju oko stola, a momak onda dođe lijepo obučen te ih poljubi u ruku pa iziđe odmah na polje, a ovi se počnu častiti i časte se do mrkle noći, pa onda se ljubeći rastanu, ugovorivši kad ćedu na *jabuku (prsten)* doći.

Od toga doba djevojka se smatra kao isprošena, i ne ide nikud iz kuće, nego sprema darove. Drugarice joj njene obično pomažu šiti, a uz to pjevaju svatovske pjesme, a tako se i po cijelom selu pjeva ona i njezin vojno u svatovskijem pjesmama.

Na ugovoreni dan dođu *jabučari* ili *prstendžije*. Ovi se dovezu na dvojim kolima: na jednima je svekar i svekrva, a na drugima stari svat i starosvatica i s njima momak, pa tako idu upravo djevojačkoj kući. Kad već dođu, onda se prvo dozove sveštenik

da ispita mladence, pa kad to bude, onda se mladenci daruju: mladoženja da nevjesti dukate, a ona njemu košulju, po tom ona izljubi ove u ruku pa iziđe na polje, i onda se počne gostba, t. j. ručak. Kad pečenje dođe na sto, onda djevojka daruje svekra i svekrvu košuljom i preda dar za sve u kući i u rodu, a ovi za uzdarje daju po dukat, talijer ili koju cvanciku, a i stari svat i starosvatica dobiju kakvi dar. I tako vesele se i pjevaju, a kad pođu kući, onda djevojkine drugarice na domaćinskim kolima prate jabučare pjevajući pjesme, ali ne svatovske, nego kakve druge narodne. Djevjojka sjedi između svekra i svekrve, izgrlivši oboje, i tako ih donekle isprati. Poslije „jabuke" ide ko od momačke kuće djevojačkoj da ugovore kad će i gdje će ruvo kupovati i kad će svatovi biti. Djevojka sama sa kakvom ženom iz svoje kuće ide na ugovoreni dan te bira sebi vjenčano ruvo. Ona sebi po volji vjenčano ruvo izbira, a oni koji od momačke strane dođu da ruvo plaćaju, ne kvare joj volju. Ruvo bude obično svileno, ako ne sve, a ono barem kecelja, a dvije marame, jedna, koja se nosi na vratu, i druga, koja se nosi na glavi, i prsluk, to već mora biti svileno i kod najsiromašnijih, jer za lijepijem ruvom i oružjem naš narod najviše mari, i ta težnja pokazuje da mu je nekada moguće bilo nositi svilu i kadifu, kićeno oružje i đerdane.

Uoči onoga dana kad imaju svatovi doći, jedan momak od roda djevojačka uzme čuturu punu vina, na čuturi vijenac od šimšira i bršljana, za vijencem peškir, pa ide i saziva djevojke u svatove. U veče skupe se djevojke (njene drugarice) pa teleišu cvijeće što će sjutra svatovima dati, i tu pjevaju

svatovske pjesme, a gajdaš im svira. Od momačke kuće toga večera dođe jedan poslanik na kolima, koji se zove „*krckalo*.“ Krckalo donese đevojci sanduk, u što će svoje stvari ponijeti, i donese živoga ćurka za pečenicu. Krckala zovu i „*ranim gostom,*“ i njega dočekaju sa grajom: „Evo krckala! evo našeg ranog gosta!“ jer onda kad krckalo dođe, sigurno je da će i svatovi doći; zato ga onako radosno i dočekaju i s njime se kao sa dobrijem vjestnikom vesele.

Sjutra dan još nigdje ni zore nema, a djevojački brat ili ko najbliži od roda donese kotao vode, sam naloži vatru, vodu ugrije i unese u odaju, gdje će se djevojka kupati (on joj i korito donese). Kad se djevojka okupa i obuče vjenčanu košulju, onda je njezine drugarice češljaju i pletu joj kose pjevajući najžalosnije svatovske pjesme od oproštaja, kao:

1.

Sad majka Milku *) po kosi ljubi:
Oj koso moja, žalosti moja,
Dok sam te plela, nisam te klela,
Već sam te plela pak te ljubila,
A jutros sam te drugome dala.

2.

Zaspala lepa Milka majci na krilu,
Majka je budi, u oči ljubi,
U oči ljubi, tijo besedi:
Probudite se, očice čarne,
Pa pogledajte na bele dvore,

***) Ili kako je ime djevojci**

Na dvoru su ti kićeni svati,
Svekrovi redom stoje, dara čekaju.
Ali besedi Milka devojka:

„Svekrovi, roditelji, oprostite meni,
„Majka me tajom dala, nisam ni znala,

„Pa sam joj za to jutros zaspala. *)“

3.

Ustala lepa Milka da kosu češlja,

Da kosu češlja, da svate čeka,
A svati redom stoje, dara čekaju,
Njima besedi Milka devojka:
„Svatovi moji, oprostite meni,
„Bila sam mlada, luda, nisam ni znala,
„Koliko dara devojka spravlja.“

Kod momačke kuće uoči svadbe u veče kupe se svi svatovi. Dva momka na konjma lijepo okićenijem i na njima peškiri, sa čuturom nakićenom vijencem idu te zovu svatovske goste; kad pred koju kuću dođu prihvati im se čutura, i domaćin ili ko drugi nazdravi za srećnog veselja; domaćica veže na čuturu peškir. Tako se sazivaju gosti iz sela toga večera, a gostima na strani pošalje se na nekoliko dana prije u lijepoj šarenoj torbi pogača i čutura puna vina, okićena vijencem i peškirom. Čutura se ostavi; onda pozvani umijese drugu pogaču, naliju

***) Za ovu pjesmu kažu da je spjevala nekakva majka, koja je svoju šćer natjerala da pođe za nedragog, pa onoga jutra kad su imali svatovi doći, djevojka od žalosti umre, te kad su svatovi došli, nađu je mrtvu na materinom krilu, a mati je onda počela tu pjesmu pjevati.**

čuturu svoga vina i vežu peškir, i po svom kakvom momku pošalju čuturu natrag. Tako se isto zovu gosti i rodbina iz sela na nekoliko dana prije sa čuturom i pogačom. Djevojke kod momkove kuće teleišu cvijeće isto kao i kod djevojačke pjevajući razne svatovske pjesme, a momci (drugovi mladoženjini) počnu se skupljati. Kad bude vrijeme večeri, onda idu skupljeni svatovi muški (koji se *„pustosvatice*“ zovu) sa gajdama po kuma te ga na večeru doprate. Kad doprate kuma, idu po starog svata pa po ručnog djevera, pa po vojvodu. Kad se svi iskupe i posjedaju po starješinstvu oko stola, onda se donese kadionica i preda kumu; tada svi ustanu, kum očita molitvu: *„Očenaš*“ i okadi ikonu, doda kadionicu dalje, te sav sto (sovru) okadi, pa posjedaju. Onda eto vojvode (koji nikako ne sjeda za sto) sa jednom čitavom prosječenom tikvom, koja je dotle o gredi visila, pa dođe prvo pred kuma. Kum znajući šta to znači, odmah rukom u ćemer pa izvadi koji grošić i spusti u tikvu, to učini stari svat i djever, i svi ostali svatovi dadu po krajcaru, po dvije, pa kad tako svi po nešto dadu, vojvoda obesi tikvu opet o gredu, i tada se donese večera, ma veselje ne traje dugo, jer sjutra valja im rano ustati i spremati se, osobito ako je djevojka iz drugoga sela. Sjutradan kad valja po djevojku ići, kum prvi dođe sa svircem (gajdašem) na kolima momačkoj kući. Ostali kako vide da je kum otišao, idu jedan za drugim, i tako se iskupe. Kako ko od svatovskijeh starješina dođe, sjedne za sto na svoje mjesto. Kad su već svi došli, onda kum rekne vojvodi da dovede mladoženju. Na to vojvoda dovede mladoženju, koji ima na glavi šešir okićen telei-

sanim šimširom ili ruzmarinom i paunovim perjem. Kad mladoženja u sobu uđe, on poljubi kuma i starog svata u ruku, pa sjedne među njih baš ispod ikone onako sa šeširom na glavi. Sad dođu djevojke i razdaju svatovima teleisano cvijeće, najprije svatskim starješinama po starješinstvu, poslije svatovima, a ovi za uzdarje bacaju na kalajliju po koju krajcaru. Onda se donese što za jelo, te svatovi nešto malo ručaju. Dok se ovo zbiva gajde neprestano sviraju, i djevojke pjevaju svatovske razne pjesme, kao:

Nakićen Ranko*) po dvoru šeta,
Šeta, ne šeta, često pogleda,
Da bi l' mu mila moma i sama došla.
Valjda je ljuda da sama dođe,
Nego mu ište kola sedmora,
Kola sedmora, konje sedmake,
Konje sedmake, momke jednake.
Njojzi mi Ranko otporučuje:
„Mogu ti naći kola sedmora,
„Kola sedmora, konje sedmake;
„Ali kako ću Momke jednake ?
„Kako je koga majka rodila,
„Majka rodila i odgajila,
„Onake ću ti svate dovesti."

Kad je vrijeme da svatovi pođu, onda kum zapovjedi vojvodi da zove momkove roditelje i srodnike, da se oproste i da blagoslove, na koje vojvoda ove iskupi i u sobu dovede. Onda im kum rekne: „Kumovi, roditelji, podajte svome djetetu blagoslov, a ti kume (okrenuvši se momku) poljubi oca, majku i sve

***) Ili kako je ime momku.**

starije u ruku, i išti blagoslov, i izljubi se sa braćom, sestrama i rodovima. Momak pristupi ocu i materi, poljubi ih u ruku i rekne: „Blagoslovite me!“ i onda ga oni blagosiljaju. Momak sve starije redom ljubi u ruku, a s mlađima, koji se također tu svi iskupili, ljubi se, a oni svi u glas viču: „Srećno ti bilo! srećno i blagosloveno!“ Tu se i suve radosti proliju, i kum se prašta i ljubi, i njemu viču; „Srećan put! Srećno putovali i natrag se vratili!“ Svirac za to sve vrijeme svira svatovski, a gosti koji u kući ostaju pjevaju:

Zaran, kume, zaran, stari svate,
Zaran nama snahu dovedite,
Da donese sunce u rukav'ma,
U nedrima sjajnoga meseca.

Onda sjedaju na kola, konjma je dotle povezala mati momačka peškire, a gdjekoja majka u radosti svojoj veže i košulje. Momak sjedne sa kumom, pa i svirac š njima; za kumovskim kolima idu starosvatska, djevernja, pak vojvodina; svak ima po jednu, po dvije djevojke na kolima, i te se zovu „*enđebule*“. U koji mah svatovi pođu, u taj mah pucaju puške, i svatovske enđebule počnu pjevati:

Svatovi uranili, put izgubili,
Devojka rukom maše da im put kaže:
„Ovamo, gosti moji, ovo su dvori,
„Ovo su dvori, ja sam devojka,
„Ja sam devojka vašega momka,
„I ja ću s vama ići i vaša biti.“

Neki počnu tu pjesmu i ovako:
Zazvoni zvono rano i rano,

Ustala lepa Milka *) da kosu češlja,
Da kosu češlja, da svate čeka,
A svati uranili, put izgubili i t. d.

Poslije putem pjevaju razne svatovske pjesme, sve za putovanje slične, kao:

1.

Dunavom plovi drvo zeleno,
Dunavom plovi, grad ga se boji,
Ali besedi drvo zeleno:
Ne boj se gradu, ne ću na tebe,
Ne ću na tebe, već mimo tebe;
Već mimo tebe u Sarajevo,
Po lepu Milku, moju devojku:
To nije bilo drvo zeleno,
Već je to bio naš vojno Ranko.

2.

Sunce na nebo, svati na drume,
Ručni devere na sunce maše:
Posluži tako, sunašce jarko,
U moje snaje ruvo od zlata,
Da ne pokisne zlaćeno ruvo,
Da joj ne klone zeleni venac
I beo paćeo na rusoj kosi.

Kad već dođu blizu sela iz kog je djevojka, tu ih dočekaju dvoja, troja kola djevojačke rodbine i drugarica što su pred svatovima izašli; ovi idu naprijed, a svatovi za njima, i tako dođu djevojačkoj kući. Kad posilaze s kola, idu upravo u sobu, napri-

***) Ili kako je djevojci ime.**

jed mladoženja, za njim kum i ostale svatske starješine i svatovi. Na doksatu ih dočekaju dvije djevojke sa punim kalajlijama teleisanog cvijeća, s kojim svatove darivaju. Momku dadu najljepšu granu ruzmarina, a on je zadjene za šešir koji drži jednako na glavi, pa ga samo u crkvi skine.

Kad u sobu uđu, pozdrave se sa domaćinima, pa svatske starješine sjedaju za sto. Momak sjedne s njima onako pod šeširom ispod ikone, s desne strane kum, sa lijeve stari svat, a djeverski svekar do njega.

Djeverska svekrva i djever idu po djevojku, koja je u kojoj drugoj odaji sa svojim drugaricama. Vrata su zabravljena, na vratima stoji djevojački brat ili sestra, ili koji rođak, i ne pušta unutra dok djever za snahu ne plati. Kad se pogodba svrši, idu unutra da oblače djevojku u ruvo vjenčano, i onda joj koje njene drugarice, koje sa djeverom došavše djevojke, dokle ona očino ruvo svlači, pjevaju:

Svlači, devojko, ruvo očino,
Očino svlači, naše oblači,
Očino ruvo staro i poveštano,
A naše ruvo, ruvo venčano,
Naše je ruvo lepše od toga,
Ruvo je ovo od vojna tvoga.

Kad počne vjenčano ruvo oblačiti, koje joj djever parče po parče dodaje, onda joj pjevaju:

Srećno ti bilo ruvo venčano,
Srećno ti bilo i blagosloveno.

Kad joj djever vijenac na glavu meće, onda pjevaju:

Poleti beo cvetak od nika polja,
Pa pade lepoj Milki na rusu kosu.

Milka ga smeće, cvet se nameće:
Ne smeći mene, Milka devojko,
Nisam ja cvetak od nika polja,
Već sam ja beo cvetak ručnog devera.

Po tome jedan brat rođeni ili nerođeni uzme djevojku za ruku, ostali svi za njima, pa idu u sobu gdje su svati.

Kad dođu u sobu, onda svatske djevojke pjevaju:

Izvedi, brate, seju za ruku!

A njene drugarice odgovaraju:

Izveo bi je, al' mi je žao.

Ove prve prihvate:

Kad ti je žao, što si je dao?

Onda svi skupa počnu pjevati:

Zet se i šura dogovaraju
Preko sabora s čarnim očima:
„Izvedi, brate, seju za ruku,"
Izveo bi je, al' mi je žao. —
„Žao ne žao, ti si je dao."

Potom se sestra sa bratom poljubi, a brat sa ručnim djeverom, pa mu onda sestru preda. Djever uzme predatu sestru za ruku, pa je vodi da ljubi u ruku kuma, starog svata, svekra i ostale starije.

Sad kum zove roditelje i srodnike djevojačke, da djevojki blagoslov dadu, pa da se na vjenčanje ide. Kad ovi u sobu dođu, onda im kum rekne: „Sad blagoslovite vaše dijete." Tada prvo oca, mater, pa ostale srodne ljubi djevojka u ruku, ovi je ljube i blagosiljaju, svirac svira, a svatske djevojke pjevaju:

Blagoslov ište Milka devojka
Od roditelja i roda svoga

„Oj roditelji, rode, blagoslov'te me,
„Blagoslov'te me, ne prokun'te me."

Pa odu na vjenčanje.

Kad s vjenčanja kući dođu, korito puno vode stoji na kuinski vrati, reduše sve oko njega s varjačama, ne dadu nikom preći dok koju paru u korito ne baci. Kako uđu, odmah posjedaju za sto; ženski svati sa nevjestom u drugu koju odaju. Donesu kumu kadionicu, kum kadeći ikonu i sovru očita „Očenaš." Mladoženja sve pod šeširom sjedi (jer se stidi da mu se oči ne vide) između kuma i starog svata. On ne jede čorbu sa rezancima da mu ne bi djeca balava bila (ne jede ni nevjesta. Kad pečenje na sto dođe, onda se ustaje u slavu Božju. Zapale se vjenčane svijeće, tamjanom se okadi sovra. Čuture, kumovska, starosvatska, djeverska, vojvodska, domaćinska i njine pogače donesu se na sto, kum prvo uzme svoju čuturu i nazdravi: „Za lepe slave Božje, za lepe molitve, naše vere, i bratske sloge, za ljubav i zdravlje kumova i prijatelja, naši mladenaca," pak triput srkne, i svati viču: „Amin!" Kum dade čuturu starom svatu, ovaj onako isto nazdravi, pa doda djeveru, a ovaj dalje. Kad kumovska čutura sovru obredi, uzme kume čuturu staroga svata, nazdravi š njome na isti način, pa je da starom svatu, ovaj dalje, i tako kad sve čuture sto obrede, gase se svijeće koje se vojvodi predadu, a ovaj ih ostavi u djevojčin sanduk, onda opet svi posjedaju. Sad ide mati djevojačka te iznese pred zeta kokoš i pogaču, zet je poljubi u ruku, a dar preda vojvodi. Zatim ide otac djevojački, ako nema oca, ono ko joj je najstariji, noseći punu čašu vina, i u čaši jedan novac, po mogućstvu dukat, talijer, cvanciku, pa pristupi zetu i na-

zdravljajući pruži mu punu čašu, koju zet primi i pošto tasta u ruku poljubi, napije se iz nje kol'ko može, čašu vrati a novac zadrži.

Kad bude vrijeme da svatovi pođu, onda se svi svatovi iskupe u sobi. Tu dođe i nevjesta pa i roditelji i ostali srodni da se praštaju. Dok ovo traje, djevojke razne pjesme pjevaju, kao:

Oproštaj ište Milka devojka,
Oproštaj ište od svoje majke:
Oprosti meni, majčice moja,
Oprosti meni i blagoslovi me,
Ja sada idem u tuđu zemlju,
U tuđu zemlju, međ' tuđe ljude,
Da tuđeg oca ja oca zovem,
Da tuđu majku ja majkom zovem,
Da bratim tuđu braću i tuđe seje.

I drugu:

Sad majka Milku po kosi ljubi:
Oj koso moja, žalosti moja!
Dok sam te plela, nisam te klela,
Već sam te plela pa sam pevala.

Svatske djevojke izađu prve pa posjedaju na kola, i dok se nevjesta, kumovi i prijatelji u sobi još praštaju, one pjevaju:

Iskoči sjajna zvezda iz vedra neba
I lepa Milka iz zlatna stola,
Iz zlatna stola i beli dvora,
Od svoje majke i roda svoga.

Momak nevjestu za ruku izvede, pak je na pragu triput ispod svoje ruke okrene, kao da bi se ona za njim okrenula, po tom sjedne ona na kumovska kola, on na starosvatska, a djevojke pjevaju:

Sunce je nad zaodom, oće da zađe,
Milka je na poodu, oće da pođe,
Najmlađi bratac pred konjma stoji,
Desnicom rukom za uzde drži,
A levom rukom na sunce maše:
Lako, polako, sunašce jarno!
Dok mi se mila seja s rodom izljubi,
S rodom izljubi, s majkom oprosti.

S tom pjesmom i na put pođu. Kad blizu momačke kuće dođu, utrkuju se mustulugdžije koji će prije otrčati da javi da svati idu, ovoga čeka peškir na jednoj motki u streju poboden, kog ovaj skine, pa opet otrči svatovima. Kad se već zna da svatovi idu, onda sve reduše izađu u doksat, pa pjevaju:

Mustuluk, majko, mustulukdžiji!
Oj mustulukdžija, di su svatovi?
Ostaše se na moru vozeći,
Vozar beše lepota devojka,
Sve svatove na vencu preveze,
Mladoženju na zlatnom prstenu.

Svatovi kroz selo idu polako, jer svaka kuća iznese vina u znak da se mladijencima raduju. Svatovi pjevaju:

Izađi pred dvor, majko,
Da vidiš, ide li lepi Pera, vodi l' devojku,
Vodi l' devojku za desnu ruku.

Nevjesti u kola dadu jedno dijete, koje se zove „nakonče" Ovo ona poljubi, pa okrene, opet poljubi, pa okrene, tako triput, onda ga opaše komadom beza, i vrati natrag. Sad ide svekar da skida snahu s kola, kum ne da bez novaca, a svekar joj onda da kakav novac, često i dukat, pa je skine s kola, i donese pred

kuću, tu je dočeka svekrva, da joj u usta komadić šećera, dve pletenice pod pazuva i dva stakla s vinom u ruke, to ona unese u sobu i metne na sto, (mnoga svekrva svoju snahu po platnu u sobu uvede). U sobi dočekaju nevjestu nekoliko starijih ljudi, n. p. stričevi iz kuće, koji komšija, kakav kum ili prijatelj, sjedeći za postaljenim stolom, koje nevesta sve u ruku poljubi. Kum, stari svat, djeverski svekar, svi se raziđu, samo ostane ručni djever uz svoju snahu. Ovako su došli svatovi momačkoj kući, a djevojački pratioci, počem su svatove donekle popratili, tu po običaju igrali kolo, svatove još s vinom nudili, s djevojkom se oprostili, vraćaju se kući pjevajući:

Pratila lepu Milku sva braća njena,
Pratili su je do gore čarne,
A kad su bili sred gore čarne,
Najmlađi bratac u goru zađe,
U goru zađe, puta ne nađe,
Jedva ga nađe i dvoru dođe,
A od žalosti za svojom sejom,
Za svojom sejom Milkom devojkom.

A kad već blizu kuće budu, onda pjevaju:

Ne raduj se, lepe Milke majko!
Mi idemo, Milku ne vodimo,
Ode Milka s kićeni svatovi,
Već nosimo jedan beo ručnik,
S kojim te je ona pozdravila,
Da utireš tvoje suze s njime.

Gosti se i kod djevojačke kuće tu celu noć vesele.

Kod momačke kuće kad bude vrijeme večere, ide gajdaš sa tako zvanim pustosvaticama po kuma, starog svata, djevera i vojvodu (činovnike svatske), te ih na večeru zovu. Pri večeri kad god kum, stari svat, djeverski svekar vino piju, svatovi viču: „Amin svatovi! kum vino pije.“ Tako svima od nji. Vojvoda nikako ne sjedi za stolom, on sve dvori i gledi da je poredak u svatovima, a mlada stoji za leđi kuma i starog svata, jednu ruku jednom, a drugu drugom na rame metnuvši, i tako ih dvori.

Poslije večere ištu svati dopuštenje od kuma da smedu igrati s mladom, ali svekar ili ko plaća da mlada ne igra, ko od svatova hoće da igra s mladom taj da više pa igra, i to se obično igra ketuše. Kad bude vrijeme mladenačkom spavanju, kum da vojvodi očima znak, ovaj sve svatove okupi u kolo, koje sam s djevojkom povede, to se kolo živo igra, igrači podvikuju, govore potskočice svakojake, tako se odigra i dva i tri kola, pa tek mlade iz kola ne stane! To bude ovako: vrata su od sobe otvorena, vojvodi kad se učini da je svatove dovoljno zabunio, kad bude sprama vrata, on brže s djevojkom napolje, onda tek kolo digne viku kao da sovra ne primjeti da djevojke nema. Međutijem vojvoda odvede djevojku u podrum ili kakvu staju, tamo gde je mladenička postelja, i djevojkin sanduk, i gdje već momak čeka. Tu na sanduku djevojačkom postavi se ona kokoš pečena i pogača što je mati djevojkina dala, i to nji dvoje večeraju, a vojevoda ih nudi i dvori. Po večeri, na reč vojevodinu, izuje djevojka momka, a momak djevojci skine vijenac i rasplete joj kosu, razpaše je, i vojevoda ih u postelji pokrije, pa ih zatvori. Kad dođe u sobu,

op uzme čašu punu vina, pa pred kumovima nazdravi mladijencima, vino ispije, a čašu o vrata razbije. Sutra dan u razvitku rujne zore izbaci vojevoda pušku na mladenački vrati, da ih probudi, onda ide vojvodinica te mladu poveže i nakiti, pa je izvede. Mlada poljubi prvo svekra u ruku, od kog kakav dar dobije, pa onda sve starije a mlađe u obraze, pa se naredi onda kako će koga zvati n. p. svekra bašom, djevera zlatom i t. d., onda svima svatovima poliva da se umiju, a svoj peškir koji je za to spremila, i koji se zove „polivaći peškir" drži na ramenu, i daje te se ubrisuju. Kad se to svrši, onda svatovi rakijaju, pa idu sa svircem kumovskoj kući, starosvatskoj djeverskoj i vojvodskoj; svuda su pojeni i čašćeni, svuda igraju i pjevaju. Blizu pred ručak ide vojvoda sa ženikom kumu, starom svatu i djeveru; vojvoda nosi čuturu sa vijencem od šimšira, o kom visi po koji peškir.

Kad je kod domaćinove kuće ručak gotov, onda svatovi i svirac idu po kuma, starog svata i djeverskog svekra. Ovi svi nose „*čast*" t. j. pitu u tepsiji, na piti pečena ćurka ili guska, pečenje je sve pokriveno kolačima tako zvanim „šakama", otmjeniji ljudi zovu ih marvišima, a u Srbiji zove se „šušanj;" „čast" je ta pokrivena čistim peškirom, na peškiru pridjevena grana dućanskoga cvijeća. Na kapiji mlada u najlepše ruvo, što je od oca donijela, obučena sa ručnim djeverom dočeka kuma, koji dođe sa svojom ženom ili kojom snahom, poljubi ga u ruku, i otprati do doksata, pa se vraća da čeka starog svata, po koga svatovi odu. Za starim svatom dođe djeverski svekar a neko i od vojvodine kuće, pa se sjeda ručati. Kako

čorba dođe na sto, ustaju svi na molitvu, čitaju „Očenaš," okade pred ikonom i po svoj sovri, pa ručaju.

Kad iziđe pečenje na sto, onda se iznose i „*časti*." Prvo se stavi kumovska, starosvatska, djeverska, vojvodina, pa od ostalijeh svata. Onda se opet pale vjenčane svijeće, i ustaje „u slavu Božju." Kad se to svrši, onda vojvoda dovede momka, koji poljubivši najprije kuma i starog svata u ruku, sjedne među njih. Onda se momku predaju darovi, n. p. ako mu je kakva udata sestra ili tetka, ujna, košulju donijela, onda mu se predaje. Dar se preda svircu, a svirac ga razmota, digne u vis i od prilike ovako govori: „Sestra bratu dar predaje: tananu košulju, lepo navezenu, amin svatovi! Sestra bratu dar predaje." Kad košulju pred momka metne, onda ovaj ustane, i poljubi se sa onom koja mu je košulju dala. Tako idu svi darovi momku. Sad ide svekrva i nosi darove za svatove. Prvo dar kumu, starom svatu, djeveru; vojevodi i ostalim pustosvaticama po peškir, ali to sve svirac razdaje, i onda mnogo lakrdije provodi, od prilike ovako: „Svima svatovima na glas, ovom i ovom svatu (kako mu je ime) daje se peškir kroz plot uvođen, sa kocem nabijani," i t. d.

Kad se to svrši, onda je iole prilično vrijeme pa se onda iznosi sto napolje, svet se sgrne u dvoranu, gdje su svatovi, i tu veliko kolo igra. Kad je već vrijeme da se opet u sobu ide, onda se oko stola igra „*Jastučika*" a to je: uhvati se veliko kolo oko stola, sojvica sa kakvim odrpanim za taj slučaj dobro okrpljenim jastukom ludi se po kolu, dok na jedanput ne baci jastuk ma pred koga od članova činovnika

svatskih. Kako pred istog baci jastuk, klekne na njega onaj, pred koga je jastuk' s ovim se poljubi, primi jastuk, pa sredom kola ide da baci jastuk pred onoga koga vole. Dokle onaj sredom kola ide, svirac svagda svira neku igru: jastuk majko jastučića.“ Kad se tako svo kolo obredi, i na posletku mladoženja jastuk dobije, on po kolu tamo amo tumarajući pred svoju mladu klekne na jastuk, i ona klekne, pak se triput poljube, a kolo se triput hitro okrene, pjevajući: „isa, Isa, jastučića.“ Kad se već mlada i mladoženja poljubili, onda ko dočepa onaj jastuk gruva njime, dok na posletku iz njega ne počne letjeti perje kao snijeg, onda svatovi bježe u sobu.

Tu se do pred zoru časti, mlada nikako te noći ne leže, nego dvori kuma. Kad kumu bude volja da ide kući, a ta volja dođe obično u svanuće, onda svi svatovi hitro na noge skoče da pale „*mašale*.“ A kakve su to mašale? Od kukuruza u masti upraženi čokovi, pa na jedan od drveta šiljak nataknuti. Tako svi i mlada prate kuma kući pjevajući pjesmu:

Povila se bela loza vinova,
Aman vinova!

Oko toga belog grada Budima,
Aman Budima i t. d.

Kod kumovske kuće dugo se časte, igraju i pjevaju; odandje otprate starog svata i vojvodu, pak se vrate domaćinskoj kući, i svatovi se razilaze. Toga dana je djeverska čast, na ručak dođe djeverov otac i mati, a pozove se još ko i od komšija, kumova i prijatelja; u zoru otprati se djever, i tim je svatsko veselje svršeno.

Petoga ili šestoga dana mijese se pogače, pa se ide mladinoj kući da se njen rod u pohode zove. Kad se nedjelja dana navrši, onda evo pohođana. Obično dođu troje njih ili petoro, brat i sestra, i koje bratovo dijete. Oni donesu pogače, pletenice i druge kolače i udatoj po kakav dar od kuće, pa se tu časte tri dana, trećega dana odu kući.

Mlada do prve subote u veče ne ide nikud iz kuće, ni na sokak. U prvu subotu u veče ide da pere djeveru noge. Ona ide sa zaovom ili s kim iz kuće. Kad opere svekru djeveverskom noge, on joj po koju krajcaru baci u kotao. Tu se večera, pjeva i veseli do neko doba noći. U prvu nedjelju u jutru ide mlada lijepo nakićena i obučena sa novim testijama i obranicom prvi put na vodu, nju vodi koje žensko iz kuće. U prvi praznik vodi se nova mlada u crkvu. Nova mlada svakoga koga sretne ljubi, staro u ruku, mlado u lice; kad dođe na izvor na vodu, tu svaku vodonošu poljubi. Nova mlada lijepo obučena i nakićena, kad njeni stariji idu iz crkve, dočeka ih na sokaku i u ruku ih poljubi, a tako i sve stare ljude i žene koji imaju onuda proći.

DJEVOJAČKA VRAČANjA U SRIJEMU.

ŠTA TREBA RADITI DA SE SUĐENIK U SNU VIDI.

I.

Uoči mlada petka i nedjelje, kad djevojka večera prvi zalogaj hljeba, umoči u so, metne u usta, malo prožvaće pa izvadi iz usta u desnu ruku da ostavi suđeniku; iz ruke taj zalogaj spusti (sve da ne spaze drugi) u kecelju i dalje večera. Kad večera uzme svoju kašiku, viljušku i nož (to sve mora večerajući upotrebiti, makar samo hljeba natakla na viljušku, ako ništa drugo nema) predene u kecelju, pa kad pođe spavati uzme ogledalo, ogledi se i rekne: „Sjajno ogledalo kao što sad mene pokazuješ te se lepo vidim, tako mi u snu mom pokaži moga suđenika.“ Po tom i ogledalo predene u kecelju, k tom uzme čunak i češljeve, sve metne u kecelju, zamota i spusti na jastuk gdje će spavati, pa stane pred ikonu te se moli Bogu kako zna, i onda kad već u krevetu bude metne onu kecelju pod glavu, prekrsti tri put mjesto pod glavom, opet očita molitvu kakvu zna (ponajviše „Očenaš“), i rekne: „Ja se tebi molim Gospodi a Ti zapovedi onom koji mi je suđen, da mi dođe na san, ako je preko vode, evo mu čuna i vesla (čunak i kašika); ako je preko šume, evo mu sikire (nož); ako je trnja i kamenja, evo mu vila (viljuška), neka dođe, evo mu hljeba i soli da zajedno jedemo, češljeva da se očešljamo, ogledala da se ogledamo, pa zajedno na venčanje da idemo.“

II.

Uoči mlada petka i nedjelje uvati djevojka pauka, metne ga u kalem, sa obe strane zatisne kalem lebom, pa kad pođe legati, spomene sve svece, prekrsti mjesto pod glavom tri put i rekne: „Pauče, ti se penješ visoko i po zemlji, potraži moga suđenika pa ga dovedi meni na san; ako ga dovedeš, ja ću te opet u jutru pustiti da miliš po svetu; al' ako ga ne dovedeš, ja ću te udaviti".

III.

Kad djevojka nagradi tkanje, ona tka a nikad ne meri koliko je otkala, pa kad dotka, onog istog večera metne to nemereno platno pod glavu, moli se Bogu, prekrsti tri put mjesto pod glavom i rekne: „Bože, koji je moj suđeni, pošlji ga na san, da premerimo ovo platno, da u jutru venčanicu krojim njemu i meni." Po tom legne na desnu stranu, i nipošto ni s kim ništa ne govori, i ma da je ko šta pita, neće odgovoriti; u jutru kad se probudi, samo se čuva da što ne rekne dok se ne prekrsti i da u prozor ne pogleda. (Tako rade i kod onijeh drugijeh vračbina).

IV.

Kad djevojka mlad mjesec vidi (nov mjesec) ali slučajno, ona stane odmah, prekrsti se, očita molitvu kakvu zna u tri put, pak rekne mjesecu: „O sjajni meseče na nebu! ti vidiš svu zemlju i na

zemlji onog koji je meni suđen, učini da ga i ja u snu vidim, ma da je gde u svetu, opet on stoji na onoj zemlji koju ti vidiš, a ja te zemlje uzimam evo da metem pod glavu.“ Potom se sagne, uzme prstima ispod desne noge zemlje, pak metne pod glavu kad stane legati, a dondje sve na, sebi nosi, onda prekrsti mjesto triput, moli se Bogu, legne na desnu stranu, ni s kim ne govori i t. d.

V.

Djevojka uoči mlade nedjelje dade skoro udatoj djevojci, t. j. mladi pod vijencima (kad toj po udaji dođe prva mlada nedjelja) svoj upletnjik, a ova ga veže na svoju kosu, kad stane legati, i rekne : „Moj venac devojkin (po imenu) upletnjik da ja pod mojim vencem snijem uz koga će stajati i venac predevati.“

VI.

Koljiva sa večernja uoči Todorove subote naruči djevojka kakvoj baki da joj iz crkve donese, a ona taj dan ništa ne jede, u veče kad stane legati, moli se Bogu u zaboravak pred ikonom kućevnog praznika, pa onda mete koljivo pod glavu, prekrsti triput mjesto pod glavom, legne na desnu stranu, ni s kim ne će govoriti, već se neprestano kako zna Bogu moli, dok u molitvi i ne zaspi.

VII.

Uoči mlade nedjelje, petka ili vtornika mete djevojka sedam srebrnijeh cvancika pod glavu i moli se Bogu, prekrsti ono mjesto pod glavom triput, i rekne: „Od Boga suđeni, ne zakasnjavaj više, već dođi makar na san da ove novce prebrojimo, da za nji venčano ruvo idem kupiti.“

VIII.

Djevojka uoči mlade nedjelje ili petka ode u šumu pri zalasku sunca, pa na koj bršljan bacilo je zailazeće sunce zrak, ondandje uskine granu, savije uvijenac i rekne: „Sunašce na zaodu! kao što ti ovaj venac sada vidiš, tako jasno i lepo daj da i ja u snu noćas vidim onoga koji mi je od Boga suđen.“ Potom mete vijenac na glavu i rekne: „Zeleni vjenče, tu ćeš se osušiti, ako ne dovedeš mog suđenog da te skine.“ Onda glavu poveže maramom, da ko vijenac ne spazi, u veče moli se Bogu, i tako s vjencem na glavi legne spavati.

XI.

Na duhove kad je crkva zelenom travom posuta, prvi dan na službi kad se prvi put kleči, uzme djevojka malo trave ispod desnog koljena desnom rukom; drugi put opet tako, treći put opet, onda od svega dok se još kleči, savije vijenac, natakne ga na desnu

ruku, tako ga iznese iz crkve, pred crkvom mane vijencem na sve četiri strane svijeta, govoreći u sebi: „Bogom suđeni! ma gde da si, pođi brzo za ovim vencem, jer će venac uvenuti a moje lice precvetati.“ Kad dođe kući, vijenac obesi o ikonu, u veče ga mete pod glavu, zaklinjajući suđenika, da dođe dok vijenac uvenuo nije.

OPASKA:

Dodatak „IMENA GG. PRENUMERANTA.“ nije pogodan za optičko prepoznavanje znakova (OCR), pa nije ni pretvoren u tekstualni oblik.